

Ez a kép
borjúnak
újkapu..

OPUS

2. évfolyam, 3. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: H. Nagy Péter
 Szerkesztők: Csanda Gábor, Tóth László, Vida Gergely
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Szerkesztőség: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Nyomta: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
 Megrendelhető a kiadó címén
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, II. ročník, 3. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
 Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372

Vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Péter Nagy, H.
 Redaktor: Gábor Csanda, László Tóth, Gergely Vida
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Redakcia: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Cena jedného čísla: 2,60 euro
 Celoročné predplatné: 14 euro
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
 program Kultúra národnostných menšín 2010

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg.

S FINANČNOU PODPOROU
 MINISTERSTVA KULTÚRY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

nka
 Nemzeti Kulturális Alap

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Fikciók

Grendel Lajos: Négy hét az élet [regényrészlet]	2
Bányai Tamás: A nagy fogás [elbeszélés].....	10
Zsávolya Zoltán: Macskadzsampling [regényrészlet]	27
Szalay Zoltán: A kékfejű makákó [novella]	34

Lírikusok

Bárdos László: Hanghullámok a labirintusban. Nemes Nagy Ágnes: <i>A visszajáró</i> [tanulmány]	45
Hegedűs Norbert: „Ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja”. Egy „újabb” mondát a zsarnokságról? [tanulmány]	54
L. Varga Péter: „Jelszerűségemből kifolyólag...” Modernség – hagyomány – olvasás Vida Gergely költészetében [tanulmány]	66

Kortárs szlovák költők

Michal Rehús: Komoly; Könyökök; Hogy lehet hogy?	79
Katarína Kucbelová: kis nagy város [részletek]	81
Nóra Ružičková: héj; tulipánok; remegés	83
Michal Habaj: Karmakóma [részlet]	85
Peter Šulej: desztillált költészet; első az egyenlők között; kirándulás	88

Palimpszeszt

Méry Erzsébet: Asszony a fronton [recenzió]	91
Deisler Szilvia: Non est volentis (<i>A Cs-tartomány – pro és kontra</i>) [recenzió]	95
Hushegyi Gábor: Rónai Péter – Cogito Ergo Kunst [bemutatószöveg]	98

Munkatársaink	100
----------------------------	-----

GRENDEL LAJOS

Négy hét az élet

(Regényrészlet)

9.

A lufik, a girlandok, a konfetti tehát nem Hugónak szólt, ellenben az egyik dáma valóban a születésnapját ünnepelte, bizonyára a sokadikat, s az már akkor is a sokadik lehetett, amikor Hugót még Jencikének hívták, és egyenruhában parádézott díszszemléken. Az ünnepest matróna körül kisebb társaság verődött össze, Csutora egybetolt két asztalt, és úgy bazsalygott, mintha valami réges-régi népszínműből importálták volna. Csoda, hogy mindjárt dalra nem fakadt. Hugó behúzta a nyakát, és laposakat pislogott. Hiába vette föl a legjobb ruháját és borotválkozott meg, azért ő így is csak Hugó maradt, Trabant a sok régi, csillogóra glancolt múzeumi kocsi között. Hiába ácsingózott rá, a matrónák nem hívták meg az asztalukhoz.

Nos, igen, egyszerre volt ijesztő, megható és komikus ennek a régi, ismerős világnak a nem várt fellobbanása. Fényénél Sanyi előtt újra láthatóvá vált és tapintható közelségbe került a gyermek- és ifjúkora, azt a csalóka érzést keltve, hogy nem is múlt el azóta fél évszázad. Pedig hát a ráncos ábrázata, a kopaszodó feje, az évről évre romló látása és a küszöbön toporgó öregkorának megannyi más külső tünete az evidencia erejével bizonyította, hogy elmúlt. De a régi világ sem egyik napról a másikra pusztult el, ahogy a háborúkban és forradalmakban lenni szokott, hanem a békeidők ráerős, erőzios léptékével, szinte észrevétlenül. Úgy, ahogy szülővárosában az az egykor közszemlére tett, fantazmagóriának tűnő makett kezdett valósággá válni. Sanyi összefüggést sejtett a város átépítése és apja apránkénti szellemi leépülése között, noha ez nyilvánvalóan nem kauzális összefüggés volt, hanem annál rejtettebb, a szisztémából fakadó, melynek ha csak egyik elemét is megbolygatják, az óhatatlanul magával vonja az összes többi elem helyváltozását is, majd a szisztéma teljes átrendeződését. Egy napon apja ösztönösen megérezte, hogy az átalakulás folyamatának végén, az új szisztémában neki már nem jut hely. Betegségének a kezdete egybeesett a vasútállomás környéki házak, majd az egész városnegyed ledózerolásával, de míg a földszintes, falusias parasztporták helyébe új lakónegyed épült, őbenne a pusztulást nem követte a test, a szellem és a lélek megújulása. Az ő sorsa példázta a legnyilvánvalóbban, hogy a város és lakói között megbomlott az a szimbiózis, amely a legnehezebb

időkben is élhetőnek tartotta meg az életet. A szimbiózisnak ez a megbomlása kikezdte a biztonságnak, a lassú, de folyamatos és szerves fejlődésnek a látszatát, mintegy hadiállapotot teremtve a városban, pedig nem dördült el egyetlen puska sem, és nem hullott a házakra egyetlen bomba sem. Mégis, a levegő megtelt valami idegen anyaggal, amely láthatatlan és tapinthatatlan volt ugyan, de a jelenlétét nem lehetett többé tagadni. Röpke egy-másfél évtized alatt a város levetkőzte a múltját. Volt, aki alkalmazkodott a megváltozott világhoz, mások erre képtelenek voltak, mint az ő apja is, az egykor javíthatatlan idealista és gyógyíthatatlan optimista, a köztiszteletben álló személy, aki öregkorában már csak jelző nélküli személy volt, és személynek sem jelentős. „Hatvannyolc után megváltoztak az erőviszonyok.” Sanyi émelygett az apja öregkorát visszaidéző emlékektől, holott máskülönben ez volt életének a legfelhőtlenebb korszaka, az egyetem éveké, amikor érdemes volt még előrenézni, mert a horizont alján, ha mást nem, hát legalább délibábot láthatott.

De előtte ott volt még hatvannyolc furcsa, rövid életű paradicsoma, a legcsalókébb délibáb valamennyi korábbi és későbbi délibáb közül. Ez a délibáb nemcsak az apját és őt, hanem szinte az egész országot megtévesztette. Olyannyira, hogy amikor ebből a szinte már karnyújtásnyira tündöklő paradicsomból egy nyár végi hajnalon tankok és harckocsik dübörögtek elő, egy pillanatig ezek tűntek káprázatnak, amíg a fojtó füstjüknek és éktelen csörömpölésüknek a vaskos realizmusa nem állította helyre a rendet a megzavarodott fejekben és lelkekben. Azt azonban senki sem gondolta akkor, „az első hetekben és hónapokban a füstöt és csörömpölést követően még biztosan nem”, hogy az alig féléves, dadogó-gügyögő szabadság húszéves vakációra megy. „Olyan beszóztának és kamaszosan szertelennek sosem láttam az apámat, mint azon a tavaszon és nyáron.” Mentségére legyen mondva, az önámításban nem volt egyedül. Az önámítás akkor a ragályos betegségek gyorsaságával terjedt Prágából az ország minden égtája felé. Olyanokat is megbetegített, akik a történelemnek nevezett bohózat előadásáiban részt vettek már néhányszor, ki kárvallott szereplőként, ki pedig csupán nézőként. Történelmi időket élünk, mondogatta akkoriban gyakran az apja, mintha korábban nem a saját bőrén tapasztalta volna, hogy amit történelemnek nevez, az többnyire csak egy rossz tréfa, melynek a poénjai sem viccesek.

De hát mások is nyüzsögtek. Mások is elhittették magukkal, hogy meg lehet szervezni a tökéletes társadalmat itt, a földön, csak akarni kell, elég hozzá annyi, hogy minden jóakarátú ember összefogjon, és ugyanazt akarja. Ez az össznépi önámítás Sanyit is megreszegítette, noha a politizálástól és a közéleti ugrabugrálástól idegenkedett. De a mások mámora őt is magával ragadta, ő is elment minden fontosnak tűnő diákgyűlésre, ő is újságokat olvasott és rádiót hallgatott és tévéműsorokat nézett hétszámra, s tulajdonképpen nagyon a kedvére való volt ez a sosem látott országos felbolydulás, világmegváltás, handabandázás, az életöröm kiszámíthatatlan, anarchisztikus, kaotikus csapongása, melynek másfelől mégsem tudta a személyisége teljes egészével odaadni magát, mert közben szüntelenül hallotta Vilma néni aggályoskodó kommentárját is: „Egyetlen farsang sem tart örökké.” Vilma néni befőttesüvegben pácolt, vénségesnél is vénebb bölcsessége előtt Sanyi szemében némileg lefokozódott apjának a parttalan lelkesedése, amikor pedig becsörömpölt az országba a gyémánt-kemény valóság, a haját tépő, zokogó és káromkodó apját már csak paprikajancsinak tudta látni.

A megszállás harmadik napján apjából kiszállt az előző napi búskomorság, végül is két napig nem történt egyetlen tragikus esemény sem. Apja kezdeti indulatait az is csillapította, hogy a várost nem szovjet katonák szállták meg, hanem magyarok. „Velük lehet

beszélni”, noha a katonák nem szívesen álltak szóba velük, de az első nap nagy riadal-
mát követően lassan mégiscsak oldódni kezdett a feszültség, s bár a munka a hivatalok-
ban és az üzemekben akadozott még, az élet kezdett visszatérni a rendes kerékvágásba.
A boltok kinyitottak, a templomokban újra miséztek, a posta működött, a menetrendnek
megfelelően közlekedtek a vonatok és a távolsági buszok, csak a szórakozóhelyek zártak
be korábban az éjszakai kijárási tilalom miatt. A laktanyát tankok zárták gyűrűbe, a hiva-
talokat és középületeket pedig harckocsik őrizték, de az ügymenetet ez nem zavarta. Az
élet, úgymond, ment tovább, még ha sántán, bicegve, csámpásan is. Bizonyára ezeknek
a kedvező fejleményeknek volt köszönhető, hogy a megszállás harmadik napján apja
drámai elhatározásra jutott. „Elmegyünk a pártbizottságra. Hadd lássák, hogy mi, nem
kommunisták is velük vagyunk most.” Sanyi anyja hiába is próbálta volna lebeszélni.
Amikor apja valamiért fontos embernek képzelte magát, akkor az atyaisten sem tudta
volna jobb belátásra bírni. „Te is velem jössz” – mondta Sanyinak, ő viszont távolról sem
képzelte fontos embernek magát, a teátrális gesztusokat pedig nem becsülte sokra.
Végül aztán mégis az anyja győzte meg. „Menj csak vele. Nehogy ott nekem valami
hülyeséget csináljon.”

Aztán minden másképpen lett, mint képzelték. A pártházat két harckocsi és néhány
unatkozó katona őrizte. A katonák épp csak egy pillantást vetettek rájuk, semmi igazolta-
tás vagy ilyesmi, portás sehol, olyan akadálytalanul jutottak be az épületbe, mintha hirtelen
láthatatlanokká váltak volna. Sanyinak mégis a torkában dobogott a szíve, apja pedig,
amint végigmentek a földszinti kihalt folyosón, megjegyezte, hogy ez valami csapda
lehet. De miféle csapda, és kinek? Nekik biztosan nem, hiszen nem jelentették be előre a
jövételüket. Az egész épület kongott az ürességtől, mintha vasárnap lett volna. Sanyi
unszolni kezdte az apját, hogy forduljanak vissza. De akkor a folyosó végéről hangokat hal-
lottak. A hangok az egyik irodából jöttek, amelynek nyitva volt az ajtaja. Az ajtóból aztán
igen furcsa látvány tárult a szemük elé. Annyira meghökkenítő, hogy az, tekintve a rend-
kívüli körülményeket, az első pillanatban szinte valószínűtlennek tűnt. A szobában három
férfi tartózkodott, két magyar katonatiszt és egy ingujjra vetkőzött, nyúlánk, szemüveges
fiatal férfi, akiről később megtudták, hogy a pártbizottság másodtitkára. Kártyáztak! Nem
csoda, hogy ettől Sanyi apja kizökkent a patetikus szerepéből, s úgy tűnt, mintha hirtelen
a bátorsága is az inába szállt volna. „Bocsánat, talán majd máskor...” A másodtitkár azon-
ban föl pattant az asztaltól, elébük sietett, és valósággal betuszkolta őket a szobába. A két
tiszt ülve maradt, az egyik, a sötétebb bőrű, gyanakodva fürkészte őket, a másik, a kihiz-
laltabb, barátságosabbnak tűnt. A másodtitkár bemutatta a tiszteknek Sanyi apját, s nem
felejtette el hozzátenni azt sem, hogy a város egyik köztisztjeletben álló polgára, becsüle-
tes, ártalmatlan pártonkívüli, akit mindig mindenki mindenhol szívesen lát. Apja otthon el
is hengegett vele, hogy lám, őt még olyanok is ismerik és becsülik, akiket ő sosem látott
az életben. A sötétebb bőrű tisztet Zelenák elvtársnak hívták, a kihizlaltat viszont Varga
elvtársnak, s a másodtitkár nem mulasztotta el azt is hozzáfűzni, hogy ő itt valami cinkos-
ságot gyanít, csak nem rokon a két Varga elvtárs? A katonatiszt Varga elvtárs azonban lein-
tette, Vargából annyi van, mint a pelyva, de azért ha egy Varga egy másik Vargával talál-
kozik, akkor valahogy nagyobb melegséget érez a szíve táján. Varga a Vargának nem vájja
ki a szemét. Akkor hát tenni kellett valamit. De mit? Sanyi nemrég még oly eltökélt apja
egyszeriben elanyátlanodott, mint egy hadiárva, pedig közben már leültették őket, és
Zelenák elvtárs arcán is kezdett fölengedni a hivatalos fagy.

„Mi járatban vannak?” – kérdezte meg végre a másodtitkár azon a nyájas hangon,
amelyen csak egy király tud szólni az alattvalóihoz, vagy kommunista a másik kommu-

nistához, mielőtt másnap az akasztófára küldené. Sanyi apja sosem volt a köntörfalazás bajnoka, most azonban elővette a jobbik eszét. „Az első titkár elvtárral szeretnénk beszélni.” A két tiszt összekacsintott, a másodtitkár pedig akkorát sóhajtott, mint őszidőben a szél Vilma néniék házának kéményében. „Ő most lent van a pincében.” „Akkor megvárnánk...” – mondta Sanyi apja. A másodtitkár azonban csak gondterhelten hűmögött. „Ő most egy ideig még a pincében marad. Be kell érniük velem. A magyar elvtársak előtt nyugodtan beszélhetnek. Ők barátokként jöttek.” A két tiszt se nem cáfolta, se nem erősítette meg a másodtitkár meleg, méltató szavait, hanem a semlegesség kényelmes álláspontjára helyezkedett. Hogy aztán ez jóindulatú vagy rosszindulatú semlegesség volt-e, a fene se tudta volna megmondani. Sanyi apjába pedig belebújt az ördög, és támadásra sarkallta. „Odakint az emberek meg vannak zavarodva” – mondta, holott erre semmi felhatalmazással nem rendelkezett. Nem csoda, hogy Zelenák elvtárs tüstént fölnyerített, és paprikavörös lett. „Az emberek! Az emberek! Mert az embereket félrevezették!” Csönd lett, az az áldott, puha csönd, amelyben legföljebb a békegalamb szárnyának csattogását hallani. A másodtitkár megmukkanni sem mert. De szerencsére, már a következő pillanatban, Varga elvtárs szájából megnyugtató szózat buggyant elő, mint szívárványos szappanbuborék. „Mondják meg az embereknek, hogy hamarosan minden rendbe jön. Mi csak azért vagyunk itt, hogy megelőzzük a még nagyobb bajt. De időben érkezünk, ez a fontos.” Értse ezt persze mindenki úgy, ahogy neki tetszik. „Na és mit akarnak az első titkár elvtárs tudomására hozni?” – kérdezte a másodtitkár, miután visszatértek belé a szavak. Sanyi apja izgett-mozgott a székén. „Csak elmondani, hogy maguk mellett állunk. Hogy szolidárisak vagyunk magukkal.” A másodtitkár ugyan nem fakadt könnyekre, de nyilvánvalóan jólesett neki a nép ily egyértelműen kinyilvánított bizalma, még ha ez esetben a nép egy osztályellenség torkából hallatta is a szavát. A tiszteket pedig, érthető okokból, nem hatotta meg Sanyi apjának hűségnyilatkozata. Varga elvtárs az egészre csak annyit mondott: „Amint helyreáll a rend, hazamegyünk.” Sanyi apjába azonban újra visszabújt az ördög (vagy ki sem bújt belőle), s olyan szavakra ragadtatta, amelyeket nyomban megbánt. „A fene se hívta magukat, de ha már itt vannak, ne siessenek annyira.” Sanyinak úgy rémlett, Zelenák elvtársnak ekkor megrebbent a fülcimpája, mint az elefántoké, amikor legyezik magukat, a másodtitkárnak pedig leesett az álla. „Szinte hallani lehetett, ahogy koppan.” Hugó röhincsel. „Hát ezt jól megmondta nekik!”

Hogy ez lett volna apja elmezavarának az első tünete? Nem, az mégsem. Az csak évek múlva kezdődött. Azon a szeles tavaszi délelőttön, amikor váratlanul betoppant hozzájuk Vilma néni és Klementina, és apja félrehívta Sanyi anyját a konyhába, és ott kérdőre vonta: „Kik ezek a banyák?” Igen, akkor meg az ő anyjának esett le az álla, s még a konyharongyot is kiejtette a kezéből. „Mi van, nem ismered meg Vilmát és Klementinát?” Apja zavarodottan heherészett, lehajolt a konyharongyért, a zsebkendő, mondta, és elnézően mosolygott. „Nahát, hogy én milyen szórakozott vagyok az utóbbi időben! Hát persze, Vilma és Klementina! Tudtam, hogy valahonnan ismerem őket.” De Sanyi anyjában az ijedelem csak még mélyebbre eresztette indáit. Valami itt továbbra sem volt rendben. Mondhatni, semmi sem volt rendben. Mondhatni, az egész világ a feje tetejére állt. Pedig Sanyi apja hamar megemberelte magát, és végig, amíg a nővérei az esti vonattal el nem utaztak, hősiesen kedves és előzékeny volt hozzájuk. De Sanyi anyjának éppen ez a hősiesség nem tetszett, mert észrevett benne valami erőltetettséget, parányi természetellenességet, s ez a mindig éber és gyanakvó Vilma néni figyelmét sem kerülte el. Meg is kérdezte Sanyi apjától: „Jól vagy?” Apja pedig nyomban rávágta: „Hát

persze, Klementina. Hogyne! Nincs semmi bajom. Csak a vérnyomásom ingadozik néha.” „Vilma! Nem Klementina!” – igazította ki inkább aggodalmas, mint sértődött hangon Vilma néni.

Igen, ez volt a kezdet... Évekkel előbb, ott a pártház nyájas irodájában elmezavarról még szó sem lehetett. „Mi tagadás, az apámnak világegyetében egy kicsit sajátos volt az észjárása.” Később, már hazafelé tartva, kérdőre is vonta az apját: „Mi a nyavalyát akartál mondani, papa? Előbb lecseszed őket, amiért bejöttek, aztán meg marasztalod. Most mit fognak gondolni rólunk? Még jó, hogy nem zártak be minket is a pincébe.” Apja persze hímezett-hámozott. „Mit akartam mondani? Hát azt akartam mondani, hogy... Nem tudom, mit akartam mondani. Csak úgy kibukott belőlem. De azt hiszem, az a Varga értette. A Zelenák biztosan nem, az egy tahó.” Apja csodálkozott, hogy mért kell ebből ügyet csinálni. Van itt most más baj is, épp elég. „De azért az anyád előtt ne említsd!” Otthon kiderült, hogy a bajból még az elégnél is több van, Vilma néninek néhány napra kórházba kell vonulnia, nem komoly a dolog, de alapos kivizsgálást igényel, és nem lehet tovább halogatni, Klementinát pedig nem viheti magával, de nem hagyhatja egyedül sem a házban, mert őket oroszok szállták meg, és Klementina, hisz tudjátok, miért, retteg az oroszoktól, egyedül talán meg is örülne, lakótárs kellene neki, a Sanyinak most úgy sincs semmi dolga, satöbbi.

Ő egy csöppet sem örült a levegőváltásnak, de Klementináért nagyobb áldozatra is képes lett volna; hát jó, legalább férfi lesz a háznál, úgymond. És Vilma néniéknél csakugyan pattanásig feszült volt a légkör, amikor megérkezett; másnap délelőtt Klementina sírva fakadt, amikor Vilma néni elbúcsúzott tőlük. Klementina mindenáron el akarta kísérfni, kisebbfajta jelenetet rendezett a kapuban, de szerencsére Vilma néni kitanulta már a pszichológiát is mellette. Tudta, hogy ilyenkor csak a gorombább hang segíthet. „Nem kell engem elkísérfni, nem vagyok se vén, se sánta. És egyébként sem meghalni megyek.” Aztán Klementina mégis meglepően hamar megnyugodott. A délután nagy részét a kertben töltötték, noha sok dolguk ott nem akadt. De az előző napok rövid esős-hűvös közfjátéka után visszatért a nyár, a sárga-piros egyenruhás őszibarackok húsa megpuhult már, s egyik-másik tőkén a szőlő is beérett. Szikrázóan sütött a nap, de a heve nem perzselte már úgy a bőrt, mint a korábbi hetekben, s az égbolt mélykéen ragyogott, mint a turistacsalogató prospektusok és magazinok lapjain. Mindez valami indokolatlan bizakodást lopott Klementina szívébe, amelyet Sanyi, amennyire csak lehetett, igyekezett elmélyíteni. Elmagyarázta Klementinának, hogy ez most egészen más helyzet, mint *akkor*, most nincs háború, nincs hadiállapot, az oroszoknak szigorúan megtiltották, hogy beavatkozzanak a hétköznapi élet menetébe, vagy hogy zaklassák a civileket (ez persze költészet volt a javából, szintiszta kitaláció, de hát a cél igenis szentesítse most az eszközt!), nekünk pedig úgy kell tenünk, mintha itt sem lennének. Nemcsak a kopaszoknak, senkinek sem görbülhet egyetlen hajszála sem. Minden ellenkező látszat ellenére béke van. Még arról is beszélt Klementinának, hogy a minap ő és az apja milyen kedélyesen elbeszélgettek a megszálló hadsereg két tisztjével (a pincérfől persze hallgatott), akik megígérték, hogy nemsokára hazamennek. Klementina hálásan itta a szavait, virágmintás, könnyű nyári ruhájában úgy festett, mintha egy régi, romantikus regényből tévedt volna ide, ebbe a csúnya, idegen világba. A szentasszonyokat néha meglepően könnyű levenni a lábukról. Sanyi egyszer csak azon kapta magát, hogy valamiféle küldetéstudat dagasztja a mellét. Szép szavakkal és gyöngédséggel vissza kell csalogatnia Klementinát a szakadék széléről.

Az uzsonnát is a kertben költötték el; mint máskor is, tejeskávé és a Vilma néni süttötte kuglóf került a terítékre. Sanyi arra gondolt kajánul, hogy a kávé és a kuglófot Vilma néni akár be is rajzolhatná a családi címerbe. Másfelől ezt az örökösen ismétlődő délutáni kávézgatást az idő múlásával szembeni fricskának is lehetett tekinteni, mely persze ártatlan fityisz volt, és hatása az idő múlására a nullával egyenlő. Sanyi kezdte élvezni a semmittevést, amit azonban szívesebben nevezett tétlenségnek, mert ez a szó kevésbé bántotta a fülét, s inkább a pihenés képzetét társította, míg a semmittevés a naplopásét. Amikor az előző napon útra kelt, a legjobban attól rettegett, hogy unatkozni fog, mert hiába szerette Klementinát már-már gyerekes rajongással, azért nem ugyanaz napokat tölteni vele kettesben, mint látni őt egy-két óráig. De egyelőre nem unatkozott. Klementina megkérte, hogy olvasson föl neki verseket, a kedvenceit, Arany Jánost és Kosztolányit. Vilma néniéknek, Zoli bácsi gyűjtőszenvédélyének köszönhetően, elég nagy könyvtáruk volt, amely Zoli bácsi halála után sem árvult el egészen. Vilma néni ugyan időpocsékolásnak nevezte az olvasást, Klementina azonban szaporán forgatta kedvenc könyveinek lapjait, a versesköteteket is, amelyeket Zoli bácsi inkább csak sznob kötelességérzetből vásárolt, merthogy azok inkább dísznek valók, mint olvasásra. De egy igazi könyvtárba versek is kellenek, mondogatta. Amikor Sanyi felolvasott egy verset a díszkötésű Arany Jánosból vagy a szegényesebb gúnyjájú Kosztolányiból, utána Klementina kérésére megbeszéltek a vers „tartalmát” is. Ez a beszélgetés azonban kissé egyoldalú volt, mert Sanyi, Klementinával ellentétben, nem sokat konyított a versekhez, s többször is előfordult, hogy rossz helyre tette olvasás közben a hangsúlyt. Ilyenkor Klementina tanáros komolysággal kijavította. Klementina érdekes kommentárokat fűzött a versekhez, amelyeket ő hol megértett, hol nem. Olykor-olykor az volt a benyomása, hogy Klementinát messzire ragadja a képzelete, s olyan jelentéseket is belemagyaráz a versbe, amelyekről talán még az írójuk sem tudott, s ha most hirtelen feltámadna haló porából, s végighallgatná Klementina magasan szárnyaló fejtegetéseit, bizonyára a fejét csóválná. De sebj, legalább észrevétlenül mosódott alkonyatba a délután. Akkor bementek a házba, és az esti órákat a tévé előtt töltötték, amíg Klementinának eszébe nem jutott Vilma néni, s hogy mennyire magányos lehet abban az undok, fertőtlenítőtől bűzlő kórházi szobában. De ezúttal sikerrel verte vissza a sírógörcs ostromát. Sanyi azzal vigasztalta magát, hogy az ilyen helyzetekben, amikor felborul az élet évek során megszokott rendje, mindig az első nap a legnehezebb. S ez most nem volt annyira nehéz, mint amilyenre számított.

De nem úgy az éjszaka! Idegen helyen – ez persze nem úgy volt idegen, mint egy hotelszoba – nehezen aludt el, s akkor sem volt az álma mély. Most arra riadt fel (nem nézte meg az órát, így nem tudta, hogy az éjjel eleje vagy közepe van-e, esetleg hamarosan pirkadni fog), hogy a szomszéd szobában Klementina éppen becsukja az ajtót, talán szándékosan is nagy zajjal (de erre akkor még nem gyanakodott). Szobája a nagy ablakos, kertre néző verandára nyílt, s itt volt a ház elülső bejárata is. Sanyi felült az ágyában, és hegyezte a fülét, mint egy megriadt nyúl. Nem tartott sokáig, amíg megértette, mi készíteti Klementinát erre a megmagyarázhatatlannak tűnő éjszakai slattyogásra. Csak ellenőrizni akarta, hogy kulcsra van-e zárva a bejárati ajtó. De hiszen a saját szemével láthatta este, hogy ő kétszer is megfordítja a kulcsot a zárban! Aztán Klementina a verandáról átment a konyhába. Itt volt a házba vezető másik bejárat, s itt is ugyanazt tette, mint a verandán. Volt a háznak még egy harmadik, hátsó bejárata is, amelyen át az udvar felől lehetett bejutni a fürdőszobába, ezt azonban mindig zárva tartották, s ha Klementina meg akart volna győződni róla, hogy valóban zárva van, vagy ki kellett volna mennie az

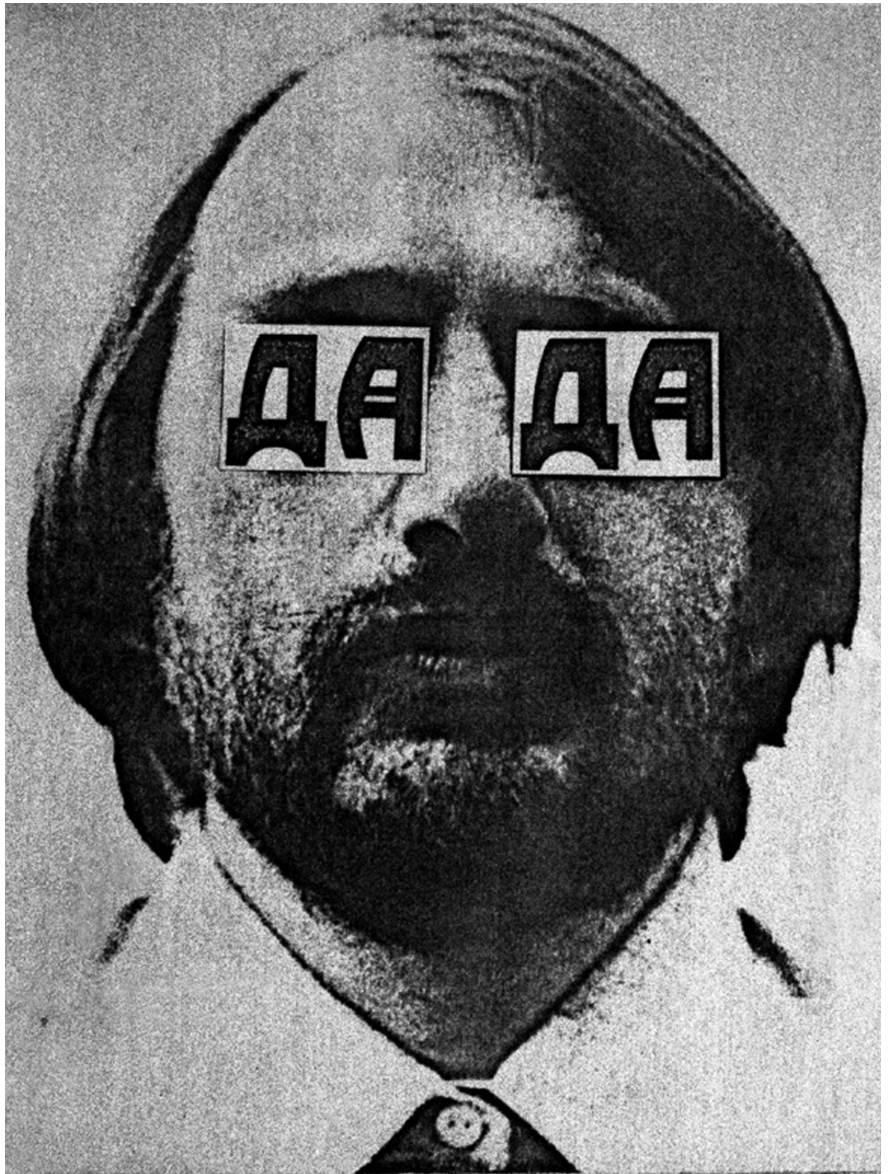
udvarra, vagy át kellett volna mennie azon a szobán is, ahol most ő aludt, s amely más-különbén a nappali szoba volt. De ez, úgy látszik, nem állt szándékában. A konyhából a verandán át visszaosont az odújába. Ámde, s ez volt a furcsa, most annak a verandára nyíló ajtaját is kulcsra zárta. Aztán újra elcsendesedett a ház, de neki nehezen jött szemére az álom, Klementina viselkedése egy kicsit nyugtalanította.

Másnap későn, fél tíz tájban kelt, de így sem aludta ki rendesen magát. Arról, hogy fül-tanúja volt Klementina éjszakai közjátékának, egy szót sem ejtett a nagynénje előtt, aki olyan nyugodtan reggelizett meg vele, mintha most már tartósan helyreállt volna a lelki békéje. Megint szép nyári nap virradt rájuk, a nap, mintha jóságos rokonként csakis Klementina kedvéért tenné, hétágra süttött megint, s a fecskék is magasan, az égbolt alján kergetődztek, mint valami rakoncátlan, viháncoló kölykök, s a népi meteorológia szerint ez azt jelentette, hogy ezúttal sem kell a házban bezárva tölteniük a napot, mert esni nem fog. A délelőtt a hentesnél, a zöldségesnél és a kissé távolabbi élelmiszerboltban tett bevásárlással telt el. Ezekben a helyeken Klementina elég ügyetlenül mozgott, hol körülményeskedett, hol meg kapkodott, látszott rajta, hogy a napi bevásárlásokban nincs nagy gyakorlata. De ahhoz ragaszkodott, hogy az ő cigarettájának az árát is fizesse, s jó érzékkel vagy előrelátással mindjárt nem is egy, hanem három csomag Fecskét vett. Jócskán elmúlt már tizenkettő, mire hazavergődtek, s akkor a fáradhatatlan Klementina nyomban nekilátott elkészíteni a lecsót, amelybe virslikarikákat vágott, hogy „azért valami húsféle is legyen benne”.

A Klementinával eltöltött négy nap, mondhatni, eseménytelenül telt el, kivéve az utolsó éjszaka máig titokzatos epizódját, amit akár álmodhatott is volna, „de hát, esküszöm, nem álmodtam, talán nem kellene beszélnem róla, de ott egye a fene, egyszer ezt is ki kell beszélni, mert fogy az időm”, és ha Hugónak mondja el, egy mindent összevéve idegen embernek, az olyan, hogy elmondta is, meg nem is. Persze, ha álom lett volna, úgy egészen más. Akkor az órála árult volna el a lelkében mélyen elvermelt titkok közül egyet. Azt nem hallotta, amikor Klementina benyitott a szobájába. Amikor fölriadt, nagynénje már az ágya szélén ücsörgött, de nem a fejénél, hanem távolabb, s azt sem tudhatta, pár perce jött csak, vagy már régebben. Este nem húzta be a sötétítő függönyöket, s ami fényt a két ablak beeresztett a néma utcáról, abban nemcsak a bútorok körvonalait láthatta, hanem Klementina arcának sápadt mezejét is, benne a rászegeződő szemeket, s lejjebb a paplan szélét markoló bal kezét. Klementina szaporán vette a levegőt, mintha légszomj fojtogatná. „Rosszat álmodtam” – mondta halkan, s a hangján érezni lehetett, hogy erőfeszítésébe kerül kiejteni a szavakat. Ő még nem ébredt föl teljesen, talán mondott is valamit, már nem emlékszik. Aztán Klementina azt mondta: „Jó, hogy itt vagy. Hogy itt vagy mellettem. Kár, hogy nem maradhatsz örökre.” S a hangjából valami bársonyos melegség áramlott, amit ő képtelen volt viszonzni. Mi tagadás, meg is ijedt egy kicsit. Hogy Klementina olykor kiszámíthatatlan, hogy néha különös dolgokra ragadtatja magát, azt eddig is tudta. Úgy is lehetne mondani, hogy a kiszámíthatatlanságával mindig számolni kellett. Mondott néha dolgokat, amiket mások, ha gondolnak is talán, attól óvakodnak, hogy kimondják. De Sanyi most nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy Klementina ezt az éjszakai vizitet előre kitervelte, és ki tudja, milyen régen forgatja már a fejében. Hogy szó sincs itt rossz álmról vagy egyébről, hogy ez csak ravaszkodás, meglehetősen átlátszó ürügy, ami egy nem igazán alaposan átgondolt hadművelet része. „Ha félsz, Klementina, hagyd nyitva az ajtót” – mondta olyan rideg, elutasító hangon, amilyen csak tellett tőle ebben a nem szokványos helyzetben. „Nem félek” – válaszolta Klementina, szinte be sem várva, amíg ő befejezi a mondatot. „Ha nem félsz, akkor jó.” És most mit? Most hogyan tovább? „Kínlódtam, mint egy színész, aki előadás közben belesül a monológjába.” Klementina pedig továbbra sem moccant. „Ha nem

tudsz aludni, akkor kártyázzunk talán.” Na, ez bevált! Klementina előrehajolt, megcsókolta a homlokát, s kismfordált a szobából, lebegve, mint egy szellemalak. „Igen, talán csak ennyit akart, győzködtem magam még sokáig”, de nem tudott egyhamar megnyugodni, s izgatottan kalapált a szíve, noha Klementina, miután visszament a szobájába, becsukta maga mögött az ajtót.

Moscow DADA, 1986.

A nagy fogás

Ez egy olyan történet, amelynek minden szereplője a sírig hallgatott róla

Oldalkocsis motorkerékpár verte fel az út porát. Nyomában egy fekete Packard gépkocsi, amelyet két másik oldalkocsis motorkerékpár követett. A furcsa konvoj a kőház előtt állt meg, s a motorkerékpárokról katonák ugráltak le. Fegyvereiket lövésre készen tartva egy szemvillanás alatt körbefogták a hatalmas autót.

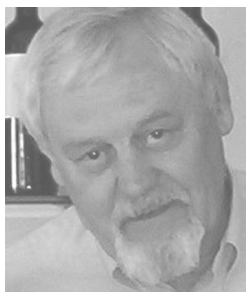
A járművek felkavarta por lassan ülepedett le, akár egy szürke, elejtett fátyol, amelyik hosszas libegés után terül el a földön. Az út jobb oldalán, félig beroskadt kerítés mentén, alig ötvenméternyire a kőháztól vízfordó asszonyok baktattak, mindkét kezükben vízzel színültig telt bádogvödörrel. Fejüket lehorgasztották, az ibrikek súlya húzta vállalkat, amitől meggörnyedtek, mint a fák töveit fürkésző gombaszedők. Négyen voltak, és a kútról igyekeztek a kőház felé. A gépjárművek zajára megtorpantak, és vödreiket a földre eresztve felpillantottak. Tekintetükkel előbb a mellettük elhaladó járművek útját követték, majd sanda pillantást vetettek a poros földút másik oldalára.

A túoldalán, két útszéli akácfa között egy motorját járató Opel Blitz teherautó körül fiatal katonák vihorásztak, ugratták egymást. Figyelemre sem méltatták a konvojt, mint ahogy a vízfordó asszonyok látványa sem keltette fel érdeklődésüket. Örültek, hogy rövid időre elhalt a fegyverropogás, élvezték pillanatnyi pihenőjüket. Cigarettaztak és nevetgéltek, mint régi barátok egy nem remélt találkozás alkalmával. Egymással voltak elfoglalva, e pillanatban nem érdekelték őket semmi más, ami nem tartozott szorosan köréjük vagy hozzájuk.

Bár a vízfordó asszonyokat megnyugtatta a katonák közömbösége, mégis, a tudat, hogy kiismerhetetlen szándékú fegyveresek közelében álldogálnak, félelmet váltott ki belőlük. Egy napja sem volt, hogy a német katonaság elfoglalta az ukrán falut, s aki csak tehette, rettegve húzódott félre a katonák útjából. Senki sem tudta, mi várhat rájuk. A megszállók szándéka a hódításon túl mindig rejtélyes és óvatosságra intő. Békés viselkedésük is fenyegető.

Az egyik asszony türelmetlenül sürgetni próbálta társait, tartva a késlekedés semmi jóval nem kecsegtető következményétől, ám a legfiatalabb, egy fekete fejkendős menyecske leintette.

Késégek között várakoztak, bizvást abban, hogy a ház előtti sűrűlödés nem tart sokáig és kényszerpihenőjük sem kelti föl a katonák érdeklődését.

A menyecske feszült figyelemmel szemlélte a ház előtt zajló eseményeket. Az esti szürkületben az arcok vonásai már csak közelről voltak tisztán és élesen kivehetők, így első pillantásra a menyecske sem ismerte fel az autóból kiszálló alakot. Amikor a férfi kiléte mégis felsejlett benne, arca egyformán tükrözött csodálkozást és rémületet. Kissé előregörnyedt, mintha így jobban és közelebről láthatná az eléje táruló jelenetet.

Az autóból kiszálló férfi alacsony volt, eltörpült az őt közrefogó vállas katonák között, akik kétoldalt fegyveres sorfalat alkotva engedtek utat neki. Amikor a férfi a házba vezető lépcső első fokára lépett, egy pillanatra megállt, és körbetekintett, mint aki egyetlen szemvillanással akarja felmérni környezetét. Fejének ez az egyetlen mozdulata elég volt ahhoz, hogy a tőle tisztos távoból figyelő fiatalasszony határozottan felismerni vélje.

A menyecske arca elé kapta mindkét kezét, mintha lidércnyomástól akarná megóvni szemeit.

– Te magasságos úristen! – suttogta még mindig arca előtt tartott markába, mégis elég hallhatóan ahhoz, hogy felkeltse a másik három asszony érdeklődését. Azok a jelzett irányba kapták fejüket, s noha a lépcsőn megálló alakot már tuszkolni kezdték befelé, így ők csak egy pillanatra láthatták, az arcukra kirajzolódó megrökönyödés elhitette a menyecskével, hogy nem téved. Ez a bizonyosság dermesztő hatással volt rá. Mozdulatlanul bámulta a fekete autót, földbe gyökerezett a lába, egy ismeretlen, hatalmas erő bénította meg.

Még akkor is így állt, amikor a férfi már eltűnt a házban, s az őt kísérő katonák is szét-széledtek. Távoli kutyaugatás rázta fel bénultságából. Hátrafordult, mintha csak az ugatás eredete után kutatna, vagy a kutyáktól remélne segítséget. Lassan tudatosult benne, hogy a falu lakosságát házaik mélye rejti, segítséget, ha szükségeltetik, sehonnan sem várhat, sőt, a rémülettől reszkető másik három asszony is tőle vár valamiféle elhatározást. Mégis nehezen mozdult, a gondolatától is irtózott annak, hogy neki ugyanabba a házba kell szállítani a vizet, amely alig egy perce nyelte el a látott férfit kísérőivel együtt. Mintha abban a kőházban egy gonosz szellem lakozna, maga az ördög, akinek elvetemült hatalmával szemben csak egyetlen védelem lehetséges: minél távolabb kerülni tőle.

Lehajolt a vödreiért, s lépésre emelte ólomsúlyú lábát. A másik három asszony is követte példáját. Nehezükre esett minden egyes lépés, és most már nem csak vödreik súlya miatt, de attól a tudattól is, hogy olyasvalaminek voltak tanúi, amit jobb lett volna sohasem látni.

Az élen haladó menyecske meg-megállt a következő lépéshez erőt méríteni, s ez minden újabb lépésnél egyre nehezebbnek bizonyult. Mintha egy görcsös marok tartaná őt vissza. Alig haladt néhány métert, ismét földre eresztette a vödörket, szembefordult az őt követő asszonyokkal.

– Láttátok? – kérdezte suttogva, elcsukló hangon.

A másik három némán bólintott. Ez a bólintás jelezte, mind a hárman ugyanazt látták.

– Te jószágos úristen! – szakadt fel újonnan a menyecskéből.

Reichenau ezredes az ágyat nézte áhítattal. Előbb csak messziről szemlélte kiválasztott fekvőhelyét, majd odalépett az ágy végéhez, és megemelte a darócpokrócot. Némi csalódást okozott neki, hogy szalmazsákot lát epedarugós matrac helyett, csalódását azonban enyhítette a hófehér, tiszta lepedő.

Három napon keresztül elvétve hunyta le szemét egy-egy órára parancsnoki Mercedesének hátsó ülésén, s most úgy érezte, menten leroskad az ágyra az elemi erő-

vel rátörő fáradtságtól. Mégis uralkodott magán, ha már ilyen luxusra tett szert, nem hagyja ki annak tartozékát, a melegvizet fürdőt sem. Áldotta tisztiszolgáját, amiért felfedezte ezt a házat, amely még egy öntöttvas kádat is őrzött falai között.

Olyan villámháborút még a Führer sem eszelt ki, gondolta az ezredes, amelyikben legalább háromnaponként ne tarthatnának egy kis pihenőt. Az oroszok jóval gyorsabban vonulnak vissza, mint azt bárki is képzelte volna róluk, ám tegyék csak, mentsék a bőrüket, amilyen sebesen tudják. Fussanak, ráérünk őket utolérni Vlagyivosztkban is.

A földszintes, ámbar nagy kiterjedésű öreg ház, amelyet Reichenau ezredes tisztiszolgája kiszemelt főnöke számára, s amelyet előző lakója fejvesztetten hagyott maga után, valamikor a pópáé vagy a helyi földbirtokosé lehetett. Orosz muzsiknak álmában sem jutott ekkora kőház. Amikor a cári nacsalnyikot elkergették vagy fára húzták a bolsevikok, új nacsalnyik költözött bele, párttitkár vagy kolhozelnök, erre vallott az előszobából nyíló, irodának berendezett két tágas szoba. E két helyiséget megérkezésük első órájában birtokba vették Reichenau emberei, és rövid idő alatt berendezték az ideiglenes főhadiszállást, önzetlenül az ezredes magánhasználatára bocsátva a ház többi részét.

A tiszt hümmögve bár, mégis elégedetten szemlélte végig a németországihoz képest szegényes és sivár épületet, különösképpen megörült a fürdőkádnak és az ágynak, amelynek lábánál e pillanatban tétovázott. Kényelmesebbik éne azt sugallta, próbálja ki, heverjen végig a szalmazsákon, de önuralma erősebbnek bizonyult. Tudta, ha megteszi, reggelig nem lesz ereje felállni onnan, márpedig a fürdőt nem akarta elszalasztani. Alárendeltjei a szomszédos konyhában már begyűjtötták a sparheltbe, most már csak az asszonyoknak kell ideérni a kútról.

Az ezredes türelmetlenül csóválta meg öszülő fejét. Ez a népség a vizet nem hozza olyan sietve, mint ahogy az irháját menti, gondolta, s már azon volt, kiszól a legénynek, ha kell, korbáccsal noszogassa azokat a lajhármozgású, álmodozó asszonyokat, amikor kopogtak a szoba ajtaján.

– Végre! – sóhajtott fel Reichenau. Alig várta, hogy lerúgja csizmáját, levesse zubonyát, ingét, gatyáját, s nyakig merüljön egy kád forró vízben. – Belépni!

A tisztiszolga helyett azonban Feigl hadnagy állt az ajtóban. A fiatal hadnagy feltűnően izgatott volt. Még csak nem is tisztelgett, mintha a szigorú katonai előírások teljesen kimentek volna a fejéből. E pillanatban nem is látszott másnak, mint egy begyulladt gyereknek, akire alaposan ráijesztett valaki.

– Azonnal jöjjön, ezredes úr! – hadarta, miközben kezével is tett egy sürgető mozdulatot. Szélesre tárta az ajtót, s félreállt az útból, nehogy véletlenül is feltartóztassa parancsnokát nagy sietségében.

Reichenau rosszállón vonta fel szemöldökét, legszívesebben lehordta volna a hadnagyot, ám látva a fiatalember kétségbeesett türelmetlenségét, bosszúsán legyintett.

Valami nagy baj lehet, gondolta, ha már határozott parancsom ellenére is zavarni merészelnek.

Más körülmények között büszkeség forró hulláma öntötte volna el pótolhatatlanságának emez ékes bizonyítékára, most azonban csak egy fáradt lépést tett az ajtó felé. Aztán rájött, hogy a várható fürdés reményében derékszíját, pisztolyával együtt, korábban a darócpokrócra dobta. Visszafordult, és tisztí méltóságának tudatában kimért mozdulatokkal csatolta magára a derékszíjat. Megigazította zubonyát, menet közben fejére illesztette az asztalról felkapott tányérsapkáját, és elindult a hadnagy után.

A hadnagy a jobb oldali, tágasabb irodába vezette felettesét, ahol nyolc Wehrmacht-katona sorakozott fel az utcára néző ablak előtt. A katonák tüzelésre kész géppisztolyo-

kat szegeztek az előttük álló férfira, aki mozdulatlanul állt a szoba közepére helyezett íróasztal előtt. A férfi szürke, rangjelzés nélküli egyenruhát viselt, mindössze tányérsapkája árulkodott arról, hogy nem holmi közkatona. Kezét háta mögött tartotta összekulcsolva. Egyenes derékkal állt, és konokul nézett maga elé.

A belépő Reichenau tüstént az íróasztalhoz sietett. Fásultan roskadt le a karosszékre, s csak ezután emelte tekintetét az íróasztal másik oldalán álló alakra. Borostás arca abban a minutumban hosszúra nyúlt. Jobb kezét a homlokához emelte, hüvelyk- és mutatóujjával hosszasan dörzsölte mindkét szemét, aztán újra az előtte álló emberre meredt.

– Mein Gott! – motyogta maga elé, nem palástolva megrökönyödését.

Prokujbisev fel-alá járkált irodájában, s egyre sűrűbben pillogatott a bejárati ajtó fölé függesztett faliórára. A zárt ajtó mögött, egymaga tartózkodván az irodában, nem érezte szükségét nyugtalansága leplezésének. Korábban, a késő esti órák ellenére, egyre-másra jöttek a hírhozók, s tették le jelentésüket asztalára. A frontról érkező írásos beszámolók elkésérették, sorra el is toltta maga elől mindegyiket hatalmas íróasztalának sarkára. Végül megelégedve a jövés-menést, utasította az ajtó előtt strázsáló két NKVD-tisztet, senkít ne engedjenek be hozzá.

Az irodában megrekedt a levegő, hiába volt teremnek is beillő, tágas és magas helyiség. Prokujbisev most odalépett a duplaszárnyas ablakhoz, hogy szélesre tárja. Elég volt azonban résnyire nyitni az egyik ablakszárnyat, máris elment a kedve a friss levegőtől. A június végi éjszaka langymelegét szívesebben szívta volna be irodájának áporodott levegője helyett, de a kinti zaj idegesítette. Ablaka alól motorzúgás hallatszott fel, indulásra kész teherautók dübörgése, ládákat szögelő kalapácsok kopogása, rakodómunkások káromkodása. A holdvilág fényénél serénykedő emberek a Kreml felbecsülhetetlen kincseit csomagolták, s rakták fel a várakozó teherautók platóira.

Prokujbisev becsukta az ablakot, még a nehéz brokátfüggönyt is elhúzta. Ismét vetett egy pillantást a faliórára, miközben gondterhelten csóválta fejét. Határozott ember volt, a várakozás most mégis megbénította. Nagy idők nagy tetteket követelnek, amitől ő egy pillanatig sem riadt vissza, csakhogy a nagy tetteket pontosan kell időzíteni, s most éppen azt nem tudta eldönteni, mikor érkezik el a cselekvés ideje. Vannak dolgok, amiket sem a kelleténél korábban, sem későbbben nem lehet véghezvinni, mert mind az elharmarkodottság, mind a késlekedés katasztrófához vezethet. Márpedig az elmúlt néhány napban éppen elég kijutott a katasztrófaból; egy rossz döntés csak tetézné a bajt.

Tanácsstalansága egy szemvillanás alatt megszűnt, amikor kivágódott az iroda ajtaja, s egy NKVD-s tiszt rontott be lihegve, olyan lendülettel, mintha az ablaknál sem akarna megállni. Két lépés után mégis megtorpant, megfordult, s eddigi hevesességéhez képest meglehetősen gonddal csukta be maga után az ajtót. Pillantását körbejáratta az irodán, majd miután meggyőződött arról, hogy rajtuk kívül senki sem tartózkodik a helyiségben, odasietett Prokujbisevhez. Egészen közel az arcához hajolt, homlokuk kis híján összeért, s hadarva sutogott valamit a fülébe. Aztán hátralépett, és merev vigyázállásba vágta magát.

Fiataltiszt volt, szolgálatkész és törekvő, beosztásában megtanulta az önuralmat, s hogy arcizmainak egyetlen rándulása se árulkodjon arról, milyen gondolatok keringenek az agyában. Elsuttogott szavainak hatása most mégis olyan döbbenetet váltott ki belőle, amelyet képtelen volt palástolni. Kerekded arca megnyúlt, apró szemei kikerekedtek, még a válla is megremegett az ijedtségtől.

Prokujbisev ugyanis, miután megemésztette a hallottakat, magából szokatlanul kikelve csak annyit mondott:

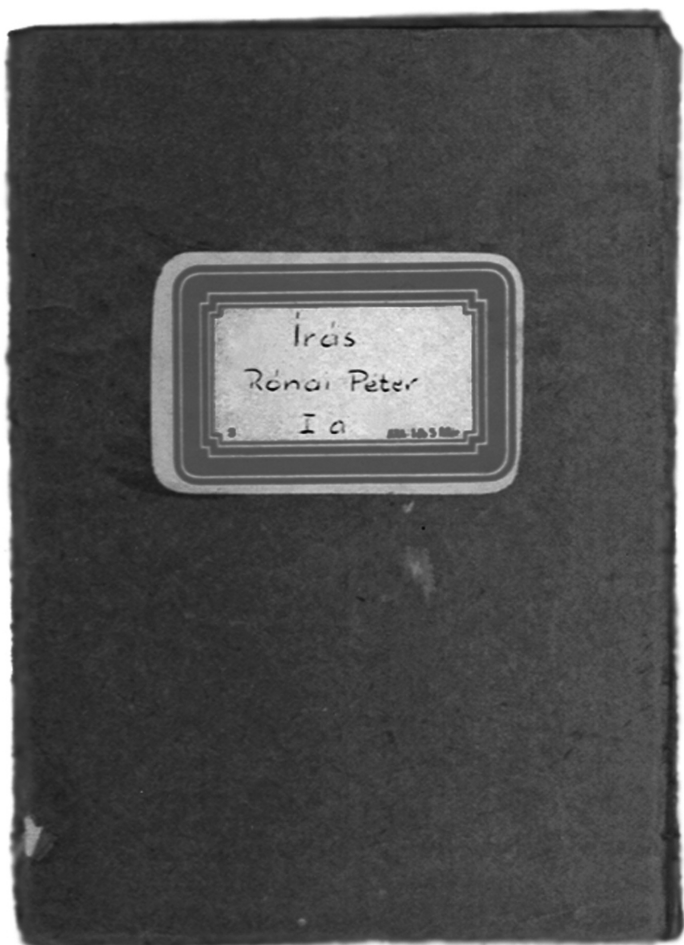
– Hülye.

A fiatal tiszt magára értette a megjegyzést, és gyors felfogása révén bizonyosra vette, pályafutása e pillanatban véget ért. Időbe tellett, mire rájött: hirtelen támadt aggodalmának semmi alapja nincs, a tömör jelzöt nem neki szánták.

Prokujbisev alig észrevehetően ingatta fejét, mint aki képtelen, vagy egyszerűen csak nem akarja felfogni azt, amit hallott. A tisztre ügyet sem vetve, cammogó léptekkel az íróasztalához ment, belesüppedt a bőrfotelbe, és két kezébe temette arcát.

Néhány percig ült így, mozdulatlanul.

Írásbeli módosító törvényjavaslat-tervezet, 1959–2009.

TIZENEGYEDIK PARANCSOLAT:
NE ÍRJ!

Amikor kiegyenesedett, kezét az ölébe engedte, s elszántan emelte fel fejét.

– Kerítse elő Koronkovot – mondta határozottan. – És szedje a lábát, mintha parázs lenne a talpa alatt.

Amint a tiszt elhagyta az irodát, Prokujbisev felpattant a bőrfotelből, s gondterhelten ismét járkálni kezdett fel-alá. Felfogta, hogy e pillanatban olyan döntés előtt áll, amely meghatározhatja a világ további sorsát is, de az övét feltétlenül. Öröm és kétely hullámai váltakoztak benne. Egy olyan merész terv körvonalai sejlettek fel lelki szemei előtt, amittől először annyira megrémült, hogy meg is torpant járkálásában, és gyorsan körülnézett, mintha attól tartana, van valaki a közelében, aki a gondolataiba lát. Nehezen, az esélyeit latolgatva nyugodott csak meg, s jutott arra az elhatározásra, hogy az egyetlen helyes és járható út az, amit kigondolt. Amivel nem csupán további katasztrófáknak veheti elejét, de ha minden úgy történik, ahogy elképzei, akkor még ő is olyan helyzetbe kerülhet, amelyet remélni sem mert volna soha.

Annak ellenére, hogy szürke eminenciásként jelentős befolyása volt a politika és az élet minden területén, elégedetlen volt helyzetével. Igaz, sohasem akart rivaldafénybe kerülni, de sokkal nagyobb hatalomra vágyott.

Egy ördögi vigyor jelent meg ábrázatán, amikor rádöbbsent, hogy tudat alatt már akkor megszületett benne az elhatározás, amikor Koronkovért küldött.

Aznap éjjel Berlinben álmából riasztották fel Canaris tengernagyot, az Abwehr nagyhatalmú főnökét. A hírre, amit közöltek vele, minden álmom elszállt a szeméből. Egy szemvillanás alatt éberré vált, agyának kerekei mozgásba lendültek.

A kapott hír hallatán előbb akaratlanul is kételkedni kezdett, hiszen amit közöltek vele, az majdnem egyenlő volt a lehetetlennel. Ám rögvest meggyőzte magát, hogy emberei – bármennyire nem bízott meg senkiben – nem vezetik őt félre. Sok értelmét nem is látta ennek az eshetőségnek. Ha viszont igaz a hír, akkor...

Gondolatban haladéktalanul számba vette, mi a legfontosabb teendője. Tisztában volt azzal, nem ő az egyetlen, akit értesítettek, és csak remélni merete, mindazok, akik vele egyidőben megkapták ezt a hírt, kellően megfontoltak ahhoz, hogy egyelőre ne verjék nagydobra. Biztos volt afelől, hogy a kapott hír adta lehetőségeket sokan akarják kihasználni, s a dicsőséget is mindenki a magáénak akarja majd tulajdonítani. Ez azonban egy cseppet sem aggasztotta, sohasem vágyta, sőt inkább kerülni igyekezett a nyílt színi tapst. Aggálya csak egy ember miatt merült fel.

Ez az ember Göbbels volt, a Harmadik Birodalom propagandaminisztere.

A sánta ördögöt, ahogy magában nevezte, az övével merőben más irányelvek vezérelték a politika útvesztőiben. Amíg Göbbels a hírverés nagymestere, addig ő, Canaris a kulisszák mögötti, lehetőleg a legnagyobb titokban végrehajtott cselekedetek embere volt. Ennek következtében mindenkit csak annyi tájékoztatásban részesített, amennyi elengedhetetlenül és elkerülhetetlenül szükségesnek bizonyult.

Göbbelst hívta tehát elsőnek.

– Mi olyan fontos, hogy éjnek idején felzavarjon? – hallotta a propaganda miniszter neheztelő hangját.

– Ezek szerint Önt még nem értesítették.

– Miről kellett volna? – Göbbels hanghordozása már nem volt sem álmos, sem méltatlankodó.

Canarist mosolyra készítette a mohó érdeklődés. Élvezte helyzetét, kaján örömmel töltötte el a tudat, hogy máris szerzett Göbbelsnek egy álmatlan éjszakát.

– Önt is értesíteni fogják, mégpedig, azt hiszem, hamarosan.

– Tengernagy úr – hangzott az ingerült replika –, ne feltételezze rólam a megbízhatatlanságot, nem tartozom a kétes jellemű beosztottjai közé.

– Félreért, kedves barátom. Szó sincs bizalmatlanságról. És még csak nem is titokzatoskodom, csupán óvatos vagyok, amire Önt is szeretném kérni. Mint említettem, rövidesen olyan hírt fognak közölni Önnel, amely könnyen elővigyázatlanságra készítheti Önt. Ettől szeretném óva inteni.

– Ne beszéljen rébuszokban. Miért mástól kell megtudnom azt a hírt, melynek Ön már nyilvánvalóan a birtokában van. Máskülönben nem hívtott volna.

– Igaza van. Csupán azért nem közlöm Önnel, amit hallottam, mert meggyőződésem, hogy azt másoknak is igazolni kell. Azaz, világosabban fogalmazva, ha más csatornából értesül róla, akkor az annak bizonyítéka, hogy hihető.

– Úgy beszél, mint aki feltételezi rólam, kételkedem az Ön szavahihetőségében. – Göbbels ismét tónust váltott. Noha volt egy fikarcnyi szemrehányás is a hangjában, ezúttal inkább bizalmaskodni akart.

Canaris azonban hajthatatlan maradt.

– Ne próbálja kicsikarni belőlem, amit úgyis megtud rövid időn belül. Hanem hallgasson rám, Göbbels. Maga nem pusztán értelmes ember, de az esze is vág, mint a borotva, és képes józanul mérlegelni. Ha így tesz, megérti majd, miért hallgatok most. És remélem, azt is megérti, miért kell Önnek is hallgatnia. Egy-két napig még feltétlenül. Egy idő előtt nyilvánosságra hozott hír óriási blamázs lehet, ha tévesnek bizonyul. Ezért kérem, ismétlem, kérem Önt, hogy hallgasson róla. Holnap estére, vagy talán még előbb kezembem lesz a bizonyíték, melyet természetesen Ön is megtekinthet. Akkor aztán világossá kürtölheti. Sőt, akkor éppen magának kell majd a világ tudomására hoznia. Hiszen ehhez senki sem ért úgy, mint Ön, kedves barátom. Jó éjt.

Canaris egy pillanatig sem hitte, csupán remélte, hogy szavainak lesz foganatja. Göbbelst lenézte, de nem becsülte alá. Gyors felfogóképességére és eszére tett megjegyzése őszinte elismerésből fakadt. Ami mégis nyugtalanította, az a gondolat volt, hogy felfogó- és ítélőképesség nem mindig párosulnak egymással.

A vízfordó asszonyok beléptek a kőházba, és tanácstalanul álltak meg az előtérben. Németül egyikük sem beszélt, oroszul – félénken ugyan – odaszóltak két katonának is, de mind a kettő elsietett mellettük, anélkül, hogy szavaikat figyelembe vették volna. Nem maradt más, mint várni, amíg valaki odalép hozzájuk, hogy elvezesse őket oda, ahol megszabadulhatnak vödreiktől, s talán a félelmüktől is. Magukban fohászkodtak, hogy mihamarabb kijussanak innen sértetlenül, baj nélkül, és visszakerüljenek otthonaik remélt védelmébe. A várakozás minden perce hatványozta szorongásukat.

De a jövő-menő katonák durván félretaszították, szinte odalapították őket a falhoz, ügyet is mindössze addig vetettek rájuk, amíg útban voltak. Amint a falhoz lettek szorítva, senki sem törődött velük tovább, mintha csak a ház mozdulatlan tartozékai lennének.

Pattogó vezényszavak hallatszottak mindenfelől, mindenki lóttott-futott, a ház most jobban hasonlított egy felbolydult méhkasra, mint egy hadsereg valamely csapattestének főhadiszállására. Mintha csak egy bomba csapott volna be a közelben, vagy támadás

fenygetné az épületet, lázasan kapkodni látszott mindenki. Sietve jöttek-mentek közlegények és tiszték, értesítéseket hoztak, parancsokat vittek, az asszonyokra senki sem hederített.

Mindaddig ott álltak reszketve, hideglegelősen a fal mellé húzódva, míg Reichenau ezredes ki nem lépett az irodának berendezett szobából. Meglátva az asszonyokat, megdöbbent. Időközben teljesen megfeszült a meleg fürdőről, az ágyról, de még a fáradtságáról is. Természetesen az is kiment a fejéből, hogy asszonyokat küldött a kútra. Gondolatai egészen máshol jártak.

Berlinbe készülődött nagy sietséggel, ahol reményei szerint kitüntetések halmaza várja, s ahol majd dicsőségben is fürödhet, nem csupán egy kád forró vízben.

Hátrafordult, és parancsokat osztott, aminek hatására négy katona rohant ki a szobából. Se szó, se beszéd, kettő a vödörök után nyúlt, mialatt a másik kettő gorombán taszítani kezdte az asszonyokat a kijárat felé.

– Los, los! – löktek rajtuk nagyot az ajtóban.

A fekete fejkendő menyecske bukácsolás közben még visszanezgett, hogy ne érje váratlanul egy újabb durvaság, s ekkor a visszatérő katonák között ismét felbukkant a korábbi rémületét kiváltó alak. A férfinak csak a fejét látta, azt is mindössze egyetlen szemvillanásig, ám ez is elég volt ahhoz, hogy két karját széttárva, hessegető mozdulatokkal sietségre ösztökélje társait. Közben többször is elismételte:

– Ó az! Ó az! Láttam!

Szaladva tették meg az utat az első sarokig, ahol egy rombadőlt faház fedezékében lihegve megálltak. A menyecske gyorsan körülnézett, s miután meggyőződött arról, hogy teremtett lélek sincs látó- és hallótávolságon belül, odafordult a másik három asszonyhoz. Az egyik mondani vagy kérdezni akart valamit, de a menyecske szája elé helyezte mutatóujját.

– Pszt! Soha senkinek egy szót sem arról, amit láttatok! A férjeiteknek sem. Senkinek. Megértettetek? Addig vagyunk biztonságban, ameddig hallgatunk róla, mint a sír. Talán még addig sem. Valószínűleg a németek sem sejtik, hogy láttuk őt. Tőlünk se tudja meg senki. Enélkül is éppen elég baj szakadt a nyakunkba.

A három asszony némán és szófogadóan bólintott.

Szergej Ivanovics Koronkov sohasem készült színésznek. Apja nyomdokaiban műszerésznek tanult, és kiváló műszerész lett belőle. Ezt nem csupán veleszületett kezűgyességének, hanem annak is köszönhetette, hogy jó megfigyelőképességgel áldotta meg a sors. Elég volt egyszer ellesnie valamilyen munkafogást, annak legapróbb részleteit is emlékezetébe véste, s amit így tanult, azt később hajszálpontosan képes volt utánozni. Ez a mímelő képessége nem szorítkozott kizárólag szakmai trükkök elsajátítására. Tökéletesen tudta imitálni munkatársait, ismerőseit, jellegzetes mozdulataikat, de gyakran még hanghordozásukat is. Nem gondolt arra, hogy ezt az adottságát kihasználja, megelégedett azzal a sikerrel, amit környezetének időnkénti szórakoztatása kiváltott.

Tizenöt éve történt, hogy egy nyári napon, munkából hazafelé tartva egy filmforgatást látott a Jaroslavszkij pályaudvar közelében, s egyéb dolga híján, megállt bámméskodni. Egy jelenetnél a rendező az egyik mellékszereplőt instruálta, aki nehezen akarta megérteni, mit kíván tőle a direktor. Egy bámméskodót kellett volna alakítania, aki lábujjhegyre állva feszült érdeklődéssel néz a körülötte állók válla fölött a pályaudvar felé. Koronkov akaratlanul is

utánozni kezdte az ügyetlenkedő férfit, s a rendezőnek elég volt egy pillanatra a bábész-
kodók felé fordítani a fejét, rögtön feltűnt neki a segédszínészt imitáló néző.

Néhány perccel később Koronkov a statiszta szerepében találta magát.

A forgatás végeztével a rendező megkérdezte tőle, volna-e kedve színházban is statisztálni. Koronkov egy percig sem tanakodott a válaszon. Nem ismerte ugyan a kulisszák világát, de úgy vélte, nincs semmi vesztenivalója. Jövedelme sem lesz kevesebb, gondolta, és a színpalak között az élet is változatosabb, mint a műhely munkapadja mellett.

Így lett Koronkovból segédszínész egy moszkvai kamaraszínházban.

Élvezte új munkakörét, felettébb szórakoztatta, amit csinált, és igazából azt sem bánta, hogy nem kap jelentősebb szerepeket. Amire egy idő után mégis vágyakozni kezdett, az nem főszerep, hanem a direktor pozíciója volt. Irányítani szeretne volna a színeszeket, a díszletmunkásokat, de még a jegyszedőket, sőt, szíve szerint még a nézőket is. Mindinkább elhitette magával, az ő instrukciói alapján minden sokkal jobban működne a színházban. Minduntalan beleszólt mások munkájába, aminek az lett a következménye, hogy kis híján kiutálták őt a teátrumból.

Egy nap aztán mégis kapott egy olyan szerepet, amely kiemelte őt az egyre kiállhatatlanabb komédiások közül. Egyetlen ember szerepét kellett csak felvállalnia, azt viszont igen gyakran és a legváltozatosabb helyszíneken. Ebbe a szerepébe gyorsan beleszokott, noha nem követeltek tőle különösebb alakítást, legtöbbször elég volt csak mutatkoznia. Mégis élvezte új rendeltetését, mindenekfelett azt, hogy autóval vitték-hozták, amikor arra szükség volt. És persze élvezte a szerepvállalás legnagyobb hasznát, egy önálló lakást az Arbaton, olyasvalamit, amit kevesen tudhattak magukénak.

Szergej Ivanovics Koronkov most itt ült lakásának sarkában egy bőrfotelben, és vára-
kozott. Idegtépő várakozás volt ez, a hiábavalóság tudatától gyötörve. Amióta a németek egy hete megtámadták a Szovjetuniót, mintha mindenki megfélemedezett volna róla. Pedig mekkora áldozatot hozott ezért a szerepért! No persze, ez nem is akármilyen statisztaszerep volt. Heteket, sőt hónapokat töltött el szerepének alapos megformálásával. Olvasott, figyelt és kutatózott minden hozzáférhető helyen, csak hogy kifogástalanul tökéletes legyen a megszemélyesítés. És nem csupán a külsőségekben. Ráadásul minden pillanatban készen állt, hogy haladéktalanul rendelkezésre álljon, ha szükség van rá.

Most mégis úgy tűnt, mindenkinek mindenre nagyobb szüksége van, mint órá.

Ágyába készült, amikor dörömböltek az ajtaján.

Egy fiatal NKVD-tiszt állt a küszöbön, aki már nem először jött el érte.

Koronkov elégtétellel nyugtázta, hogy mégsem vált olyan hasznavehetetlenné, mint ahogy azt már-már kezdte elképzelni.

Reichenau ezredesbe visszatért az élet. Úgy állt a kőház előtt, motorját járató Mercedese mellett, akár egy győztes hadvezér, akinek lábai előtt hever a világ. Egy kissé még mindig hitetlenkedve ugyan, mégis diadalittasan szemlélte katonáit, amint a bilincsbe vert foglyot a páncélautóhoz kísérik. Megvárta, míg az emberei a fogollyal együtt eltűnnek a páncélautóban, aztán ő is beült a Mercedes bőrülésére. Büszkén fennhordva fejét, jelt adott az indulásra.

A páncélautót és a parancsnoki Mercedeset elől-hátul géppuskákkal felszerelt oldalkocsis motorkerékpárok vigyázták; Dáriusz kincsét sem védhették jobban a perzsa testőrök. A konvoj a falutól néhány kilométerre elterülő mező felé indult, ahol egy Junkers repülőgép várakozott az ezredesre és foglyára.

Reichenau ezredes irtózott a légi utazástól. Nem az életét féltette egy esetleges balesettől, a frontvonalban nem egyszer adta tanújelét bátorságának. Sokkal inkább tartott attól, hogy a légörvényektől felkavarodik a gyomra, s az önmagában is kellemetlen okádkhatnék kivetkőzteti őt tisztí mivoltából. Ezúttal azonban nagyon igyekezett nem gondolni erre. Útjának végcélja lebegett a szeme előtt, s ez alkalmasint minden más aggodalmát elnyomta.

A foglyot, aki látszólag engedelmesen tűrte sorsát – ugyan mi mást tehetett volna? –, a katonák egy szemvillanás alatt feltuszkolták a repülőgépre. Reichenau ezredes utolsó-nak szállt fel, s amint annak ajtaja becsukódott mögötte, máris pörögni kezdtek a propellerek, s a gép meglódult.

Az ezredes foglyával szemközt helyezkedett el az oldalfalra szerelt padon. Gyomra görcsbe rándult, egy kis időre még a szemét is lehunyta, s csak akkor nyitotta fel újra, amikor a Junkers elérte az utazási magasságot, és a görcsöt is enyhülni érezte. Ekkor körbenézett a fegyvereiket szórtlanul markoló katonákon. Megnyugvást érzett – s ezt rögtön furcsának, egy kissé megalázónak is vélte –, amiért nem egyedül utazik foglyával. Mintha még így is tartania kellene a vele szemben ülő alaktól.

Mindez nem tükröződött sovány és beesett arcán, a szeme alatti karikák is csupán fáradtságról, kialvatlanságról árulkodtak. Mereven, átható tekintettel kémlelte foglyát, aki éppolyan mereven és érzéketlenül nézett vele farkasszemtel.

A gép belsejében pissenéstelen csend uralkodott, csak a Junkers motorjai zúgtak álmosító egyhangúsággal, s ez a monoton hang némiképp elbódította Reichenaut. Gondolatai valahol az ébrenlét és álm határán imbolyogtak, hol a valóságot érzékelve, hol pedig a képzeletben elmerülve. A foglyára meresztette szemét, ám annak arca helyén egy egészen más arcot látott. Ez a fantom arc a Führeré volt, és diadalittas fintorba torzult. Ő pedig, Reichenau ezredes, örömmámorban úszott, amiért neki, egyes-egyedül neki adatott meg kiváltani Führeréből ezt a határtalan boldogságot. Félálomban akaratlanul is a vállához nyúlt, ahol ujjával tábornoki rangjelzést vélt kitapogatni, majd keze a válláról az álla alá csúszott, hogy hátaletlen megragadhassa a nyakába akasztott, tölgyfalommal ékesített Vaskeresztet.

A repülőgép megrázkódott, és az ezredes felriadt. Ujjai zubbonyának gombját szorongatták. Látomás szerezte öröme mégsem illant el teljesen. A fogoly, az ő foglya, ott ült vele szemben, két Wermacht katona által közrefogva. És ez volt a lényeg.

Prokujbisev csak akkor nézett fel íróasztala fölül, amikor Koronkov már az irodájában állt, és mögötte becsukódott az ajtó. Üdvözet helyett alaposan végigmérte az asztalával szemben némán álldogáló férfit. Alig észrevehetően ingatni kezdte fejét, mint aki saját szemének is nehezen akar hinni. Koronkovot többször is látta már, a külső jelekben mutatkozó hasonlóság most mégis meglepte.

Ha nem tudnám ki ez, gondolta, még össze is téveszteném őket. Akár az ikertestvérek.

Intett Koronkovnak, lépjen előbbre, hogy még közelebről szemügyre vehesse. Most azokat a vonásokat, jeleket akarta felfedezni rajta, amelyek az eltérésről árulkodnak. Szinte semmit sem talált a férfi ruházatán kívül, legfeljebb bajszának tömörségét, az arcát borító himlőhelyek ritkaságát kifogásolhatta volna, de alapjában véve még ezzel sem lehetett elégedetlen.

– Jól figyeljen rám, Koronkov! – szólalt meg Prokujbisev minden átmenet nélkül, arról is megfeledezve, hogy vendégét helyel kínálja. – Az eddig vállalt szerepe most fog

kiteljesedni, és ehhez minden tudására szüksége lesz. Nagyon, nagyon sok múlik azon, miként fogja most megformálni, amit idáig alakított.

A „nagyon” szót erőteljesen és félreérthetetlenül kihangsúlyozta, miközben merev tekintetével szinte szuggerálta Koronkovot, aki még mindig szótlanul és mozdulatlanul állt előtte.

– Eddigi szereplése nem okozott csalódást, sőt, igazán dicséretet érdemel, most azonban... – Egy pillanatra elhallgatott. Sóhajnak is beillő mély levegőt vett. – Most azonban jóval többről van szó. Megértette?

Koronkov bólintott.

Magában megkísérelte elképzelni, mire kérhetik fel ezúttal. Amit azonban ezután halott, az minden képzeletét felülmúlta.

– Sztálin elvtárs ma este német fogságba esett – mondta Prokujbisev, árgus szemekkel figyelve szavainak hatását.

Koronkov megrökönyödését talán csak szemöldökének egyetlen rándulása jelezte, meg az, hogy résnyire megnyílt a szája. De továbbra is hallgatott. Igyekezett nem kimutatni azt a futólagos ijedtséget, amely hatalmába kerítette, s amelyen azon nyomban úrrá is lett. Az eddiginél ugyancsak nagyobb figyelemmel várta a folytatást.

Prokujbisev az állát vakarta. Úgy tűnt, ujjainak játéka csalja arcára azt a sajnálkozó, ugyanakkor enyhén gunyoros mosolyt, amely az ábrázatára telepedett.

Az ostoba, gondolta magában. Mi keresnivalója volt neki a fronton? Minden hősködésért nagy árat kell fizetni. Mit várt ettől a bolondja? Cudar helyzetbe hozott, de ha ez a Koronkov képes arra, amit elvárok tőle, akkor...

Tudta, nagyon merész játékba kezd, ámde már felmérte magában az esélyeit. Nem lehet baj, csak Koronkov kövesse mindenben az utasításait.

– Érti már, mit várok magától?

Koronkov most szólalt meg először.

– Azt hiszem, igen – mondta. Pedzegette már, mi lesz a feladata. Az ajkába harapott. Közben meg járt az agya.

Nem lesz könnyű, gondolta, de nincs más választásom. A Szovjetunió talán még megengedhetné, hogy egyszerre két Sztálin is eltűnjön a történelem porondjáról, én azonban semmi esetre sem. Józan eszemtől még nem fosztott meg senki.

Kezdte élvezni helyzetét.

– Akkor hát, ne halogassunk semmit – mondta Prokujbisev határozottan. – Az idő sürget. Minden elszalasztott perc az ellenség malmára hajtja a vizet.

Tettekre ösztönző energiák szabadultak fel benne. Felpattant a székéről, megkerülte íróasztalát, és határozott léptekkel elindult az oldalajtó felé.

– Jöjjön! – szólította fel Koronkovot.

Kitárta az oldalajtót, és félrelépett, utat engedve Koronkovnak. Hanem az ajtóban megállította.

– Sztálin elvtárs dolgozószobája – lendítette befelé mutatva a karját. – Mostantól fogva a magáé. Az íróasztalon megtalálja annak a beszédnek a szövegét, amelyet még ma éjszaka be kell olvasnia a rádióban. Nem szükséges megtanulni, arra idő sincs. Elég, ha beolvassa, mégsem árt, ha tanulmányozza egy kicsit. Adok rá fél órát. Addig magára hagyom.

Canaris tengernagy, aki amúgy meglehetősen higgadt ember hírében állt, kis híján dührohamot kapott, amikor arról értesítették, hogy az SS megelőzte embereit, és Reichenau

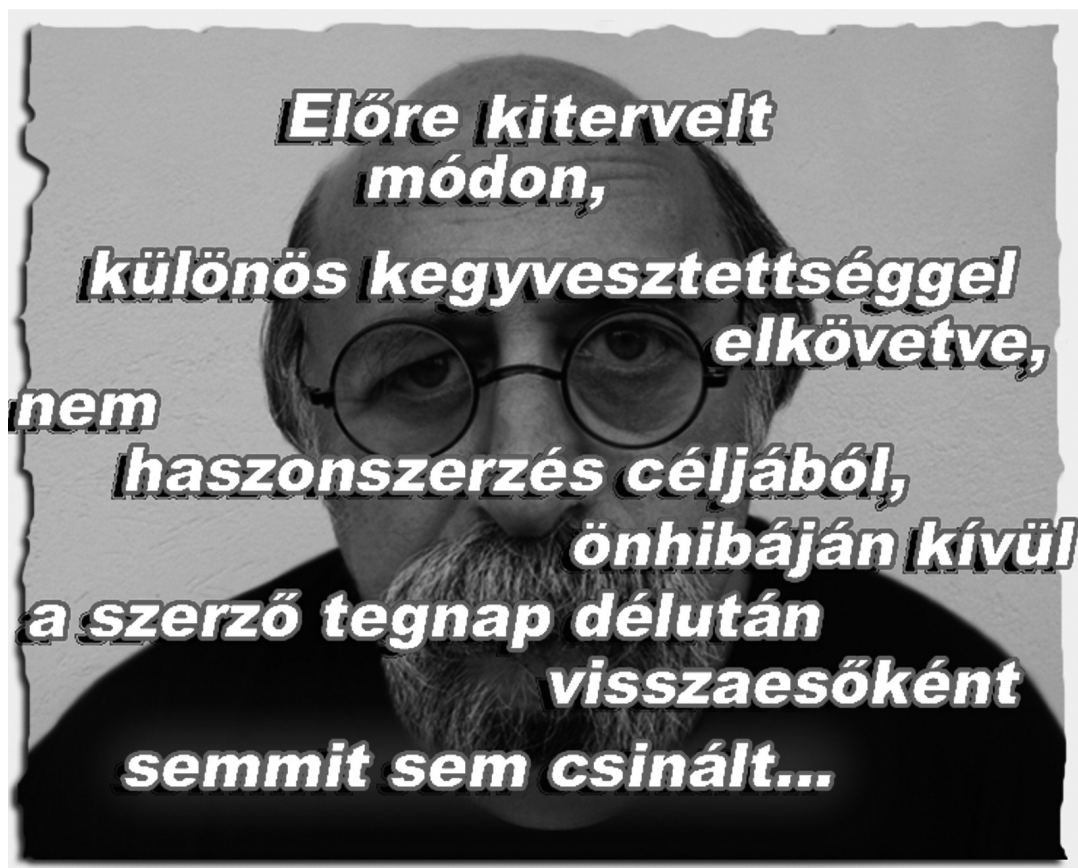
ezredes az értékes fogollyal együtt már Himmler kezében van. Kivételesen előre örült a medve bőrének, ami szintúgy nem volt szokása, és most nagy csalódás érte. Egyetlen percig sem áltatta magát azzal, hogy titokban tudja tartani ezt az ügyet, nem is állt szándékában, azt azonban remélte, ő lesz az első, aki kihallgatja ezt a nagyvadat. Sokra becsült minden elsőként megszerzett információt, mert azokat saját belátása szerint használhatta fel.

És ettől a lehetőségtől most megfosztották.

Természetesen tudta, hogy bár az első kihallgatásoknál már nem lehet jelen, teljesen nem zárhatják ki az eseményekből. Mégis bosszantotta a dolog, mert úgy érezte, egy soha vissza nem térő alkalom csúszott ki a kezei közül. Ugyanakkor feltételezte, és joggal, hogy Reichenaut nem fogják faggatni Himmler emberei, sőt, miután Sztálin már az őrizetükben van, vele senki sem fog törődni. Himmler most mással van elfoglalva, semmint hogy Reichenauból hőst faragjon. Márpedig az ezredes, akít a tengernagy megbízható emberei között tartott számon, sok mindenről tud beszámolni. Ismeri az elfogatás körülményeit, a legfontosabb tudnivalókat bizonyára kiszedte foglyából, akkor, amikor az a hirtelen körülményváltozás hatása alatt beszédesebb lehetett, s nem alakultak még ki benne azok a védekezési reflexiók, amelyeket nyilván felépített magában a Berlinbe vezető úton.

Canarist másodszer is csalódás érte.

Kék fény, 1998.

Kiderült ugyanis, az ezredes teljesen megfélekedezett a kihallgatásról, s eszébe sem jutott foglyát szóra bírni, egyes-egyedül az járt a fejében, hogy minél messzebb vigye a frontvontaltól, s mielőbb Berlinbe érjen vele. A tengernagynak nem maradt más választása, bármennyire nehezére esett is, mint arra kérni Himmlert, ott lehessen ő is, amikor Sztálint vallatóra fogják. Erre, mint az Abwehr főnöke jogot formálhatott. Kiszólt az adjuvánsának:

– Azonnal lépjen érintkezésbe Himmlerrel. Közölje vele, hamarosan meglátogatom.

Koronkov éppen csak átfutotta a rádióbeszéd szövegét. Megbízott magában, hibátlanul be fogja olvasni azt a leírtak ismerete nélkül is. A kapott fél órát arra használta fel, hogy körülnézzon Sztálin dolgozószobájában. A nagyméretű íróasztalon és az öblös karosszéken kívül mindössze két bőrfotel, egy pamlag és egy tölgyfából készült nehéz szekrény, valamint a szekrényvel ellentétes fal mellett két könyvespolc alkotta a berendezést.

Meglehetősen puritán, gondolta Koronkov, de dolgozószobába nem is igen kell több.

Kihúzogatta az íróasztal fiókjait, a rendelkezésére álló idő alatt legalább a tartalmukkal tisztában akart lenni.

Aztán odalépett a tölgyfaszekrényhez, kinyitotta az ajtaját, s némi meglepetéssel tapasztalta, mindössze négy egyforma ruha lóg a fogasokról. Szürke, valójában egyetlen fegyvernemhez sem köthető egyenruha. Habozás nélkül levetkőzött, és a pamlagra dobta egyszerű, civil öltözetét. Kivette a szekrényből és magára öltötte az egyik egyenruhát. Mintha rá szabták volna. Megnézte magát a szekrényajtó tükrében, s fejét csóválva zsörtölődött amiatt, hogy a zubbony vállán semmiféle rangjelzést nem lát. De azonmód eszébe jutott: az igazi hatalom sosem a rangjelzéseken múlik. Elégedetten elvigyodott, majd leemelt a fogasok feletti polcra egy tányérsapkát, és a fejére csapta.

Visszalépett az íróasztalhoz. Az asztal sarkán gondosan tisztított pipakészlet díszelgett, mellette színes fémdobozban pipadohány. Kiemelt egy kézzel faragott rövidszárú pipát, előbb megvizsgálta, aztán megtömte dohánnyal, majd a dohányt nagy szipákolás közepette meggyújtotta. Kicsit fanyalgott, a megszokott mahorka után furcsa volt a Virginia dohány íze.

Felkapta a rádióbeszéd gépelt szövegét az íróasztalról, és kilépett Prokujbisev irodájába. Az ajtóban megszívta pipáját, és egy bodor füst mögül barátságosan odaszólt a rácsodálkozó Prokujbisevnek:

– Ne halogassuk az időt, Prokujbisev elvtárs. Rendelje ide az autót, húsz perc múlva a stúdióban akarok lenni.

Prokujbisev az irodájában maradt. Íróasztalára könyökölt, és hitetlenkedve csóválta fejét. Képtelen volt napirendre térni a hallottak felett.

Mit képzel az senkiházi, dohogott magában. Rendeljem ide az autót? Csak nem képzelem, hogy majd ő fog nekem utasításokat adni? Ott még nem tartunk, és odáig nem is fogunk eljutni. De jöjjön csak vissza, majd én helyrerázom őkegyelmét! Ha azt hiszi magáról, hogy most is a komédiások között van, akkor súlyos csalódás fogja érni. Ámbár higgyen, amit akar, csak azt ne feledje egy pillanatra sem, a direktor én vagyok ebben a színházban.

Hirtelen felugrott, sietős léptekkel odament a polcra helyezett rádióhoz, és bekapcsolta a készüléket. Vetett egy pillantást a faliórára, s egyre türelmetlenebb lett.

– Na végre! – dörmögte maga elé, amikor meghallotta, hogy a bemondó figyelemre szólítja fel hallgatóságát, remegő hangon jelentve be: Sztálin elvtárs fog beszédet mondani.

Félcpercnyi csend következett.

Prokujbisev feszült figyelemmel várta a folytatást. Tudta jól, Koronkov hanghordozása a megtévesztésig hasonlít Sztálinéhoz, mégis ideges volt. A terv, amit nagy merészen felvázolt maga előtt, akár dugába is dőlhet, ha...

– Polgártársak! Honfitársaim! – hangzott a rádióból, és Prokujbisev úgy érezte, menten megfullad. Levegő után kapkodott, s már nem is figyelt tovább a rádióból áradó és meglepően nyugodt, mindamellett lelkesítő beszédre.

Időbe tellett, mire hang jött ki a torkán.

– Örült ripacs! Átkozott ördögfajzat! Hogy mondhat ilyet! – szakadt fel belőle artikulátlannul. Bal tenyerével eltakarta mindkét szemét, mintha egy látomás ellen védekezne. Aztán odalépett a polchoz, egy dühödtt mozdulattal elcsavarta a rádió gombját.

Tehetlenségtől pattanásig feszülve támolygott vissza íróasztalához. Leroskadt a karosszékekbe, s kezeit tördelve meredt maga elé.

Vége, ez volt az első gondolata. Ez a kókler mindent tönkretett. Még olvasni sem tud! Tiszta örült! Miféle megszólítás, hogy polgártársak, honfitársak? Honnan az ördögből szedte ezeket a burzsoá titulusokat? Minek képzeli magát? Cár atyuskának? Menthetetlen romlásba dönt ez az istenátka.

De Prokujbisev megtagadta volna önmagát, ha nem uralkodik indulatain. Rövid idő múltán lehiggadt, s immár azon törte fejét, miként mentse, ami menthető. Végző soron senki nem hibáztathatja őt, az adott körülmények között az egyetlen helyes dolgot cselekedte. Ha dicséretet nem kap is érte, felelősségre sem vonhatják. A legrosszabb, ami bekövetkezhet...

– Nos, igen – sóhajtott fel gondterhelten.

A többit már ismét magában gondolta végig. Ennek a posztnak befellegzett. Ismerte a párton belüli intrikákat, mégsem tudta eldönteni, ki kerülhet Sztálin helyére. Beriját sorolta az első helyre, ámbár ebben sem volt száz százalékig biztos. Az ilyesmi sokszor nüanszokon múlik, és beható ismeretei ellenére sem tudta volna megmondani, az adott helyzetben ki kit fog támogatni. Egyetlenegy dologban nem kételkedett. Bárki is áll majd a kormányrúdhhoz, neki távoznia kell innen. S már az is nagy ajándék, ha ez élve sikerül.

Feltápászkodott, a könyvszekrényből kiemelt egy üveg vodkát, és jó alaposan meghúzta.

Canaris tengernagy éppen indulni készült, amikor megcsörrent asztalán a telefon. Röpke másodpercig tévovázott, végül úgy döntött, felveszi a kagylót.

– Canaris – mondta, és hallgatni kezdte a vonal másik végéről érkező szóáradatot. Arca megfeszült, és egyre sápadtabb lett. Összeszorította száját, majd amikor szóra nyitotta, hangja egészen halk, szinte suttogó volt.

– Hogyan? Ismételje meg!

Csukott szemmel hallgatta végig a jelentést, majd miután helyére akasztotta a telefonkagylót, ott maradt állva és gondolataiba merülve az íróasztal mellett. Sokáig töprengett, mielőtt újra a telefonkagyló után nyúlt.

Ezúttal erélyes és határozott hangon szólt a kagylóba.

– Himmlert adja! – majd egypercnyi várakozás után folytatta. – Reichsführer úr, tudtommal maguknál van az az ember, akit Reichenau hozott magával.

Himmler nem engedte, hogy a tengernagy befejezze mondókáját.

– Kedves Canaris – mondta gúnyosan –, a maga Reichenau ezredese egy totális idióta. Gondolom, időközben Ön is értesült arról, hogy Sztálin alig egy órája mondott beszédet az orosz rádióban. És én még arról is kaptam jelentést, hogy látták, amint a stúdióból távozott. Erről mi a véleménye, tengernagy úr?

Himmler rikácsoló nevetést hallatott. Canaris nagyot nyelt.

Reichenau valóban ostoba, gondolta elégedetlenül. Mindamellett úgy érezte, ő maga is hibás, amiért Himmler emberei megelőzték, s az ezredessel együtt a foglyot is elhálázták előle. Akárki az az ember, még mindig használható.

– Reichenau valóban nem volt elég körültekintő, de ezt majd én elintézem vele. Hanem a foglya. Arra kérem Önt, Reichsführer úr, szállíttassa át hozzánk Reichenau kíséretével.

Kárörvendő, krákogásba fulladó nyerítés volt a válasz.

– Elkésett, barátom – hallotta a kagylóból. – A maga ezredese már úton van a frontra, ahol jóváteheti baklövését, és legközelebb megnézi, kit hoz ide lóhalálában, a legelemibb utánajárás nélkül.

– Reichenau az én alárendeltem – emelte meg a hangját Canaris. – Nem állt volna jogában...

– Ne oktasson a jogról, Canaris. Persze, ha úgy látja jónak, majd visszarendelheti. Elvégre a maga embere. Ami pedig azt a zsákmányt illeti... Nos, tíz perce eresztettek golyót a fejébe. Semmit nem tudunk kiszedni belőle, és a megváltozott körülmények között csak szűkített és felesleges zűrzavart okozott volna a személye. Remélem, egyetért velem.

Canaris köszönés nélkül lecsapta a kagylót, de még egypercnyi ideje sem maradt végiggondolni a hallottakat, ismét megcsörrent a készülék.

– Tessék! – kiáltotta ingerülten.

Göbbels volt a hívó fél. Számonkérő, arrogáns hangon azonnal a lényegre tért.

– Maga most sem tájékoztatott engem! Még szerencse, hogy időben értesültem, és sikerült elkerülni a megszegyenülést. Ha arra gondolok, hogy a Führer... Méghogy Sztálint elfogták! És a beszéde? Berlinből olvasta be az orosz rádióba? – eddig szinte hadarva beszélt, s most lélegzetvételnyi szünet után fenyegető lett a hangja. – Téved, ha azt hiszi, hogy ezt megússza szárazon. Maga, Canaris, nem velem, a saját fejével játszik.

Ez alkalommal Göbbels volt az, aki lecsapta a telefonkagylót.

Prokujbisev türelmetlenül várta vissza Koronkovot. Mielőbb helyre akarta igazítani a statisztát, erélyesen agyába vésni egyszer s mindenkorra: a legkisebb önkényeskedést sem tűri el. És megérteti vele, a lehető legerélyesebb, leghatározottabb módon, ha kell, fenyegetéssel is, hogy önállóságát korlátozni fogja. Csak és kizárólag azt teheti a jövőben, amit ő, Prokujbisev előzetesen jóváhagy, megengedhetőnek ítél. Mert még egy ilyen baklövés katasztrófális következményekkel járhat.

Fel volt készülve rá, hogy a rádióbeszéd alatt többen is hívní fogják az elhangzott 'polgártársak' és 'honfitársak' miatt. Az elvtársak kétségkívül megütközéssel fogadták ezt a kirívóan idejétmúlt és elfogadhatatlan megszólítást. Eltökélt szándékában állt, amennyiben ez a kisiklás a kelleténél nagyobb hullámokat kavart, és az esetleges kérdezősködések túllépik az egyszerű érdeklődés vagy kíváncsiság határát, le fogja tartóztatni Koronkovot.

Noha meglepetésére egyetlen felháborodott telefonhívást sem kapott, nem ámította magát azzal, hogy ami késik, az nem is fog bekövetkezni. Az a tény, hogy eddig senki sem vonta kérdőre az 'elvtársak' megszólítás feltűnő hiányát, nem altatta el Prokujbisev éberségét, legfeljebb megnyugtatta valamelyest.

A vészfelhőket ugyan még nem sodorta el feje fölül a szél, de időt nyert.

Ha sikerül Koronkovot a helyes vágányra terelni! Márpedig miért ne sikerülne, hiszen ez a ripacs se nem tiltakozhat, se nem ellenkezhethet, és ezzel neki is tisztában kell lennie. Még ha fejébe szállt is a dicsőség, akkor is tudnia kell, ő csak egy olyan parányi csavar a gépezetben, amelynek hiánya meg sem kottyán. Egy ilyen csavart bármikor ki lehet iktatni. És egy akadémikus embert a legegyszerűbb tétovázás nélkül likvidálni. Nem volt valami nagy véleménnyel Koronkovról, annyira mégsem tartotta ostobának, hogy ne fogná fel, mit követel saját érdeke. Azt fogja tenni, ami a javát szolgálja, amit józan esze, meg amit ő, Prokujbisev diktál.

Koronkov két NKVD-tiszt kíséretében érkezett meg, ami ugyancsak meglepte Prokujbisevet, aki a legkevésbé számított erre. A testőrök szerepét betöltő NKVD-sek engedelmesen megállnak az ajtó előtt, s csak akkor lépnek, léphetnek be a Sztálin előszobájaként ismert irodába, ha hívják őket. Megjelenésük az ajtón belül a szokásoktól szembetűnően eltérő jelenség volt. Azon túl, Prokujbisev még véletlenül sem akart fültanúkat. Amit Koronkovnak haladéktalanul értésére kell adni, az nem pusztán bizalmas, hanem hétpécsetes titok is, amiről az égegyadta egy világon senki sem szerezhet tudomást. Mi több, még csak sejtelve sem lehet róla.

Kézmozdulattal jelezte a két tisztnek, hagyják el az irodát. Azok Koronkovra néztek jóváhagyásra várva, ő azonban jelét sem adta egyetértésének. Ehelyett, még mielőtt Prokujbisev kinyithatta volna a száját, hogy szavakban is kifejezze kívánságát, kedélyes hangon megszólalt.

– Képzeld, Molotov kapott el a stúdióból kijövet, s azt mondta, zseniális ötlet volt a megszólításban honfitársakat használni elvtárs helyett. Ez lelket öntött a társadalom minden rétegébe. Azt hiszem, Molotovnak igaza van. Ebben a mostani tragikus helyzetben mindenkire szüksége van a Szovjetunióknak.

Látva Prokujbisev elhűlt ábrázatát, epés mosoly jelent meg szája szegletében, aztán egy szemforgás alatt elkomolyodott, és határozottan folytatta:

– Haladéktalanul kérjen beszámolót a legfrissebb hadihelyzetről. És hangsúlyozza ki, hogy most nem a hadosztály- vagy a hadtestparancsnokoktól, hanem a komisszároktól várok sürgős jelentést. Tudni akarom, mi idézte elő ezt a katasztrófát a fronton. A katonai parancsnokok mellébeszélnek, különféle stratégiákra hivatkozva magyarázzák a bizonyítványukat. Féltik az agyafúrt kobakjukat. Én viszont tiszta képet akarok kapni.

Prokujbisev szoborrá merevedett. Ajkai szétnyílottak, szeme kitágult, s úgy érezte, menten megfullad, ha nem kap levegő után.

– Ne késlekedjen, Prokujbisev elvtárs, a jelen helyzetben minden perc drága.

A titkár gépiesen engedelmeskedve nyúlt a telefonkészülék után.

– Maguk itt maradnak az ajtó előtt – fordult Koronkov a két NKVD-tiszthez, majd elindult a belső dolgozószoba felé. A két tiszt elfoglalta helyét az ajtó két oldalán, és vigyázállásba merevedve bámultak a semmibe.

Prokujbisev nem tudott szabadulni a gondolatától, hogy őt figyelik, és ez a tudat teljesen megbénította agyát. Csak annyit tudott, teljesen felesleges bármilyen utasítást adni a két cerberusnak, akik bizonyára figyelemre sem méltatják őt, miután Sztálintól kaptak parancsot, amit az életük árán is végrehajtanak.

A döbbenettől még mindig kábultan, azért mégis minden egyes szavára különösképpen ügyelve telefonált. Alighogy helyére illesztette a telefonkagylót, kinyílt a belső dolgozószoba ajtaja.

Koronkov megállt az ajtóban. Kivette pipáját a szájából, egy kissé megemelte fejét, a mennyezet felé eregetve a pipa füstjét. Mozdulata határtalan nyugalomra vallott, mint az olyan emberé, aki otthonának békés nyugalalmát élvezzi.

– Azonnal szóljon, amint az első jelentést megkapta. Ne várjon addig, míg az összes megérkezik.

Prokujbisev nyakán kidagadtak az erek, még bólintani sem tudott, csak szemhéjának lecsukódása jelezte, hogy felfogta a kérést.

Koronkov már majdnem becsukta a dolgozószoba ajtaját maga mögött, amikor eszébe jutott valami, és visszafordult. Ismét megszívta pipáját, élvezettel, karikákban engedte ki szájából a füstöt.

– És még valami, Prokujbisev elvtárs. Nem tudom, hallott-e valaha is egy Ivan Szergejevics Koronkov nevű emberről, de ha igen, egyszer s mindenkorra felejtse el.

Reichenau ezredes két nappal később egész egységével együtt életét vesztette egy partizántámadás alkalmával. Részint a támadás visszaverése, részint annak a német katonaság által végrehajtott megtorlása következtében az ukrán falu lakosságának több mint fele elpusztult. Az áldozatok között volt a négy vízhordó asszony is.

Adalékok:

N. K. V. D. – Narodnyi Komissariat Vnutrennyih Del – a Szovjetunió korabeli és Berija irányította belbiztonsági szervezete, amelynek hatáskörébe tartozott – többek között – a Gulágok felügyelete, a határvédelem, a hírszerzés és a kémelhárítás. Ez a szervezet a tábori csendőrség szerepét is betöltötte, úgyszintén az NKVD látta el a Kreml belbiztonsági szolgálatát.

Sztálin titkárának valódi neve Poszkrebisev, aki 1930-tól dolgozott a „gazda” mellett egészen annak haláláig. Állítólag szerepe volt Sztálin halálában is.

Amikor 1941. június 22-én a náci hadigépezet megtámadta a Szovjetuniót, Sztálin több mint egy hétig nem mutatkozott a nyilvánosság előtt. Az első vészterhes napokban valamelyik dácsájában bújkált. A háború alatt beszédeit legtöbbször polgár-, illetve honfitársak megszólítással kezdte – tudatosan –, így akarván éreztetni, hogy a honvédó háború nemcsak az elvtársak háborúja, hanem az egész népé. Egyébként soha a frontnak még csak a közelébe sem ment.

A többit már a fantáziámra bízom.

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Macskadzsampling

(Regényrészlet)

XX.

Nem lehet a krónika feladata, hogy a Kainliener Mária Ráhel és Újházy Robert között 1999. augusztus 12-én késő délután és kora este Sopronban lezajlott beszélgetést akár csak főbb erő- vagy törésvonalait illetően is *lekövesse* (ahogyan mondani szokás), az pedig, hogy valaki esetleg „teljes egészében” kísérelné meg a visszaadását, bevalljuk, nemcsak gúnyos mosolygásra, hanem némileg bosszankodásra is készítetne minket. Hiszen aki egyedül eséllyel próbálkozna a szituáció elbeszélői felgöngyölítésével, Honoré de Balzac, legjobb tudomásunk szerint már 1850-ben elhunyt. Ugyanakkor persze mégiscsak nagyon súlyos fennforgások mozognak errefelé, melyek közül mindjárt a már nem teljesen újdonságként jelentkező, szemtelen, akár arcátlan és nem kevésbé *mozgásos modul* lép be az elbeszélő szerkezetbe. Visszavonhatatlanul a semlegesedő együttlét szimptomája ez már Újházy részéről különben, ugyan kinek másnak a részéről lenne az? Az asszonnyal nem foglalkozunk külön, foglalkozik vele, továbbra is, magának a fickónak a figyelme. Nagyon is! Hiszen éppen ez az. Hogy mit lát konkrétan a Robert fiú, és főképp hogy azon a valamin belül mit lát – s mit egy emberi ember?, aki bár a mondott „mozgásos modul” foglya jelentős mértékben, amint arról kissé frivolan már volt szó, ám talán mégsem kell őt a legelvetemültebb egyéniségek között számon tartani.

Igaz, ami igaz, persze, megvolt az alap a mozgás teátrális megfigyeléséhez. Mária Manfred belépésekor ugyanis mindjárt felpattant, és a férfi elé rohant. Pár szóval vázolta a helyzetet, kiirányította hódolóját a teremből. Dr. Müller-Bohrer engedelmeskedett is, csapata azonban nem érezte magára nézve kötelezőnek a zárlatot, és letelepedve egy, a bejárathoz közeli, nagy asztalhoz, hamarosan mindnyájan nekiestek a fogyasztásnak. Sopronban majdnem olyan színvonalú kávé tudnak csinálni, mint Bécsben, ezt nem szívesen hagyja ki az e téren tájékozott turista, bármelyik fajtájáért lelkesedik is a fekete tintalének. És akkor ott vannak még a sütemény-költevények. Aligha „piskóta” bármelyik is, mint ahogyan az általunk momentán kerülgetett, valamelyest óhatatlanul rasszista megfigyelő ambíció bemutatása sem éppen egyszerű kihívás. De végtére is koncentrá-

hatunk erre a problémára, hiszen magát a környezetet, amelyben a mézes tésztájú, krémes-habos, leveles tésztájú édesség-különlegességek *bepofázása* az adott pillanatban a „németek” oldaláról folyt, krónikánk egy korábbi szakaszában részletesen bemutatottuk már. Tehát: Újházy Robertnek megint egyszer eszébe jutott az a bizonyos elmélet a zsidó nők lábáról, illetve mozgásáról, amelyet az egyetem mellé járás egyik alkalmával szítpantott fel a kávéházban, és amely megszilárdulva, berendezkedve, sőt némiképp ki is terjeszkedve ott, időnként meghatározóan rátelepedett az agyműködésére. Sem eredetét, sem érvényességét nem kutatta, amint az gyakran előfordul a rasszista tartalmú gondolategyekkel, csak alkalmazta, mégpedig magabiztosan, kételytelenül. Némiképp ízléstelenül is, ámbár persze éppen ízléstelenségről nem lehet teljes biztonsággal beszélni itt, lévén nemcsak a megfigyelt objektum „finom”, fragilis jelenség, hanem a vele kapcsolatos *fixa idea* sajátja úgyszintén a jelenségek köré tételezett kecsességére való koncentráció, amolyan ráállás volt. Pontosabban, maga a szemrevételezett jelenségek köré tulajdonképpen túlterjedt a lábakon, amennyiben azonban még főként a mellékre terjedt ki határai között a figyelem, úgy azok is éppúgy a szinte kizárólagos elismerés, sőt, csodálat tárgyaként jelentek meg benne, mint az emberi mozgatóalváz kerekének „küllői”. Jobban

Vénusz kikel az új hullámokból, 1990.

belegondolva rá kellett volna jönnie, hogy ez az erős szemléleti beállítódás biologizmus, ezen keresztül pedig fasizmus, de hát Újházy nem volt éppen a belegondolások embere. Pedig legalább kettős biologizmus fasizmusa játszódott elő benne: egyfelől a nőre irányuló férfiszemlélet merült fel benne, mint alapzat, másfelől pedig az arra még ráépülő és minden elismerése, sőt csodálata ellenére rasszista jellegű felfogás, elképzelés. S hiába hogy a nőiség fogalmának szinte állati absztrakciója helyett egy valóságos személy, Kainliener Mária Ráhel valóságos személye, teljes, eleven, egyedi lénye táplálta érzeit és átfogó vonatkozóérzékét, emlékeit és vágyakozását, mindazonáltal *dúskarcúan* tette ezt. Talán komplexusa is volt nekije – gondolta hozzá, amennyiben mindez valamennyire mégiscsak tudatosan végigfutott az agyán –, persze ezt a komplexust éppenséggel nagyon tudja kedvelni az ínyenc, s még akkor is, vagy talán akkor még inkább, ha az többé-kevésbé hisztériába csap át. Ilyenkor átszellemítve érezhető az exkluzív szexuálobjekt (testének) valamennyi porcikája, rugalmasan élőnek az amúgy hidegen hófehér márványszobor simasága... Amely azt sugalmazza, hogy a zsúfolt elragadtatáson könnyíteni csak egyféleképp lehet, éspedig az arányos intenzitásba való belehalással. Az én belehalasztása adott esetben ugyan a tárgy meghalasztását is jelentheti, minimum képletesen!, ámde se baj. Egészséges önzés ez. Feljönni érte a *polgári világba*, az éj közepén (naná, hogy nem fényes nappal, hanem a sötétbe'), s *oda* ekként úgymond felhozni magunkat. Hozzá. Jövevényi göggel, hogy bassza meg!, nem alkalmazkodni, hanem egy estjét elsajátítva átsajátítani az egész korpuszt. Szédülés uralkodott el Újházy Roberten, az előbbieket csak valami általános érzület megfoghatatlan amorfságában voltak a gondolatai, de valamiképpen mégiscsak benne buzogtak. Vajon nem marhaság-e? A lábukról, a járásukról, a mozgási, végső soron egyszerűen:életi aktivitásukról (vagy haláli mozdulatlanságukról: nullmozgásukról – ha netalán megfojtana egyet) ismerni meg és távolságtartóan jellemezni, ellenben (?) nagyon is közeli testiség keretei között élvezni a zsidó nőket? Marhaság ez, vagy érvényes realitás? Újházy tekintete rátapadt az erősen felsliccelt és amúgy is „mini” szoknyából elővillanó harisnyás lábszárakra, ezekre a sima páncélba bújtatott asszonyi oszlopokra, és szégyenlősen, de azért meglehetősen határozottsággal követte a vibráló fényű terem-megvilágítottságban a vonalaikat. Nehezen érte be a szeme használatával, a tenyerét, sőt egyenesen a száját is szívesen munkába vette volna, annyira plasztikusan idéződőtt fel benne éppen a két nappal korábbi éjszaka egy igen emlékezetes jelenete, még a tavaknál, ám természetesen a helyén maradt, igyekezve semlegesíteni a tekintetét. Különben az ajtó felé elugorva, majd pedig onnan visszatipegve a helyére Mária – üzletasszonyi ösztönnel cselekedve, mert aligha volt szükség erre a biztonsági lépésre – a táskáját is magával vitte. Aztán, visszaülve Újházy mellé, természetesen visszacipelte ezt a keveréket, amely a retikül és az irattartó tulajdonságait és tartalmát egyesítette magában. A fiú eltűnődött. Vajon benne van-e ebben a kézben hordozható, vállon vagy hón alatt cipelhető magánhodályban az a vörösös- vagy talán zöldesbarna borítójú – a színek pontos meghatározásával mindig hadilábon állt – vaskos könyv, amelyet a Ság-hegyen, Wéberék nyaralójában csent ki egy pillanatra az asszony táskájából, és amelybe, vesztére, beleolvasott az elején? Mária és az immár félreérthetetlenül partnereként fungáló Müller-Bohrer jóformán csak a napfogyatkozás tényleges bekövetkeztekor jöttek ki a házból, mintegy tünetően sejtetve a háziakkal, illetve az asszony talán a leginkább Újházyval, hogy őket most mi foglalkoztatja a leginkább. És a természeti árnyéktünemény legmutatósabb perceit követően hamarosan vissza is vonultak megint, tessék-lássék udvariaskodtak csak egy keveset a nagyhangú és őket is szóra bírni akaró, a társasjátékba agresszívan bevonni akaró házigazdával. Újházynek tehát a teljes fedés pillanatait kellett kihasználnia, amennyiben legalább

egy kicsit kutatni akart, féltékenységében, Mária után. Míg a többiek pogány táncritusokba bocsátkozva, rakétákat eregetve, hujjogón pezsgőzve elfoglalták magukat a szabad ég alatt, ő beszlizolt a házba, és körülnézegetett a kétágyas hálószobában – kicsikét haragudott az öt eldobó, volt (ez akkor szilárdult meg!) szeretőjére, hogy nem láthatja az évszázad égi eseményét, de hát mit volt mit tennie?! Gazdasági és politikapublicisztikai iratokon kívül, amelyek meglehetősen „kompromittálónak”, kétesnek tetszettek előtte tulajdonképp, de nem ez volt a reszortja, az asszony táskájában kotorászva hamar beleakadt az ujjá a tömzsi, nehezen forgatható, íveit cakkos-recés bevágások és kiugrások egymásutánjával jelző, védőborítója alatt régimódi naplófüzetet formázó kötetbe. Elsősorban mint tárgy keltezte fel az érdeklődését, ilyen sajátos és furcsa kiadványt még életében nem látott. Szokása volt különben, hogy fontos vállalkozásai vagy sorsfordítónak vélt életmomentumai beálltakor találomra felcsap egy könyvet, persze olyat, amelyik valamilyen okból felkelte az érdeklődését, és aztán amibe ott beleütközik, azt afféle jóslatnak fogja fel vállalkozása sikerére vagy sorsfordítónak vélt életeseeménye alakulására nézvést. Most is ezt kellett tennie, szinte kényszeresen, miközben ezúttal a rendelkezésére álló kevés, amúgy lopva lopott idő nyomása szintén ráült izmosan is „szegény” vállára... És akkor jött a babonás összeomlás; meglehetősen elől, mert azért túlzásig mélyen se akart az olyan szellemileg kétesnek, veszélyesnek tűnő betűdobozkába behatolni, amely kit tudja, vajon tényleg olvasásra van-e, vagy netán csak csicsaládának csinálva, ezt találta maga előtt: „Lakodalmamról, mely nagyobb részt jól sikerült, jegyzek majd még. Kivált a nászéjszakáról, később, alkalmas időben. Ami, úgy érte, hogy az emberi természet szerint, négy éjszaka óta se történt meg valójában.” Nyomban halálra rémült, hiszen kinyilatkoztatásnak vette az első olvasni kezdetű könyvrészletet a maga aktuálisan égető „vállalatának” bukását illetően. Amit még csak megerősített szórt, zaklatott, kusza és véletlenszerű belekapása a szövegbe egy helyeken – minden begyűjtött adalékot összevetve valamiféle férfiatlan nyavalygás bontakozott ki előtte egy szerencsétlen ürge szájából, aki rajongva nősült, majd aztán még hozzá se nagyon érhetett a feleségéhez, ámbár mások mellett azért mégis gyereket csinált neki, vagy mi. Igazság szerint, mindez kissé inkább felbőszítette Újházyt, amellet, hogy babonás elkeseredésre sarkallta. Nem gondolta, hogy explicit módon kap választ az őt nyomasztó kérdésre, valami alváskulturális kiadványt sugallt volna neki inkább a cím, de hát a reménytelen szerelemről szólt eleve, így aztán neki se maradt remény...

Robert, míg az idézetet bugyborékolgatta fel az agyából, ráfeledkezett a jelentékeny méretű, kanyargó rózsaszín mintás, viaszosvászon tapintású (nyilván legalább mérsékelten vízálló), piperék, szépítőszerek, csecsebecsék meg komoly iratok, szellemi anyagok kisebbszajta zsákjául szolgáló használati tárgyra. Mária táskája, igen, a szeretett nő retikülje, vagy ahogyan – futott át kedvenc jogászunk fején – Győr megyében mondják: „ridiküle”. De bárhogyan is nevezzük, azé a valakié, aki most nyilvánvalóan nehezten rá. Nem volt jó a lelkiismerete Újházyt, maga is érezte, jóllehet Mária nem húzódott vissza magába feltűnően, hogy durva és árnyalatlan kijelentésével eléggé messzire ment az előbb, ezért igyekezett rendbe hozni a helyzetet, amennyiben a személyes élményszerűség és a kulturális általános érvényűség irányába együttesen terelte a beszélgetést:

– Láttalak ma dél körül.

– Ugyan! – Az asszony türelmét őrizgetve is megütődött. – Nem voltunk egy helyen, lehetlenséget beszélsz. Vagy természetfeletti látomásod támadt? – Lassan kibontakozó analitikája már a gúny felé tolta Máriát.

– Na jó! Nem te voltál ugyan – helyesbített Robert –, hanem csak (csak?!) egy szobor, egy templomi szobor. Kegykép, ahogyan papéknál mondják. És mégis te voltál. Az arco-

tok, a barnaság, tudod? A feketeség. A származás és a szolárium hatása... Fekete Madonnának hívják.

– Hol van?

– Csornán.

– De hiszen akkor tudom, miről beszélsz: a prépostsági templom oltárképéről. De mi közöm neked hozzá?

Újházy bólintott:

– Te vagy.

– Már hogyan lennék én? Én különben is csak a „szomszéd várban”, Kapuváron vagyok ismerős.

– A Kainlienek és az Ábeleszek körében – kezdte megint a fickó a kényes-kritikus nótát, de aztán mintha észbe kapott volna.

– Ott, ott. – A válasz némi teátrális rezignáltsággal csengett az asszony részéről.

Újházy konokul, de azért játékos provokativitással folytatta:

– Profán környezet. Szekularizált. Hogy úgy mondjam...

– Mit értek azon, hogy szekularizált? – vágott közbe Mária élesen.

– Mi értsél...? Hát, hogy lekerül a fejről a kippa. Dekli nélkül kényelmesebb... – Beszélgetőtársának fanyar arckifejezését látva abbahagyta az erőltetett kedélyeskedést. – Azt, hogy a lengyelektől eltérően, akiknek a földjéről annak a szerezsen képnek az eredetije származik, amelyet láttam, s amelyben téged is látni véltelek, nagy becsben áll és nagy szerepet játszik a hit, a vallás. Nálunk ellenben, vagy éppenséggel a te kapuvári Ábeleszeid, Kainlieneid meg tudja a rosseb, kijeid körében viszont..., akik mentalitásukkal hatnak ránk..., mintegy új, laza mentalitásmintát kínálnak nekünk, s vonzóan... – Elakadt, majd kibökte: – Szóval, Magyarországon, a magyarok meg más magyarországiak körében...

– Nem hatnak meg a magyarok! A „magyarok” pedig – nyomta meg a hangsúlyt a vékony, karcsú, fekete, oldalról csenevésznek tetsző nő, és szinte kitért – még kevésbé!

– Nem-e? – csodálkozott a fiú. – Nos, talán éppen itt van a kutya elásva.

– Merthogy el van temetve, ugye, az a kutyus *errefelé* – bökött magára széles gesztusból lendülve, mintegy általános alanyt képezve magából, vagy virtuális közösséget teremtve, majd elcsuklóan felvéve a hangot Mária – mindenképp?!

– Itt van, ez az! – csapott rá a látható módon azon frissiben bevilanó felismerésére Robert. – Mert, látod, ez az előbb említett szekularizáció vagy vallástalanság az egyén és a csoport oldaláról, mint viszonyulás a világhoz..., tehát ez az, ami megkülönbözteti az itthoni helyzetet, a *ti* viszonylatokban, attól, ami máshol lehet. – Zavaros fejtegetését ezen a ponton felfüggesztve, egyszerre csak, amúgy fejből majdnem szó szerint (vagy talán egészen úgy) felidézve darálni kezdte a valahol egy az egyben felszippantott prospektusszöveget: – Attól kezdve, hogy I. Mieszkó 966-ban népével együtt felvette a kereszténységet, a lengyelek számára a vallás azonos érvényű a nemzeti identitással. Amikor a XVII. században a svédek elleni háborúban Czeszochowa mellett sikerült győzelmet aratni a túlerőben levő protestáns sereg felett, a győzelmet az ott nagy becsben tartott Fekete Madonna csodatételének tulajdonították, és attól fogva az Istenanyát a lengyel korona királynőjének tekintik.

– Nem úgy, mint énálam, vagy egy népemből való másik, elképzelhető ihletmadonna esetében, mi? Én nem segítek, *mi* nem segítünk, igaz?! Hanem eltereljük a hazafias férfiak figyelmét a hazáról, nemdebár? Mert túlságosan jó nők vagyunk! Nem engedjük, hogy rajtunk kívül bármiről szó legyen, így aztán elhanyagoljátok a kötelességeket, mi? Aztán megtesztek bűnbaknak. Könnyű velünk elbánni szimbolikusan: fekete a hajunk, vékony-karcsú a derekunk, pipaszár a lábunk... Keskeny az arcunk, hegyes az orrunk. –

Mária szemében, pedig hisztérikusan fel-felnevetett kitörése közben, villogott a bosszúság. Alapjában azért kedélyesen, szellemesen reagált a nem éppen szellemtelen, ám annál veszélyesebb, és egyenesen eszelősnek érezhető, bár azon belül nem minden rendszerességet nélkülöző Újházy-féle zagyválásra.

– Szerecsen vagy, szerecsen, azaz fekete madonna, és én nem fogok már vállalkozni a megtisztításodra, semmiféle szerecsenmosdatásra! – kántálta most félig behunyt szemmel a jogászfű, majd észlelhető, de nem túl nagy fáradságot jelentő tudatossággal visszazökkentette magát az előbbi mondókába: – A katolikus hit egyesítette a népet az elnyomókkal szemben, amikor 1785 és 1918 között a lengyel államot Oroszország, Poroszország és Ausztria között felosztották. A Szolidaritás nevű ellenzéki munkásmozgalmi szervezet is felhasználta a szocialista rendszer elleni harcban a vallásból merített motivációt és erőt...

Alig akarta abbahagyni ezt a lélekölő, didaktikus rizsát. Szeme kigúvadt, már rég nem az asszonyt bámulta. Egy ideje már senkit és semmit nem bámult. Szemei lelkileg befelé fordultak, a belső hülyeség irányába.

– Te ellenzéki vagy? – kérdezte nagy nehezen szóhoz jutva Mária a fickót, aki véleménye szerint túlzott mechanikussággal mondta fel a brosúrát, miközben családja másfajta brosúrákhoz igazodva emelkedett fel 1950 és '90 között. Amint az övéké is, úgy nagyjából, vagy a leginkább.

– Én most az vagyok – felelte kisvártatva Újházy Robert. – Ellenzéki.

A fickó ezzel minden eszelőssége ellenére is bizonyította előtte, hogy gondolkodik mindazonáltal, nem betonozódott be az agya teljesen, mint egy nehézséges tömb, melynek csak utána kell vetni az alatta szerényen megbúvó testet, ha előrelöttyenti a buksit a kútba, malomárokba vagy bányatóba. Az asszony mégis szükségesnek tartotta ellenvetni:

– Tudod te még, vagy egyáltalán, hogy a drága nyolcvanas években mennyire mást jelentett az „ellenzéki” szó?

Meglepő logikai tisztasággal hangzott fel erre a másik fél szemléletét mostanában alapjában meghatározó érzelmi panasz:

– A nyolcvanas években még minden mást jelentett: akkor még együtt voltunk mi ketten.

– Hú de szentimentális valaki! Nem tudnál leszállni ennek a témának a lovaglásáról?

– A kettőnk ügyéről mint olyanról le tudok – nyögte ki vontatottan Robert. – Konkrétan kettőnkéről, miszerint éppen: te és én. De a *témáról* magáról már nem éppen. A legjobb pedig az lenne, ha a mi kettőnk között elképzelhető *ügy* továbbra is kimeríthetné a „téma” fogalmát.

– Javíthatatlan vagy. Tudod mit? Mesélek neked valamit az Ábelesz-rokonságról. Csak hogy halljal valami lényegeset.

És mesélt róluk. Újházy egy darab ideig megadóan tűrte a Kapuvár által történelmileg felmutatott rokonsági mátrix „elveszett édenkert”-meséjét (Mária a jelek szerint magyarországi szabadsága alatt már járt a Hanyistók-múzeumot is felmutató kisvárosban), aztán váratlanul megakasztotta a nosztalgizáló előadásfolyamot:

Újházy álságos szelídséggel mélézött el:

– A zsidók ugyanolyan emberek, mint a többi nép. Ezt olvastam valahol. – És nevelt, idétlenül. – Csak épp az átlagnál jobban kattannak a gazdaságra. Meg a jogászatra. Meg a zsurnalisztikára. Meg...

– Meg lehet próbálni utánunk csinálni! A verseny mindenki számára nyitott. Az erőtlen csügged, az erős ellenben megállja a helyét a szabad pályákon.

– Az erős, ja! – kiáltott fel erőltetett vidámsággal a fickó. – Az erős, a kifinomult, a csiszolt, és főleg az összeköttetésekkel rendelkező. A rokonát kiemelten segítő, aki maga is már eredendően kiemelt.

– Sose hittem volna, hogy valaha olyat kell rád olvasnom, amit mindjárt megteszek – közölte Mária, mint aki végez emberileg a másikkal. Majd tárgyilagosan, de elkomorodottan, halkán, de jól tagoltan azt felelte az előbbiekre: – Olyan helyeken, ahol van irigység a teljesítménnyel és az elért sikerekkel szemben, ott az antiszemitizmus fennmarad, és ezt éppen az asszimilációkkal vagy az integrációval érzük el. Éppen azzal tehát, amivel idomulni akarunk a környezetünkhöz. Vagy csak akartunk? Merthogy ezt a környezetet is, azon kell kapnunk magunkat, egyre jobban mi formáljuk már. Nem tehetünk róla: megindul a kezünk alatt a társadalmi miliő, ha csak a kisujjunkt mozdtítjuk akár. Hát még ha az egész kezünket, karunkat tevőlegesen, sokan az egész testükkel nekifeszülnek a teremtésnek, alkotásnak. Óhatatlan átalakításnak. Nagyon sajnáljuk aztán, ha ez valakinek nem tetszik, de hát csak nem lehetünk, „önfeláldozóan”, utcaseprők?! A sok évezred alatt felhalmozódó intellektuális tőke tovább öröklődik az utódokra, azok utódaira, és így tovább...

Elszakad vagy homályba merül ezen a ponton a beszélgetés fonala. Egyéb témakörökről is számot lehetne még adni, amelyek a két ember, a férfi és a nő beszélgetésének keretei között felbukkantak 1999. augusztus 12-én este, Sopronban, és nem kizárt, hogy erre még sort is kerítünk majd ekkor vagy akkor, azonban egyelőre legyen ennyi elég. Kainliener Mária Ráhelt már várta Manfred és a sleppje; külföldre készültek, pontosabban Ausztriába, azon belül akár Bécsbe is, átruccanni. Újházy Robert egyelőre velük tartott, ámbár „önállóan” úgymond, azaz saját kocsiján, külön és egyedül, tehát amolyan utánfutóként lebegve mögöttük. Egyre jobban leszakadva a társaságról, előbb csak lelkileg, hangulatilag, azután valóságosan is. Egy kiüresedő kirándulás.

Padlóra került művész, 1992.

SZALAY ZOLTÁN

A kékfejű makákó

A ködös évszak közeledtével vészesen apadni kezdtek az élelmi-szerkészleteink, a menetrend szerinti hajójáratok pedig elmaradtak, így hát az öreg kénytelen volt előkeresni a pincéből az ősrégi halász-felszerelést, hogy betereptsünk valami harapnivalót. Na ide nézz, te némagyerek, hóbörögte, ezzel akkora tonhalat fogunk, hogy egy hadsereg jóllakna belőle, és azzal felmutatta a szakadozott, összegubancolódott hálót, amelyet egykor egy halászhajó személyzete felejtett minálunk. Ilyenkor igazából sokkal könnyebb dolgunk volt, mint amikor a menetrend szerinti járatokról szereztük be a betevő falatot: a tengerészek ott vágtak át bennünket, ahol csak tudtak, s amit eladtak, az kevés kivétellel ehetetlen volt. Ebből a szempontból sokkal jobban szerettem a ködös évszakot, amikor nem kellett a faragatlan semmirekellőkkel vitatkozni, alkudozni s nemegyszer véres csetepa-tékká fajuló egyezkedéseket folytatni.

Az öreg kényszeredett vigyort erőltetett az arcára, miközben levonultunk a partra; kopott algazöld viharkabátján pókfonalak csillogtak: a pincebeli kutatás közben tapadtak rája. Nem siettük el a levonulást: az öreg ötször ellenőrizte, bezárt-e minden ajtót a toronyban, elfűjt-e minden gyertyát, eloltott-e minden lámpát, mintha többéves utazásra indulnánk. A ködös évszakban az öreg sem merészkedett szívesen a partra, a kergerákok miatt. Küldhetett volna engem is, de hát ki látott már olyat, hogy egy bivalyerős férfi, egy igazi tökök toronyőr egy ilyen magamfajta szerencsétlen némagyerekre bízsa a sorsát. Én csak mögötte kulloghattam.

Az öreg ilyenkor régi tengerésznótákat dalolgatott. Egyetlen dal szövegére emlékezett csak, ezt a szöveget helyettesítette be mind-egyik melódiához, némi változtatásokkal, főképp csak a szövegben szereplő kocsmá nevének módosított, Franco csárdájáról Jimmy csehőjára, de a többi ugyanaz maradt. Nem kellett vízre szállnunk, az öreg a móló széléről bocsátotta le a hálót, megvolt a maga jól kifundált módszere, arról azonban soha nem győződhettünk meg, vajon tényleg működik-e, hiszen általában már az első napon, olykor a másodikon megérkezett a láda a víz felszínén lebegve. Rendesen délután kettő körül vonultunk ki halászni, abban a napszakban, amikor a legtrikább a köd, ezért aztán már a távolból kiszúrtuk a ládát. Ekkor az öreg felhorkant, hurrogott egyet-kettőt, majd gyorsan csónakba pattantunk, s irány a tenger. Néha eltartott egy ideig, mire sikerült megcsákláznunk a ládát, de mire a köd négy-fél öt körül sűrűsödni

kezdett, már a partra vonszoltuk. Ilyenkor természetes volt, hogy meglepődünk, majd pedig elégedetten nyugtázzuk, hogy a láda tele van csomagolt csirkehússal, kétszersülttel meg némi savanyú káposztával, a ködös évszakra tehát el vagyunk látva élelemmel.

Voltak még titkok az öreg előtt is, s meggyőződésem, hogy a láda minden évben szinte ugyanazon a napon való felbukkanása ezek közé tartozott. Én úgy képzeltem, az a Cook kapitány hajózik minden évben a mi szigetünk környékén, akiről a Nagylexikonban olvastam, s aki savanyú káposztát etetett a tengerészeivel, hogy így mentse meg őket a skorbuttól.

Az évenként eljátszott menetrendszerű meglepődés ellenére sosem feltételeztük volna, hogy egyszer majd elmarad a láda érkezése. Hogy hiába fogjuk éhes tekintettel kémlelni a lomhán csillámló látóhatárt, s hogy az öreg végül majd ráun a körbe-körbe ismételtetett tengerészdalokra. A kergerákok apró lábainak neszezését hallgatni a nyers sziklákon ilyenkor mindennél rettenetesebb, még annál a gondolatnál is, hogy az öreg egyszer eltűnik mellőlem, s egyedül maradok a szigeten, a világítótorony penészes romjai között, mögöttem az ismeretlen, kifürkészhetetlen Majomszurdokkal, ahol utoljára tizenvalahány éve jártam, s ahol örökre elveszítettem a hangom. Nem, ilyen eshetőségre nem voltunk felkészülve.

Ahogy arra sem, hogy a láda helyett délután hat körül, amikor már épphogy csak a szigethez legközelebbi sziklazátonyokon megtörő hullámok fel-felcsapó tajtékjáig láttunk el, egy ostobán hanykolódó kis lélekvesztőt pillantsunk meg a sziget felé közeledni. Árboca kajlán féloldalt lógott, a hajótest messziről láthatóan szinte teljesen víz alatt, a jóisten tudja, mi tartotta mégis a felszínen. Részegen imbolygott, s egészen úgy tűnt, ilyen tempóval soha nem érheti el a szigetet. Az öreg is így gondolhatta, mert bár távcsövével egyre csak a jövővényt bámulta, orra alatt lemondóan motyogta: az ördög vigye el ezeket az ostobákat. Nem vitte el, kikötöttek a móló végében.

Az öreg dühös volt, nem akart látogatókat, megszoktuk régen, hogy a köd leereszkedése után nem háborgat bennünket senki, ugyanis szerettük a végtelen magányt. Ennek a furcsa tákolmánynak már a baljós vízfekvéséből látni lehetett, hogy semmi jót nem hozhat ránk, nyilván emiatt háborgott az öreg. Mégis, elébük mentünk, az öreg először egy hatalmas, hordótestű férfit húzott fel a mólóra, én pedig egy cingár kis fiúcskának segítettem felmászni. Ez utóbbi jóval kisebb volt nálam, s egészen hihetetlenül festett a hatalmas utazótársa mellett, aki két ujjával összeroppantotta volna. Mindketten fújttak, szemlátomást megkönnyebbültek, hogy elhagyhatták az átkos járművet. A gyerek kötözte ki a hajót a móló bakjaihoz, miközben a nagydarab már javában magyarázott valamit az öregnek. Harsogó hangja hallatán hirtelen majdnem a vízbe ugrottam: rosszabb volt a tenger legutálatosabb hörgésénél és sustorgásánál. A hordótestű férfi ruhája locsogott az izzadságtól, messziről búzlott, ruhája zsírfoltos, arcán lötytyedt ráncok. Mindemellett azonban vendégek voltak, akikre nem szabad egy pillanatig sem undokul nézni: ennek szellemében járt el az öreg, s igyekeztem eljárni én magam is.

A zsákokat a gyerek meg én szállítottuk be a toronyba. Nem kötötték az orromra, mi van bennük, otromba zsákok voltak, elsőre arra tippeltem, krumplival vannak tele, amit nem is bántam volna, hónapok óta nem ettem krumplit, mostanában ritkán adtak el nekünk a tengerészek. Egy másikban meg mintha dög nehéz vasrudak lettek volna. Miközben mi cipekedtünk, az öreg meg a hordótestű fickó a gyengécskén fűtött szalomba vonultak be. Csak néhány mondatfoszlányt csíptem el az idegen férfi rikácsolásából, valami tudományos dolgokról beszélt, az Akadémiáról meg valami rendkívüli expedícióról, az öreget pedig egyfolytában a szigetről faggatta, a Majomszurdokról, meg hogy

milyen térképei vannak, az övéi ugyanis teljesen szétáztak a csónakjukban. Dőlt belőle a szó, s amikor végre becipeltük az utolsó zsákot is – a gyerek egyébként teljesen szótlan volt, mintha ő is afféle némagyerek volna –, letelepedhettünk mi is a szalonban, s még egy kevéske bort is töltöttek nekünk. Igazi fehérbor volt, amin alaposan meglepődtem, persze mindjárt gondoltam, hogy a hordótestű jövevény varázsolt elő egy palackkal a belső zsebéből. Csak úgy öntötte magába az italt; egész lénye olyan volt imbolygó részegségében, akár a tákolmány, amelyen idejöttek. Egyfolytában szövegelt, a fővárosról beszélt, közlekedési nehézségekről, meg hogy milyen büdös van, meg hogy megint az a Ruppelmayer nyerte a polgármester-választást, s amikor ennek a Ruppelmayernek a nevét kimondta, egy hatalmasat turházott – egyenesen az öreg lába mellé. Láttam, hogy az öregben egyre csak gyűlik a feszültség és a düh, de az alapszabályt – a vendéggel mindig tiszteletteljesen bánunk, lett légyen bármekkora tahó is – nem akarta megszegni. Aztán egyszer csak kifogyott a hordótestű fickó boros palackja.

Nincs több bor, de feltételezem, hogy ebben a takaros kis... szóval hogy azért tartanak itt valami igazi innivalót, szónokolt a jövevény, mire az öreg felém intett, s én már pattantam is. Ilyenkor, a ködös évszak kezdete táján szoktuk megkezdeni az új termést tartalmazó hordókat, éppen a láda megérkezésének napjaiban. Én csak nyalogatni szoktam az öreg nyers ízű algaborát, de ő odavolt érte, s nem tűrte, ha valaki akár a legfinomabb kritikát is fogalmazta meg az itala ellenében. Nem szerette azt sem, ha a szebb időket látott, mára már mindössze száználmas romhalmaz világítótornyunkat gúnyolták ki, hiszen egykor min-

Repülj hajóm... – J. Kollerral, 1992.

den hajóforgalmat innen irányítottak a környéken, s csaknem olyan pompázatos volt, akár az az egyiptomi Fárosz, amelyről a Nagylexikonban olvastam; még ennél is sokkal érzékenyebb volt azonban az algabort érintő bírálatokra. Rossz előérzettel ragadtam meg a lopót, és mértem ki egy palacknyi bort, miközben ide a mélybe is leszivárogtak a nagydarab jövevény gurgulázó szavai. Óvatosan emeltem fel a palackot, alaposan lezártam, s a lépcsőfokokat kimért léptekkel szedve tértem vissza a felszínre.

Én soha nem tölthettem ki pohárba az algabort, ez kizárólag az öreget illette meg. Ahogy átadtam neki a palackot, rezzenéstelen csend borult a szalonra, még a hordótesztű idegen is visszafojtotta zörgő harákolását – egészen addig, míg meg nem látta a zöld folyadékot.

Ez meg mi a franc, buggyant ki belőle a felháborodott kiáltás, s arcára mélységes sérődöttség ült ki. Nála csak az öreg dühödött fel jobban.

Ez, kérem, algabor, és történetesen a legnemesebb ital ezen a szigeten, csapott az asztalra, majd felállt, és mutatóujjával nem éppen barátságosan a nagydarabra mutatva, magát erősen visszafogva, de azért olyan harsányan, hogy teljes egészében megremegett a csonka világítótorony, feltette a kézenfekvő kérdést, hogy akkor valójában kik is ők, ha már csak úgy hívatlanul betették ide a lábukat, becipeltek ebbe a toronyba egy nagy rakás akármilyen zsákot, összeviszsa fecsegnek valami majmokról meg polgármesterekről meg az Akadémiáról, és végül még az ő fenséges algaborát is becsmérelni merészelik...

Miután a régi, penésztette téglák remegése elült, a nagydarab idegen egy pillantást vetett a szemérmesen, szemlesütve kuksoló gyerekre, majd kedélyes hahotában tört ki. Vagy fél percig hahotázott, s utána olyan nyugodtan folytatta, mintha sor sem került volna erre a kellemetlen közjátékra. Horst Westphalnak hívják, mondta meglehetősen pökhendien, ez a gyerek pedig itt a segédje, Daniel, s a Tudományos Akadémia Zoológiai Főosztálya Emlőstani Szakintézetének tudósaként kapta azt a feladatot, hogy kutassa fel ezen az elfeledett szigeten, amelynek még hivatalos neve sincs, tudniillik egyes térképeken Zombor-sziget, másokon Üllő-sziget néven szerepel, ez utóbbi név egyesek szerint a sziget s azon belül a híres-hírhedt, ún. Majomszurdok nem hétköznapi alakja miatt keletkezett, szóval hogy kutassa fel a kékfejű makákót.

Az öreg ölni kész tekintete megakasztotta a szónoklatban az állítólagos tudóst.

Maga gúnyolódik velem, szakadt ki a mondat az öregből.

Hogy gondolja, habogta Horst Westphal, s mintha ittlétük során először egy egészen picikét hatalmába kerítette volna a bizonytalanság.

Miféle kétfejű majom, miféle...

KÉKFEJŰ, kedves uram, mosolyintotta el magát a nagydarab, visszanyerve nyugalmát, kékfejű makákó, egy egész rendkívüli majomfaj, amely állítólag egyedül ezen az elfeledett szigeten található meg, itt is fokozottan korlátozott egyedszámban, rendkívül titokzatos, és a tudomány nagy lemaradása, hogy szinte semmiféle hiteles információk nem állnak róla a rendelkezésünkre. Épp ezért nem tűr ez az expedíció semmiféle halasztást.

A nagydarab kotorászni kezdett a zsebében, majd egy csomó borítékot vett elő, mind szépen, akkurátusan, gyöngybetűkkel megcímezett boríték volt, amilyent ezen a szigeten ötévente egyszer ha látni. Sorban lerakta őket az öreg elé az asztalra, elég gyűröttek voltak, de így is gyönyörűek a maguk titokzatosságában. Ezek az Akadémia ajánlólevelei, amelyek egyértelműen feljogosítanak engem meg ezt a gyereket itt, hogy céljainknak megfelelően vegyük igénybe ezt a... ezt az épületet meg minden egyéb civilizált, emberkéz alkotta objektumot, amit ezen a szigeten találunk. Mint láthatta, nem jöttünk üres kézzel, nem kívánjuk az önök nyilván nem kifejezetten bőséges készleteit megdézsmálni, a zsákja-

inkban elég marha- és báránnyús, burgonya, kenyér, zöldség, gyümölcs, kávé és fűszer van, hogy kényelmes ittlétezt biztosíthassunk magunknak, s ezeket a javakat természetesen nem ártalljuk önökkel megosztani. Most, pillantott csillogó karórájára Horst Westphal, mivel elszaladt az idő, ledőlénék egy kicsit, reggel pedig elindulunk ebbe az úgynevezett Majomszurdokba, a megfigyelések alapján ugyanis ennek mélyén tanyázik az a néhány kékfűjű makákó egyed, amelyekre szükségünk van. A többit majd holnap reggel.

Ezzel a hordótestű idegen megválaszoltak tekintett minden kérdést, s szemlátomást már csak arra várt, hogy elvezessük őket a szobájukba, mintha mit tudom én, hol, valami puccos szállodában lennének. Összenéztünk az öreggel, majd felém legyintett, én pedig azonnal felpattantam, s már rohantam is fel a lépcsőkön, hogy rendet tegyek abban az áporodott levegőjű, lerobbant szobában, ahol olykor egy-egy, a sziget előtti sziklazátonyokon megfeneklett hajó legénységét szoktuk elszállásolni. Egyidejűleg akár ötven ember is elfért a szanaszét szórt pamlagokon, de ha nagyon összetömörültek, akár százötvenet is bezúfolhattunk. Félredobtam néhány leszakadt gerendamerevítőt, nagyjából, csak úgy kutyafuttában összesöpörtem a rumosüveg-szilánkokat, s a szoba készen állt a vendégek fogadására.

Az öreg vezette fel őket, s miután rájuk csapta az ajtót, nem szándékozván tovább hallgatni a hordótestű fickó tudálékos szónoklását, mint a kámfor, úgy eltűnt előlem. Nem is láttam másnap reggelig.

A tudós, csodával határos módon, talált a szobában egy ép, teli rumosüveget, amelyet reggelre az utolsó csöppig kiürített, mindenesetre röviddel napfelkelte után a szalonba támolyogván, már alig állt a lábán. Daniel, a segédje, továbbra is némán követte, de egyszer csak hozzám lépett, s megkért, vezessem a raktárba, ahol előző este a zsákokat elhelyeztük. Az öreg ekkor már pirosuló arccal pipázgatott az asztalnál, ezért mielőtt bármit tettem volna, ránéztem. Igenlően felém bökött, úgyhogy rögtön eltűntünk a gyerekekkel. Megkért, az egyik zsákot – s épp azt, amelyik nehéz vasrudakkal vagy mikkel volt teli – vegyem a hátamra én, míg ő egy sokkal karcsúbb, valószínűleg étellel megtöltötöt kapott el. Ez a Daniel számomra egyelőre hülyegyereknek tűnt, a tudós egyszerű csicskásának, és legszívesebben tartottam volna vele a távolságot, valami azonban, ki tudja, talán az életkorbeli közelségünk miatt, vonzott benne, ezért önkéntelenül is mosolyogtam, amikor nyögdecselve cipelvén a zsákokat, véletlenül egymásra pillantottunk. Nem igazán tudnám megmondani, azt a furcsa kifejezést az arcán minek nevezhetném, de akkor hirtelenjében úgy fogtam fel, hogy visszamosolygott.

Daniel megkért, a zsákomat hagyjam odakint a szalon bejárata előtt, s azt, amit ő cipelt, vigyem be. Cseréltünk tehát, s ő odakint maradt a bejárat előtt a zsákjával, míg én bevonultam a szalonba, ahol Horst Westphal és az öreg egymással szemben ültek az asztalnál, s türelmetlenül méregették egymást. Nocsak, a fiatalúr meghozta a reggelinket, kiáltott fel Westphal, mikor meglátott; csettintett egyet, felugrott az asztaltól, s nekilátott kibogozni a csomót a zsák nyakán. Árulják már el nekem, szuszogta közben, miért nem szól ez a derék fiú egy árva szót sem, talán annyira ellenszenvesek vagyunk neki, hogy sajnálja miattunk megerőltetni a nyelvét? Az öregre pillantottam, aki szívott egy mélyet a pipájából, majd lassan, jelentőségteljesen magyarázni kezdett. Tudja, professzor úr, sok mindent átélünk mi már ezen a szigeten ezzel a némagyerekekkel. Nem kívánom senkinek azokat a borzalmas éjszakákat, amelyeket mi átdideregtünk ebben a világítótoronyban, vagy azokat a rettenetes nappalokat, odakint, a sáros, nyers sziklák között. Sok életet megmentettünk, de még többet láttunk elveszni, szóval egy pillanatra se csodálkozzon azon, hogy ez a gyerek nem szól magához egy árva szót sem.

Ennyit mondott az öreg, nem többet, s mire befejezte, Westphal örömteli arccal tudatta velünk, kibogozta a hülye tengerészcsomót, és azt kérdezte, szeretjük-e a kávé. Az öreg erre csak bambán bólogatott.

Még lefoglalt bennünket a forró fekete ital meghitt gőzölgése, amikor az ajtóban megjelent Daniel, a kezében egy jókora dobozszerűséggel. Külsejét rácsok borították, de a rácsokon belül valamiféle falapokat helyeztek el, így a szerkezet tulajdonképpen sehol nem volt nyitott. Daniel letette az ajtó mellett, leült közénk, s mi az öreggel Westphalt bámultuk, magyarázatra várva.

Megkérném magukat, kezdett szónokolni a tudós, persze csak ha idejük engedi, bár őszintén szólva kétlem, hogy tobzódnának a munkában ebben a kísértetkastélyban, szóval, gondoskodhatnak a vacsoráról. Mi viszünk magunkkal az útra némi harapnivalót, de számításaim szerint valamikor késő délután visszatérünk ide, s nem lenne rossz, ha valaki meleg étellel várna. S még hozzátenném, drága uram, mélységesen megbántam tegnapi tarthatatlan viselkedésemet, s most igazán rendkívül megtisztelne, de mondhatom úgy is, röhögött fel, a tudománynak tenne viszonzhatatlan szolgálatot, ha a rendelkezésemre bocsátana egy-két palackkal abból a különleges nedűből, amelynek tegnap mindössze elragadó illatából kaphattunk némi ízelítőt.

Így aztán néhány szendviccsel és öt palack algaborral felszerelve, meg persze az irdatlan ketrecet magukkal cipelve vágtak neki a Majomszurdoknak. Az öreg annyit vetett oda nekik búcsúzóul, aztán csak óvatosan, majd bevágta mögöttük az ajtót.

Még hogy kékfejű makákó, ismételte magában, miközben a raktárban a zsákokat bontogattuk sorra, s valóban, Horst Westphal nem hazudott, olyasféle finomságokat fedeztünk fel bennük, amilyenekről álmodni sem mertünk, s már egyikünk fejében sem fordult meg, hogy kivonuljunk a partra, Cook kapitány ládáját keresni. Westphalék olyan temérdek sok húst, zöldséget, gyümölcsöt, fűszert hoztak magukkal azon az ingatag kis bárkán – valóban csoda, hogy nem veszték a tengerbe; egy évre elegendő élelem volt a zsákokban. Rég láttam ilyen megilletődöttnek az öreget, s egyben ilyen sugárzóan gonosz arcúnak. Mintha most rögtön be akart volna falni minden finomságot, amit a zsákokban találtunk, hogy ne jusson senkinek, talán még nekem sem... Nem akartam ezt látni, egy óvatlan pillanatban elszóktem, felsurrantam a szobámba, s előszedtem a vasos Nagylexikont. Kékfejű makákó. Jól tudtam, eleve lehetetlen, hogy megtaláljam ezt a kifejezést a Nagylexikonban, hiszen csak a B-től a H-ig voltak meg benne a lapok, a többi sok generációval ezelőtt itt időző tengerészek használták fel meglehetősen méltatlan módon, a torony pottyantós klozetjában. Átnéztem az összes címszót, hátha valahogy közelebb juthatok a válaszhoz, amelyet annyira kerestem, de sehol semmi, elvégre a „majom”, illetve a „makákó” is hiányzott, megvolt ugyan a „berbermajom” a „böngőmajom”, a „cerkófmajom”, a „csimpánz”, a „csuklyásmajom”, a „gibbon”, a „gorilla”, a „huszármajom”, valamint a „főemlős”, de ezek a címszavak csak továbbtalták az olvasót a hiányzó „majom”-hoz. Kétségbeesetten fetrengve az ágyamon, lapozgattam a Nagylexikont, azon merengve közben, miért is nem tette hozzá az „aztán csak óvatosan”-hoz az öreg, hogy mire kell igazán vigyázni a szigeten, s hogy mi történt velem gyermekkoromban ott, a Majomszurdokban. Mivel nem tudtam elhessegetni magamtól a sok buta gondolatot, visszatértem inkább a raktárba, az öreghez, aki ekkorra már kipakolta a zsákokból a vacsorának valót.

A kábító illatok olyan ünnepi hangulatot varázsoltak a toronyba, amilyenre, bármennyire is erőltettem az agyamat, nem tudtam visszaemlékezni hasonlóra. Már a főzés közbeni kóstolgatással jóllaktunk a porhanyós báránnyússal, bőségesen fűszereztük, krump-

lit főztünk és zöldséget pároltunk mellé, s teljesen megrészegedve roskadtunk le az asztalhoz, amikor kész lett. Semmi nem emlékeztetett arra, hogy épp a ködös évszakban vagyunk, egy mindentől távoli szigeten, s nem egy fővárosi palotában lakmározunk épp, akár két züllött főnemes. Így találtak ránk, az asztalra borulva, a dús, nehéz illatok és sűrű, fűszeres gőzök felhőjében dagonyázva. Csak akkor ocsúdtunk fel s emeltük fel fejünket, mikor nagy robajjal ledobták a vaskos ketrecféleségüket mindjárt az ajtó mellett.

Nocsak, nocsak, harsogta Horst Westphal. Micsoda munka, ezt nevezem, micsoda szorgoskodás. Hiszen magukból igazi konyhamester válhatna, ha kicsit összeszednék magukat: ezek az illatok! Fenséges, mondhatom, fenséges. Toronyőr úr, megengedi, hogy csatlakozzunk?

Tessék csak, professzor úr, morogta szemlátomást émelygő fejjel az öreg, s egyre csak a ketrecet nézte. A két idegen nem moccant, szemük sarkából ők is a ketrec felé sandítottak. Elfogyott a bor, bökte ki végül Westphal, és hát meg kell hagyni, bármit hittem is korábbi idétlenségemben, az az ital eszméletlenül jó.

Az öreg sunnyogva felnevetett. Most már nem az előbbi részegség szólt belőle s tükröződött az arcán, hanem valami teljesen másfajta megszállottság. Hozunk még bort, professzor úr, amennyit csak akar. Előbb azonban mondja már meg nekem, üres-e még az a ketrec.

Westphal röhögött, ledobta hatalmas testét az egyik székre, s intett Danielnek, üljön le ő is. Bundában, úgy ahogy voltak, pedig igazán kifűtötték a helyiséget az ételek tömény kigőzölgései. Megnyugtatom, toronyőr uram, sikerrel jártunk, s ha hozat némi bort a fiúval, elmesélem végre, miféle magasabb rendű célt láttam ebben a küldetésben, miért vállaltam a kockázatot, hogy kiszállok erre a szigetre, miért kell nekünk ez a bűdös majom valójában. Csak menjen a fiú, és hozzon egy kis borocskát nekünk, amit elfogyaszthatunk ezekhez a csodás ínyencségekhez.

Westphal elképesztő tempóval zabált, a bort pedig már-már örült vehemenciával töltötte a torkába; az öreg féltékenyen figyelte. Daniel szinte csak csipegetett, azt is kizárólag akkor, ha a nagydarab tudós feléje pillantott, mintegy engedélyezve, hogy fogyasszon. Az öregbe meg belém alig fért már valami, inkább csak a zöldségekből szemezgettünk, miközben Westphal egyre tömte magába a húst, szinte gyilkos dühvel. Egy végeérhetetlennek tetsző bőfögéssorozat után aztán felsóhajtott, s hosszan köszönetet mondott az „olümpozi élményért”. Az öreg szeme hamisan fénylett, mikor bólogatva nyugtázta a hálálkodást, s egyre csak töltögette, töltögette a bort Westphal talpas poharába.

Szóval a makákó, mondta Horst Westphal. Ez a bűdös majom, *akit* nagy nehezen sikerült törbe csalnunk ebben az istentelen Majomszurdokban. Bődületes egy hely, istenemre mondom, a pokol legmélyebb bugyra sem lehet sokkal rosszabb, igaz-e, Daniel fiam. De egye fene, túl vagyunk rajta, bár a drága hegyi túrabakancsomnak annyi, röhögött, majd veszek egy újat abból a pénzből, amelyet a majomról szóló publikációmért bezsebelek. Akár tíz párat is, toronyőr úr, akár tíz párat is! Tudja, sokan vannak, akik már nagyon várják azt az írást, s bennem régen megfogalmazódott már a tanulmány szövege, az első szótól az utolsóig, csak a legvégső bizonyítékra volt még szükségem, hogy fedél alá hozhassam, mert így, pusztán elméleti feltevésekre támaszkodva, azonnal lesöpörték volna az asztalról, egyetlen valamirevaló kiadó sem állt volna szóba velem. Most azonban megvan a bizonyíték, méghozzá ott, abban a ketrecben, toronyőr úr, és nagyon, nagyon kell vigyáznunk rá, hát ezért sem mutathatjuk meg, ezért fedtük be a ketrecet teljesen, s tartom itt magamnál a kulcsot, s azzal csattanva levágta maga elé az asztalra a ketrec lakatjának méretes kulcsát, és nem is fogom kiadni a kezemből, folytatta hörögve, amíg

az a fránya tanulmány meg nem jelent. Nos, toronyőr úr, szerintem maguk könnyedén meg fogják érteni, amiről ez az egész szól. Maguk itt élnek számkivételre ezen a mostoha szigeten, távol minden kényelemtől, távol a végsőkig racionalizált civilizáció minden úgynevezett vívmányától és jótéteményétől – ezen hosszan hahotázott, majd gyors egymásutánban három pohár bort öntött le a torkán; az öreg persze azonnal újratöltött, sanda nyájassággal. Szóval alaposan ismerik a természet fékevesztett dühöngésre képes erejét, azt hiszem, hogy maguk ketten úgy általában jóval többet tudnak a természetről, mint a Tudományos Akadémia pengeéles elméjű tudorai együttvéve... Mint ez a fiú itt – ez a szerencsétlen, beteges külsejű fiú, aki ráadásul képtelen megszólalni, ami nyilvánvalóan azt jelenti, hogy ha esetleg bajba kerül, nem tud még csak segítségért sem kiáltani. Igen, kiáltani, üvölni, segítséget hívni, ez az egyik legfőbb dolog, amin tulajdonképpen egy ember ereje alapszik. Csak a hangos ember képes a hatékony küzdelemre. Mégis, mindezen hátrányok ellenére ez a fiú, bármilyen satnya és csúnya is, életben maradt ezek között a pokoli körülmények között, igaz, toronyőr úr, és bizony már nem is annyira fiatal, nem gyerek már, kész férfi. A maga nevelése, toronyőr úr, látom én, és szép munkát végzett, ezúttal is, csakúgy, mint a főzésnél – röhögés, s újabb három pohár bor; az öreg csak bólogat, mint akit elvarázsoltak, s tölti, tölti a bort, már a harmadik palack ürült ki, s én alig győzők rohángálni a pincébe...

Kis éji ZEN-e ? – J. Kollerral, 1992.

TOTALNA DISTANCA SOCIÁLNEJ VYBEKLOSTI
SA VYPRAZDNUJE DO NOVEJ VAŽNOSTI
JAVIER KOLLER 1992 PETER RÓNAI

...a természet, toronyőr úr, mondja Horst Westphal, mikor visszaérek. Azt hittük, ismerjük, azt hittük, tudásunk biztos, s amit nem tudunk, csak elenyésző részletek. Nos, akár lehetséges is. De én most átformálom ezt a világot, toronyőr úr, én, Horst Westphal, és a mi kis makákóknk, hallja, milyen békésen elvan ebben a nyavalyás ketrecben, nos, mi most egy új gondolkodásmódot alapozunk meg. Tudja, toronyőr úr, amikor befutottak hozzánk az első hírek arról, hogy ezen az elfeledett szigeten egy ismeretlen majomfaj honos, én azonnal megérezttem, hogy itt a lehetőség, amire évek hosszú sora óta várok. Aztán az újabb és újabb információk, amelyek tulajdonképpen csak afféle kózsza tenge-részlegendák formájában érkeztek hozzánk, megerősítették a sejtésemet, azonnal az Akadémia vezetéséhez fordultam, adjanak egy csapatot és bőséges felszerelést, hogy kiszálljak erre a szigetre, és befogjak egy kékfejű makákót. Eleinte vonakodtak, s emiatt alakult úgy a dolog, hogy nem tudtunk korábban jönni, csak most, a ködök leszálltával. Az Akadémia vezetése, amelynek egyik, sajnos meglehetősen befolyásos szárnya a piperkőc Ruppelmayer polgármester befolyása alatt áll, rendkívül mostoha volt hozzám: csak ezt a tökkelütött gyerekecskét adták, s még egy valamirevaló hajót sem bocsátottak a rendelkezésemre, be kellett érnem azzal, hogy egy teherhajó fedélzetén kihoztak a sziget köze-lébe, ahonnan azzal a rozzant csónakkal kellett partra evickélnünk. Persze engem ez nem állíthatott meg, ahogy annak a sátáni Majomszurdoknak a csapdái sem, hiszen itt vagyunk, nem hagytuk ott a fogunkat, és most élvezhetjük ezt a mesés algabort, meg az önök kel-lemes társaságát – köhögve, harákolva nevetett, de a poharat egy percre sem engedte ki a kezéből, csak itta, itta a zöld lét... Ez a majom, tudják, egyedülálló a maga nemében. Legalább annyira nem illik erre a szigetre, ahogy ez a némagyerek, ahogy maga nevezi. Sőt, talán még kevésbé. Látnia kellene, toronyőr úr. Annyira bénán fest, hogy az kész röhej, én mondom magának, nevetségesebb és szánalmasabb gerinces állatot én még nem láttam, inkább féregnek mondanám, mint emlősnek. Törékeny testalkatú, gyámolta-lan kis állat, mohával meg zuzmóféleségekkel táplálkozik, kis csoportokban él, de rendkí-vül fejletlen a társas élete, a falkáik egyáltalán nem összetartóak, mint ahogy például a csimpánzoknál vagy bármilyen más, fejletlenebb majomfajoknál. Ezek együtt élnek ugyan, mégis egyfolytában egymás ellen dolgoznak, ami legfőképp abban nyilvánul meg, ahogy az ellenségekkel szemben viselkednek. Képesek saját csemetéiket egy ellenük támadó albatrosz elé vetni, csak hogy a saját irhájukat mentse. A veszély előli menekülésben pedig tényleg csapnivalóak: alig futnak gyorsabban egy óriásteknősnél, sziklát mászni pedig, már elnézést, toronyőr úr, de jómagam is ügyesebben tudok... Mivel csak táp-anyagban szegény ételmelet fogyasztanak, fizikumuk szánalmasan gyenge, a betegségekkel szemben nem ellenállóak. És akkor a kinézetükről még nem ejtettünk szót... Talán soha nem is fedezzük fel őket, ha nem ilyen rikító színekkel veri meg őket a természet: a fejük élénk világoskék, hátuk ellenben virító okkersárga, ami oldalukon erős pirosba megy át. Egyszerűen komikus, azaz, az ő szemszögükből nézve: tragikomikus, hiszen messziről fel-hívják magukra a ragadozók figyelmét, amellet, hogy ez a bolondos színpompa feltéte-lezhetően nem játszik semmiféle szerepet a nemi életükben sem, mint bizonyos fajoknál. Náluk ez a kirívó külső egyszerűen indokolatlan és megmagyarázhatatlan. Láthatja, toronyőr úr, ez az állatfaj, a kékfejű makákó minden ízében a természet baklövése. És épp ezért, folytatta Westphal, miközben egyidejűleg csuklani és rondán bőfogni kezdett, épp ezért bizonyítja az én elméletemet. Az elméletemet, amely végleg cáfolja azokat a badar-ságokat, amelyeket egykor egy szakállas brit úriember, akarom mondani: egy megátalko-dott, örült gazfickó összehordott a természet módfelett való racionalitásáról, ökonomikus működéséről, tökéletes kiválasztási szisztémájáról... Pfff, a kikürt barma... Nem, toronyőr

úr, ordított most már magából kikelve Westphal, nem, és engedje meg, engedje meg, hogy most már rövidre fogjam: a jelszó a káosz... A természet... a természet egyáltalán nem logikus és racionális, vaktában köpködi magából a haszontalan, idétlen, bukott teremtményeket, legalább olyan, ha nem nagyobb arányban, mint az, úgymond, válogatottakat... Nekem pedig mindez...

Westphal egészen hirtelen elcsuklott. Mindannyiunk agyán köd ült, nemcsak a rengeteg elhangzott szöveg és a rengeteg elfogyasztott étel és ital hatására, de valami más, valami megfoghatatlan dolog miatt is. Ekkor azonban, amikor Westphal elcsuklott, egy picit mindannyian kijózanodtunk, s arra eszméltünk, hogy az ajtóban álló öreget bámuljuk. Az ajtó tárva-nyitva, embertelen hideg árad be a helyiségbe, s az öreg bágyadtan mosolyog.

Úgy hiszem, valami baj van ezzel a döggel, professzor úr.

A tökrészeg Westphal kábultan esett le a székről, s négykézláb, zihálva mászott oda az ajtóhoz. Én félszegen álltam az öreg mellé, orromat megcsapta természetellenesen keserű izzadságszaga. A ketrec ajtaja nyitva állt, a belseje üres, csupán néhány rikító égszínűk szőrszál az aljában.

Westphal röhögve zuhant el, nyáladva fetrengett a földön, tenyerével csapkodva, érthetetlen szavakat üvöltözve. Daniel idegesen tipródva ugrott mellé, habozás nélkül bebújt a ketrecbe, halkan nyögdécselve átkutatta, majd csaknem sírva mászott ki belőle, s kifelé tekingetett, az éjszakába.

Mikor Westphal valamennyire lenyugodott, s nagy nehezen, dülöngélve talpra állt – mintha csak most ütközött volna ki rajta a töméntelen elfogyasztott algabor hatása –, egyszerre mind a négyen az asztalra pillantottunk. A kulcs ott volt a helyén, látszólag érintetlenül.

A бүdös kurva anyját neki, hogy a бүdös kurva anyjába, hápogta Westphal, Daniel, te lófasz, gyerünk, kifelé, te átkozott hülye, hát mire hoztalak magammal ide, a kurva életbe, toronyőr úr, hát mi a бүdös lófasz folyik itten...

Hát ez kiszökött, professzor úr, hebegte az öreg a kezét tördelve, az ajtóban állva, hát ezt be kell fogni, s engem nézett közben, mintha cinkost keresne, s mintha ezzel a nézéssel próbálná nekem elmagyarázni, mi folyik itt, mit tett, s mi következik most. De Westphal akkor már kint volt, bundáját ledobta magáról, kitémolygott, s pillanatok alatt beleveszett az éles peremű sziklák szegélyezte koromsötét éjszakába.

Az öreg dühödten becsapta az ajtót, gondosan bereteszelte, majd lassan az asztalhoz sétált, leült, s a boros poharát kezdte szorongatni. Daniel remegve állt a ketrec mellett. Ül le, fiam, mondta neki az öreg. Nyugodj meg, és ül le ide. Te is, te némagyerek, gyere. Valahogy ott termettünk az asztalnál, kezünkben boros pohár, s hallgattuk az öreget. Mintha nem is ő beszélt volna, inkább maga a köd és a sötét éjszaka. Tudod-e, kezdte az öreg Danielhez fordulva, hogy ez a némagyerek kiskölyök korában ugyanolyan tisztán és szépen beszélt, mint te vagy én vagy éppen ez a nagyszájú professzorod. Igen, rendesen tudta mondani, hogy hajó, vagy éppen, hogy apám. Az egy dolog, hogy itt élünk ezen a nyomorult, istenátka helyen, de én mindig mindent meg akartam adni ennek a gyerekeknek. Aztán egyszer, mondom, apró kiskölyök volt még, elkóborolt, abba a bizonyos Majomszurdokba, ahol állítólag ez a tarkabarka majom él, amelyről én is hallottam már ugyan, meg gondolom, hogy róla kapta a nevét az a rohadt hely, bár én még sosem talákoztam az átokfajzatával. Szóval elkóborolt, és hát éppen a ködös évszakban, amikor előbújnak a kergerákok. Sehol másutt nem élnek ilyen kibaszott dögök, csak ezen a szigeten: jól tudom ezt, mert a tengeré-

szek, akik itt megfordultak, bejárták már a világot szélteben-hosszában, de mind azt mondták, ilyesféle szörnyetegeket még sehol nem láttak, mint ezek. Ha leszáll a köd, és lebukik a sziklák mögé az a halovány nap, amely ilyentájt ad némi fényt, ezek előrajzanak, és akkor semmi esélye az emberfiának. Ledöntenek a lábadról, és percek alatt lecsipegetik rólad az utolsó falat húst is. Én még időben megtaláltam a fiút: ott feküdt a sziklák között némán, még csak egynéhány dög rohanta le, s egyedül a nyelvét tudták kimetszeni az ollóikkal.

Az öreg szünetet tartott, és felhajtott egy pohár bort. Csak azt kell elmondanod odaát a szárazföldön, folytatta aztán, ami tényleg történt. Nappal majd rendbe szedjük a hajódat, kijavítgatjuk, hogy nekivághass a tengernek. Délelőtt indulsz, s mire a köd leszáll, már a félszigeten kell lenned. Onnan könnyedén hazatalálsz.

Daniel csak nem akart elmozdulni az asztaltól, ezért aztán én sem mentem sehova. Az öreg lefeküdt, az egész romépület remegett mély, jóízű horkolásától. Mi meg csak ültünk odalent a szalonban, Daniel meg én, és néztük a ketrec helyét az áthatolhatatlan sötétben.

A toronytól alig kétszáz lépésnyi távolságra találtuk meg másnap reggel azt, ami Horst Westphalból megmaradt. Nem sok minden volt ez, a kergerákok tökéletesen letisztogatták a csontokat, még véletlenül sem hagytak a helyszínen akár egy kis húscscafatot sem. Daniel egyfolytában remegett, nem segített a professzor maradványainak elföldelésében, ahogy a hajó megerősítésében sem. Vadonatúj árbocot faragtunk neki, a raktárban tárolt nyersanyagunkból, megtoldottuk a bárka oldalfalait is, nehogy kárt tegyenek benne az erősebb hullámok, mert feltámadni látszott a szél. Daniel csak nézte, ahogy dolgozunk, tátott szájjal, és most már végleg bebizonyosodott számomra, hogy igaz, amit az elejétől fogva gondoltam róla: ez tényleg egy fafej, és nem fog eszébe jutni, hogy azt mondja, figyelj, te némagyerek, tarts velem, én elviszlek erről a nyomorult helyről, ez az öreg egyszer úgyis magára hagy téged, s akkor ki fog szót érteni a bunkó tengerészekkel... Nem szólt semmit, csak bámult, most vettem csak észre, milyen furcsán zöldell a szeme, azt a szót találtam ki rá: pokolzöld.

Az öreg jókedvű volt, még énekelgetett is – egy teljesen új dalt, amit még sosem hallottam tőle.

Daniel végül azért mondott pár szót, bár igazából csak afféle általánosságokat, hogy valahogy felszállt a köd, meg hogy akkor most már eloldozza a hajót. Nem köszöntünk el egymástól, egyszerűen beugrott a csónakba, mi meg nem néztünk utána soká, visszaballagtunk a toronyhoz, hogy még egyszer bekukkantsunk a raktárba, a zsákokhoz. Az isten verje meg, te némagyerek, az isten verje meg, suttofta az öreg, miközben a zsákokat simogatta, és láttam, hogy könnyes a szeme.

Mikor délután nekilátott vacsorát készíteni, én kiosontam a partra, viharos szél kerekedett, ilyenkor később bújnak elő a kergerákok. Fel-felcaptak a hullámok az arcomba, beterített mindent a hűvös nyálka, de így is jól láttam, hogy a parti sziklák között ott hever a Cook kapitány ládája.

BÁRDOS LÁSZLÓ

Hanghullámok a labirintusban

Nemes Nagy Ágnes: A visszajáró

Kulcsár Szabó Ernőnek

„Ce comme n'est pas un comme comme les autres.”

(Ez a *mint* nem olyan *mint*, mint a többi *mint*.)

Paul de Man: *Anthropomorphism and Trope in Lyric*.

[Baudelaire *Correspondances* c. szonettjének 13.

soráról. Franciául az angol nyelvű tanulmányban.]

A modern nyelvészet, a modernség nyelvtudománya s nyelvi tudatossága, mint ismeretes, a szavak – a nyelvi jelek vagy akár elemek – egymáshoz viszonyított *pozíciójából* magyarázza jelentésüket. A jelentés pedig mindenekelőtt használati mód, érték, funkció – amely nem annyira az úgynevezett valóság (esetleg: világ) jelenségeihez kalauzol el, hanem sokkal inkább térközökhöz, fáziseltolódásokhoz. Olyan üres pontokra, olyan fehér foltokra irányul – és ez mind „csak” metafora –, amelyek nem azonosak vele, mondhatni, idegenek tőle, ám visszavezetnek hozzá, a kiejtett vagy leírt nyelvi jelhez; azaz visszavezetnének, ha ő maga, a jel *időközben* – a megértés lehetne ez az *idő* – nem mozdult volna el, s nem mozogna folyton *tovább*.

A költői nyelvhasználatban alighanem az a jeltípus kívánja a megértéstől a legnagyobb mozgékonyt és rugalmasságot, amelyet *deiktikusnak* szokás nevezni. A jelen vázlatos és elnagyolt gondolatmenet céljaira beérhetjük a deixis egyszerűsítő meghatározásával, lényegében a nyelvtani, ezen belül szófajtnyi azonosítással: a névmások bizonyos osztályaira, kivált a személyes és a mutató névmásra gondolunk.

Tanulságos lehet megfigyelni, egyáltalán észrevenni, hogy a legtágabb értelemben vett modernség költői nyelvhasználata nem hagyja érintetlenül ennek az oly egyértelmű szóosztálynak a státusát sem. Ez azt jelenti, hogy – esetünkben majd főképp – a *közelre* mutató névmás sem kerül, kerülheti el a nyelv szüntelenül érvényesülő, mégis oly gyakran váratlanul ható figuratív, tehát átalakító műveleteit. „Ez”, „ebből” – ugyan ki gyanakodna épp ezekre a mindenek szavakra, amelyeknek csupán egy (a) vonatkozás, vonatkoztatás lehet a céljuk? Ha, úgymond, nincsenek a helyükön, ha nincs velük rendben valami, az használati diszfunkciót kell, hogy jelezzon: például a névmásról nem vagy nemigen lehet megállapítani, mely nyelvi elemre,

1 Nemes Nagy
Ágnes: *Között.*
Összegyűjtött ver-
sek, Magvető Kiadó,
Budapest, 1981,
126. p. –
Valamennyi idézet
ebből a kiadásból
való.

elemekre utal (többnyire vissza). Az antecedens névszói szerkezet azonosításával rendszerint tisztázódhat is a helyzet, elosztható a félreértés.

S ha és ahol mégsem?

*

Nemes Nagy Ágnes egyik versében valami más „történik” a közelre mutató deixis eljárásaival. Ezt a művet, *A visszajárót*¹ (kötetben először: *Napforduló*, 1967), igyekszünk a jelen interpretációkíséret során újra meg újra „elolvasni”, mégpedig mintegy megtapadva a megértés lineáris folyamatában. Az első négy sor a többszöri percepció folyamatában is valószínűleg a szituációteremtő deixis szinte kényszerítő erejű példajaként mutatkozik meg előttünk:

Ez volt az asztal. Lapja, lába.
Ez volt a drót. Ez volt a lámpa.
Pohár is volt mellette. Itt van.
Ez volt a víz. És ebből ittam.

A bemutató célzatú mondatok kopársága, az (érzelmi) modulációkról való teljes lemondás beteljesíti az irodalom-, azaz irányzattörténeti besorolás ismeretében ébredt igényeinket, mégpedig minden várakozáson felül: a tárgyias, (esetleg) objektív líra eszköztárának, módszertanának iskolapéldajaként szól ez a nyolc kurta mondat. Igazán jelentős költészetben azonban egy-egy efféle iskolapélda inkább csak epizodikus jelenség lehet, pontosabban: eleve fölkészülhetünk a több- vagy épp sokrétű metamorfózisra, amelynek a kontextus aláveti majd – a kontextus persze az olvasásban képződik meg, hogy minden újraolvasásban mintegy megszűnjön és újra- (újja-) létesüljön.

A következő, ezúttal hatsoros egység – strófaokról nem beszélhetünk – egyébként fel is függeszti az „ez” névmással kezdődő mondatok sorát, és hirtelen-váratlan bevezeti az ént – eddig csak maga a közelre mutató deixis, illetőleg a „víz”-nek úgyszólván csak bővítményeként megemlített grammatikai én árulkodott a *hang* forrásáról: „És ebből ittam.”

És kinéztem az ablakon.
És láttam: [...]

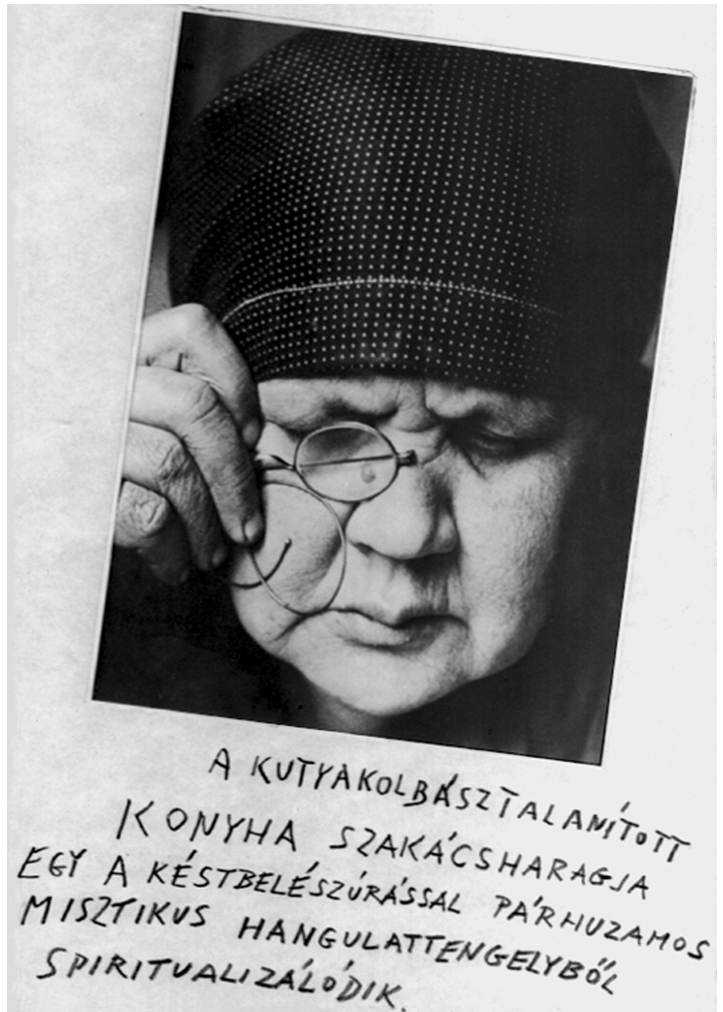
Ez a másfél sor mintha új sorozatot indítana el: az „és” kötőszók egymásutánjának rendjét. Az „és” még az „ez”-nél is kevésbé tartalmas, de eme – relatív – tartalomhiány csak onnan ered, hogy a mutató névmásnál is távolabb kerül a referencialitás lehetőségeitől, tehát lényegében a deixistől. Az „és” immár beszédszervező elem, ha szabad így mondanunk: csupán a beszédről *ejt szót*. Mégsem állítható, hogy a második egység poliszindetonja (öt „és”) segít a dikciót folya-

matosabbá tenni. Éppen ellenkezőleg: az „és” minduntalan lefékez, megakaszt beszédet (írást) és utánképzést (olvasást) egyaránt. Igaz, elkövetkezik itt egy harmadfél sorból álló, eléggé nyomatékos tagoló jelekkel (kettőspont) elkülönített részlet:

*[És láttam:] ferdén hull a pára,
nagy, égi fűz lógatja ágát
az esti rét sötét tavába,
és [...]*

Váratlan és következménytelen ez a „leírás”, mondhatni, epizód marad az egész versben. Látványrészlete, metaforizációja a „tavába” szóval megszakad; noha például a harmadik egység – ugyancsak valamelyest eloldott – indítása:

Rodcsenko néni mandalája, 1989.

*Most széklábak körül lakom.
Minden tárgynak térdéig érek [...].*

valamint az utolsó, négy soros (ismét négy soros) egység másfél sor-nyi mondata:

*[...] A padlólapot
ujjal érintgetném, ha tudnám [...]*

jól követhetően hozzákapcsolódik a verskezdés tárgyi környezetéhez, azaz folytatja a *bútorozott szoba* képévé kiegészíthető szignifikáns nyelvi, főként névszói elemek sorozatát.

Mi lehet ennek a hagyományosabb lírai futamnak a funkciója? „Hagyományosan” itt azt értjük, hogy ebben a szépséges esti fűzfa-képzetben, amely a pusztaságra (rétre) aláereszkedő pára-csíkokat, ködsávokat vizualizálja, egy versbeli pillanatra a késői szimbolista – esetleg még: impresszionista – lírai költészet tónusára és képteremtésére ismerhetünk. De hogyan kerül ebbe a számára oly idegen közegbe?

Azonkívül, hogy e részletben a *másfajta* vers engedni látszik a költő oly pontos és oly találékony képalkotó képzeletének – és kedvének –, csak ez teszi lehetővé az eltérés-visszazökkenés kétfázisú egy-pillanatát, ezt a mégis tagolatlan momentumot:

*[...] és kinéztem az ablakon,
és volt szemem. És volt karom.*

Az ismétlések sora itt a deixis automatizmusába zökken vissza. Különös dolog: az „égi fűz” vizuális valorizációja mintha nagy hirtelen odaveszne, hogy egyszerűen csak próbaművelete, bizonyításabizonyítéka legyen a létezés, a meglét csupasz tényállításainak (*kinéztem; volt szemem*) (Nyugtalanító retorikai esemény ez; nem is illik a versről formált, esetleg csak pillanatnyi képünkbe.)

A következő, még hosszabb egység – tizenegy, tehát ezúttal páratlan számú sor – ismét csak egy nagy, sőt még nagyobb ívű „képleírást” keretez a be-, meg- és körülmutatás tömörebb, puritánabb mondataival. Nem tartozik szűkre szabott témánkhoz, de megjegyezzük: a vers metrikai és grammatikai-szintaktikai rétegének együtt-mozdulásai és elcsúszásai is külön interpretációt igényelnének; itt például négy sor is („Most széklábak körül lakom. [...] Mennyi tér”) verssor és versmondat kivételes egyszólamúságát, mondjuk, békés együttélését mutatja. Három ízben is egy sor = egy mondat; a negyedik két mondatra oszlik, de a szintaxisis még tiszteli a metrikai egység határait. A következő sor azonban már úgy intonálja a szóban forgó újabb „kép-” vagy „látomás-”jelenetet, hogy legott egy éles enjambement törje meg ezt a strukturális békességet:

*Mint egy szélfújta lángfűzér
szirmai [...]*

A visszajáró harmadik egységének első négy sora különben új viszonylatot létesít: az időbeliség dimenziójában „most” és „akkor” szembesül egymással:

2 l. m., 88. p.
(Kiemelés tőlem –
B. L.)

*Most széklábak körül lakom.
[...]
Akkor vállal vágtam a térnek.*

A térbeliség alakzatai után – amelyeket a szigorú deixis retorikája teremtett meg – most az ún. időszembesítés motivikája bukkan fel; a térszerkezet mégsem tűnik el a versből, mi több, önálló jogon tematizálódik, mégpedig egy nyomatékosító mondat-ikerítés paralelizmusával: „S mennyi madár volt. Mennyi tér.”

Ha innen pillantunk vissza a harmadik egység elejére, még feltűnőbbnek és még megrendítőbbnek érezhetjük a „széklábak” köré, a pusztán a „tárgyak térdéig” érő eltörpülés, zsugorodás egzisztenciális metaforikáját. Micsoda élet utáni élet ez? A kicsinyítő perspektíva átható képi sugallatai azonban retorikai szempontból meg is tévesztenek; épp azzal, hogy – ha a groteszkség irányába mozdulva is – oly igen szemléletesek. Holott ez a leírónak vélhető részlet valójában éppoly távol áll mindenfajta deskripciótól, mint az utána következő „látomásos” imagináció. Érdeemes megfigyelni, hogy az azonos nyelvi modul mennyire más – ezúttal csakugyan deskriptív – szerepet töltött be egy korábbi műben, a *Város, télen* című terjedelmesebb, ciklikus felépítésű költeményben:

A hó, a hó.

*Az öt háznak térdéig ér.
Fekete a függőleges,
és minden vízszintes fehér.²*

Mert ebben az egész szövegben leíró, megjelenítő hajlandóság munkál. Nem úgy *A visszajáróban*, amely már mindenféle fenomenalizáló impulzusnak ellenáll.

És íme, most, amikor a szóban forgó költemény legsűrűbb, legdinamikusabb és – aligha túlzás – legbonyolultabb részletéhez értünk, egy olyan szekvenciához, amely ezenfölül a mondattant s a dikciót, a képalkotást stb. is pátosszal telíti, sőt (a legmaradandóbb) romantikus színekkel vonja be, akkor – akkor már mulhatatlanul ideje visszakanyarodnunk a jelen gondolatmenet kiindulópontjához, a tulajdonképpeni kérdésfeltevéshez. Mégis érintenünk kell a következő részletet – akár csupán egy-két rövid és nem is éppen ideillő megjegyzés erejéig:

*Mint egy szélfújta lángfűzér
szirmai, tépve és lobogva
szálltak, rajokban sutorogva,*

*egy dobbanással szerterántva,
mintha egy szív madár-szilánkra
pattanna szét, repülne szét –*

Mindezt – emlékszünk – a „mennyi madár”, illetve a „mennyi tér” (múlt időbe tett) kettős tárgymegjelölése, propozíciója indította el. Igen, ez az egyszerre koncentrált és expanzív beszédszakasz valójában nem más, mint a *tér* s a *madár* dinamikus definíciója – egyszerre csupa mozgalmasság, csupa ige és ideg, megannyi mozdulat. Sodrásának engedve könnyedén továbblendülünk olyan logikai zökkenőn, hogy a főmondat igei állítmánya, a „szálltak”, a tágabb szövegszerkezet összefüggésében csakis a (mennyi) madár/tér alanyhoz/alanyokhoz kapcsolódhat, noha – mondjuk így – simább, logikusabb volna az egyébként is közelebb „szirmai” szót érteni alanynak. A részletező, mégis előre hajszoló nagymondat pedig újra csak paraleliztikus, ikerítő ismétlésekbe torkoll: egy sajátos, ebben a költészetben meglehetősen ritka, retorikai természetű szerkezetbe: *pattanna szét, repülne szét –*

(amely kettős persze a [természetes] időrend logikájával is magyarázható), és a vers egyetlen gondolatjele után, amely roppant hirtelenségű megtorpanást jelez, egyúttal pedig a fojtogató, kifulladásztó beszédintenzitás és beszédiram utáni levegővételt:

[...] ez volt a tűz. Ez volt az ég.

Így tér vissza az elemi alapszerkezet, a deixis, a rá- és bemutatás tárgyilagossá, tárgyszerű mondattípusa szerint.

*

Csakhoggy: mire mutat rá, mit mutat be az utóbbi két állítás? Elérkeztünk hát alapkérdésünkhöz: megmarad-e az analóg vagy akár azonos mondatstruktúrák, illetőleg verbális gesztusok eredeti célja és funkciója, az, hogy deiktikus jelek útján megnyissák a verset (az irodalmi szöveget) valamilyen külvilág, szituáció, tárgyvalóság számára? Hogy tehát valamiféle referenciális jelentésre tegyenek szert?

Az „ez volt” formula két fogalmat vezet be, amelyek a megnevezés aktusa révén – visszaható érvennyel – meghatározásoknak is beillenek: a *tűz* meg az *ég* ez a kettő. S csakugyan: az előző nagylélegzetű versmondat a láng(olás) és a madár (madarak) kettős alapjára építi metaforikáját. A „madár” mint gyűjtőnév („mennyi madár”) s a „tér” a hasonnemű szerkezet révén már úgyis szinonim lényegiségekké váltak, a szekvenciát bevezető „ég” pedig kétségtelenül a „tér” s a „madár” folytatása, kiegészítése, léthierarchikus pozicionálása. Mindez így mégsem áll össze, nem rögzíthető és nem absztrahálható: mert szeretjük ugyan kiemelni az efféle fogalomszavakat, szeretnők kulcs-

szavakká is tenni őket – de az idézett hatsornyi szekvencia képességét legalább ennyire meghatározza a mozgás, mégpedig az örvénylő mozgás dinamikája. Nemcsak a látvány- (a látomás-)sor kavargó előtűnk; hasonlító és hasonlított, szimbolizáló és szimbolizált, *tenor* és *vehicle* is folyton elmozdul, sőt helyet cserél. A figuratív oda- és visszautalások iránytalan szédületében elborul osztályozó, rangsorokat konstruáló és sorrendekbe igazító elménk, logikánk.

3 *Ház a hegyoldalon*
(45. sor), i. m.,
202. p. (Kiemelés
tőlem – B. L.)

4 I. m., 59. p.

Pedig ami a képsor *megírását* illeti, az egy pillanatra sem homályosul el. Ez a szövegrész nem más, mint tisztának ható, az evidencia erejét közvetítő *víziója* (ez a szó is pontatlan) valamely hatalmas szenvedélyű, elemi kitörést, terjedést figuráló fizikai, biológiai, természeti és pszichikai állapotnak, mely nem is állapot, hanem csupa mozgás. Eddig még nem mondtuk: a Nemes Nagy Ágnes-i költészet egyik legfőbb mozgástörvénye, a törés, a szakadás, a hasadás története hatol be az élőlények, illetve az élet rohamosan táguló genezisébe:

[...] *egy dobbanással szerterántva, [...]*

A „dobbanás” már a „szív” prefigurációja: a figuratív szerkezetek láncolata olyan *természetes* működéssel jellemzi a – nemcsak emberi – szívet, amelynek minden egyes létfenntartó mozdulása egyúttal törés, hasadás, szakadás is a létben. A szívverés teljességgel *nem természetes* passiódramaturgiája másutt is megszólal ebben a lírában – idézzük az egyik legerőteljesebb, legmegdöbbentőbb trópus (tévesen vélnénk egyszerű metonímiának), amelyben megnyilatkozik:

[...] *a szíve szenvedett, dobogott a ruhája [...]*³

S ha mondjuk, Izolda szólamában, a szenvedély „áriájában” (*Trisztán és Izolda*) egy különleges metamorfózis élteti tovább, zuhanása után, az áldozati szerepben feltűnő egyszerű madárkát, a verebet:

*Nem pusztult el, ereje szálltán.
Fölborzolt, tollas szív, a párkány
szélén lüktetett, verdesett [...]*⁴

–, akkor *A visszajáró*, mondhatni, egyszerre tartja meg és bontja le az azonosítást:

*mintha egy szív madár-szilánkra
pattanna szét, repülne szét –*

De az „egy szív” mint névtelen, személytelen *eredet*, mint a keletkezés centruma csak a képsor végén jelenik meg: s ez a szerkesztésmód is gátolja, hogy az imént részletezett vízió nagymondata organikus egészzé, különösen pedig *antropomorf totalitássá* rendeződjön.

*

Mire vonatkozik tehát az „ez volt a tűz. Ez volt az ég” deiktikus mozdulata – gesztusa? Nem tárgyvalóságra, nem elképzelhető vagy elgondolható konstellációra, szituációra. Nem enged meg közvetlen (érzéketli) asszociációt, mint az „asztal”, a „drót” vagy a „lámpa” szavak. A strukturális analógia, a kompozícióba kódolt folyamatosság semmiféle (olvasói) reményt sem vált be. És még csak ellentétet, kontraszthatást sem hoz létre a szövegben – sem képileg vagy fogalmilag, sem pedig funkcionálisan: hiszen az sem igaz, hogy a kettős névmási rámutatással kijelölt „tűz” vagy „ég” – lemondva a külső referencialitásról – legalább magában a szövegben bizonyulhatna visszautaló (anaforikus) elemnek. Avagy talán lezárhatja, megdermesztheti valamilyen névvel, netán meghatározással ez a sor az öt megelőző sorok *szélfújta* kavargását?

(Nincs meggyőzőbb a tagadás érvényű kérdéseknél, ennél fogva az elemző most már nem is merészel a parafrázis bűnébe esni; a parafrázisába, amely akár ötletnek, akár belemagyarázásnak is felfogható. Még akkor sem, ha – úgy véli – a szűkösségnél s a tágasságnak mégiscsak földerengő *kontraszthatása* mellett a vers eme harmadik egysége a fiatalságról, vagy mondjuk: a kezdés mindenkori bátorságáról is beszél.)

*

A lírai költemény bizonyos nyelvi eljárásai – mintha csak „maguktól” tennék – megtévesztik a versolvasót. Aki midőn csalódott várakozásában, az élményről számot adva mindenképp az ama megtévesztő nyelvi elem funkcióváltásaira figyelmeztet. Az ilyen fordulópontok, ha egyszer mégis szembetűnnek, a szöveg többi részét valamilyen semlegesség, jelöletlenség szürkébb színébe vonják. Beszűkítik a látómezőt.

Pedig itt, gondolatmenetünk végén, érdemes visszafordulnunk a már elhagyott szövegrészletekhez, s ha váratlan szerencsével még sikerül is elfelejtenünk eddigi okoskodásunk irányát, félig-meddig akaratlanul meg is fordíthatjuk – s kezdhetjük előlről.

A tiszta deixis visszavonására figyeltünk föl a versnek valamivel túl a felén; ezt a dezorganizáló, detotalizáló mozgalmasságot az első két egység organikus, totalizált rámutatásaival, meghatározásaival állítottuk szembe. Ám lehet, hogy egy újabb újraolvasás – talán lappangva már az első – a fordítottjára is figyelmeztethetne. A kimondás evidenciája ugyanis – úgy látszik, csak egy időre – elfedte előlünk amaz első egység deixiseinek merő képtelenségét, amelyet kép-nélküliségnek is érthetünk. A totalizáció kudarca vagy épp tagadása – úgy tetszik – valójában egyértelműbb a vers elején és végén, mint a madarat, szívet és teret akár töredékesen is összehangoló képsorban. Nem lehet ugyanis reáliákat úgy megidézni vagy megnevezni, hogy az „ez volt x” szerkezetre hagyatkozunk. Némely deixisteória szerint az (ige)idő is

ebbe a nyelvi típusba tartozik: márpedig a közelre mutató (*ez*) és a múlt idejű létigében megvalósuló távolság (*volt*) nem egyeztethető össze. Ha „ez” az asztal, akkor éppen nem „volt”; ha „volt” az asztal, akkor éppen nem „ez”.

Csupán két látszólagos kivételben nem veszíti el „realitáshabitusát” (Ingarden) a szóban forgó proposíció – mindkettővel bőven él a költészet, a költői nyelv. Az egyik az, hogy képre, képmásra, másolatra, ábrázolatra – de mindenesetre valamely *másikra* – értjük a közelség–távolság eme szintézisét. Ez volt az asztal – jelentjük ki egy fényképre mutatva. Vagy pedig *viszontlátva* egy tárgyat, helyszínt, többnyire annak lerontott, leromlott, romba dőlt (és így tovább) *maradványát*, ismét csak összezárunk két idősíkot a síkokra nem osztható, visszafordíthatatlan időben. Fontos képlete ez számos elégiának, de például a romantikus emlékező lírának is (két francia példa: Lamartine: *A tó*, Hugo: *Olympio bánata*).

Nemes Nagy Ágnes *tárgyas* költészete alig ismeri az effajta kompromisszumokat. Végigvitt, radikális tárgyiasság az övé: egyetlen gesztusban megteremti és megsemmisíti a tárgyakat.

Az értelmezés e második fázisának heurisztikájában már észrevesszük – azaz bevalljuk, hogy észrevettük – az eddig (az ügy érdekében) elhanyagolt mozzanatok is. Részünkről a legsúlyosabb mulasztás a vers negyedik, utolsó egységének semmibevétele volt. Ez a szemlátomást keretező, illetve keretet bezáró funkciójú négy sor a visszahúzóds (kivonulás) fájdalmas iróniával is telítődő rögzítése, és ekképp zárja az egészet:

*Elmegyek. A padlólapot
ujjal érintgetném, ha tudnám.
Alacsony léghuzat, az utcán
húzódok. Nem vagyok.*

„Nem vagyok.” Íme, a *képtelen* múlt idő még nyilvánvalóbban képtelen jelenbeli párja. Ez az a szókapcsolat, amelyet élőlény (élő lény) nem mondhat ki jogosan vagy értelmesen. Csak egy se eleven, se holt *hangforrás*, amelynek nyelv a neve.

A nyelv nem az eleveneké, s nem a holtaké, mert nem birtokolható. Azaz: versünk rájött, s végül is megérteti velünk, hogy éppen a „visszajáró” sajtája: csupán azé lehet, aki – vagy ami – halála után beszél és mutogat.

„Ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja”

Egy „újabb” mondat a zsarnokságról?

Bevezetés

1 Grendel Lajos:
*Magyar líra és epika
a 20. században.*
Irodalmi Szemle,
2008/11., 22. p.

Bár napjaink irodalomelmélete elveti – vagy csak indokolt esetben tartja szükségesnek – a költői életrajzok tanulmányozását, Orbán Ottó esetében nagy kísértést érzünk, hogy ezt a kiindulási alapot elutasítsuk. Verseiben ugyanis nagymértékben jelen van a személyesség, egy-egy verséből egészen konkrét élmények tapasztalata olvasható ki. Orbán Ottó 1936. május 20-án született Budapesten. A második világháborúban elvesztette édesapját, majd félárvaként a Sztehó Gábor vezette intézetben nevelkedett. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar–könyvtár szakra járt, de betegsége miatt tanulmányait nem tudta befejezni, így szabadfoglalkozású íróvá vált. Már egészen fiatalon verseket írt, csodagyerekeknek tartották. Korai verseiben meghatározó a személyesség és a gyermekkori élmények hatása, később nyitott a különféle világirodalmi hatások és a modern irodalmi törekvések felé. Költészetében egyaránt megtalálhatók a hagyományos, a modern és a posztmodern irodalomszemlélet poétikai elemei. Műfordítói tevékenysége is kiemelkedő.

Jelen tanulmány tárgya Orbán Ottó egyetlen művének, az *Illyés Gyula hangfelvételtől az Egy mondatot mondja* című versnek az elemzése. A költemény alapján felvázoljuk, hogyan viszonyul a költő az irodalmi hagyományhoz, valamint részletesen elemezzük, hogy használja fel és építi be a költészetébe Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét.

Orbán Ottó költészete

Az 1990-es években a magyar lírában felerősödött egy olyan tendencia, amely a hagyomány szabad felhasználására, átírhatóságára, újraértelmezésére épített. Mindez a nyelvi megelőzőttség tudatával, a végleges jelentésképzés elutasításával és a posztmodern elidegenedéssel járt együtt.

Orbán Ottó költészete már az első verseskötete óta nyitva állt a magyar és a világlíra sokféle áramlatának az adaptálására.¹ Költői

indulását az útkeresés és a kísérletezés jellemezte, de lírájában a kezdetektől jelen volt a történelmi célelvűséggel szemben álló szkepszis. Útkeresésének lényegi oka a bevezetőben említett lírai tapasztalat, vagyis, hogy a XX. század végén a hagyományos értelemben vett költői stratégiák már nem időszerűek.

Korai köteteire az Újhold-líra és József Attila gondolati költeményei voltak hatással, ezeket a metaforikus költői nyelvtől való eltávolodás és az erősen személyes jelleg határozta meg. Az 1980-as években jelent meg verseiben a köznyelvi intonáció, és ekkor jelent meg a halál, a betegség és az öregség témája is.

Orbán Ottó költészete nem egyszerűen „levált” a modernség hagyományáról, nem lezárta, hanem újraértelmezte azt, így alakítva ki sajátos versbeszédet. Erősen kötődik az elődökhöz, művészetében a magyar vershagyománynak annyi formális és modális eleme van egyszerre jelen, hogy jelenlétük már eleve meghatározza az olvasás előfeltételeit.² Versei nem az értékrend megsemmisítését, hanem aélet tematizálják, bizonyítván, hogy az (ön)ironikus alulstilizáltság nem feltétlenül jelenti a lírai beszéd méltóságának lerombolását. „Azzal, hogy az alapvetően modernista retorizáltság metaforikus szerkezetét mind visszavonhatatlanabban nyitja fel a köznyelvi, élőbeszédi intonáció, az ironikus ellentézésnek olyan formája alakul ki Orbán költészetében, amely nem az értékrend megsemmisítésére, hanem hiteles továbbvihetőségére irányul.”³ Versei tehát egyszerre jelentik a hagyomány folytatását és újraértelmezését is. Művésze tehát két horizontból is befogadható lesz. Művei „éppúgy értelmezhetőek a bontakozóban lévő új lírai formák, mint az őrzött értéktávlatok világa felől”.⁴ Kulcsár Szabó Ernő szerint Orbán Ottó azért emelkedett jelentősebb költőink sorába, mivel „egészen új választ adott a hagyomány átsajátíthatóságának kérdésére”,⁵ Grendel Lajos pedig olyan költőként jellemzi őt, akinek „lírája mintegy hidat képez a nyugatos hagyomány és a posztmodern között”.⁶ Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy Orbán maga meglehetősen ellentmondásosan viszonyult a posztmodern fogalmához. Késői köteteinek erőteljesen hangsúlyozott beszédhelyzete visszatekintés és összegyűjtés egy „minden tájékozódási pontjától megfosztott korszak”⁷ bizonytalanságában. Egyrészt érzékeli az új irodalmi törekvéseket, és nem egyet közülük be is épít költészetébe, ugyanakkor az egész „korszakváltást” meglehetősen ironikusan szemléli.

A vers a kötet többi művének kontextusában

Az 1994-ben megjelent *A költészet hatalma* című Orbán-kötettel kapcsolatban a leggyakoribb megállapítás, hogy ebben felfüggesztődik a költőre eddig oly jellemző személyesség-vallomásosság. Ezzel nem feltétlenül érthetünk egyet, hiszen igaz ugyan, hogy *A költészet hatalma* a szövegek közötti párbeszédben felszámolja a lírai én integritását, de ugyanakkor a kötetben egy olyan lírai magatartásmód érvényesül, amely ironikusan szemléli ugyan az irodalmat és látszó-

2 Sz. Molnár Szilvia: *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*. Hatágú Síp Alapítvány. Budapest, 2005. 67. p.

3 Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum, Budapest, 1993. 137. p.

4 Uo., 139. p.

5 Uo.

6 Grendel Lajos: *Magyar líra és epika...*, i. m., 22. p.

7 Katona Gergely: *Orbán Ottó költészete 1990 után*. Irodalomtörténet, 1995/4., 595. p.

8 „...a költőelődök »ruháinak« felöltése egyfajta szerepjátszóként a saját egyéniség megőrzésével fut ki az idegen beszéd megkísérlésére.” Uo., 603. p.

lag stílusparódiát eredményez, de egyben lehetőséget ad Orbánnak arra, hogy önálló értékű költeményeket írjon. Egy adott művészre jellemző formai keretet használ fel, de a költemények mondanivalóját aktualizálja, személyessé teszi.⁸ Van, hogy egy vers az adott költőre jellemző modorban szólal meg, máskor a stílus nem hasonul annyira, de Orbán az adott művészre jellemző kérdéskörrel foglalkozik. A kötetben számos tematikai vonulat fellelhető, megjelenik egyrészt a „mindenség hatalma”, egy sor vers a lírai én problémájával foglalkozik, de feltűnik a múlthoz való ragaszkodás is.

Érdekes probléma, hogy Orbán Ottó mit gondolhat a felhasznált költők verseiről, mindenesetre azzal, hogy a műveiket bevonja az alkotás folyamatába, nyit egy új értelmezési horizontot. Ugyanis bármiről is szóljon az adott Orbán-vers, az értelmezés során nem tudjuk megkerülni az eredetit, amely egyfajta háttérként funkcionál és több-

A művészbarátnők pártjának kopogtató-cédulája, 1990–2010.

letjelentést hordoz.⁹ Orbán költői nyelve számos olyan eszközzel él, amely még a régi idők költőit is napjaink hangján szólaltatja meg. Napjaink látásmódját a különböző szleng és rétegnyelvi szavak, illetve a modern kor eszközeinek (tévé, rádió) említése hozza játékba. Az Orbán-vers nem vulgáris, csak a költészetbe emeli a mai mindennapi szóhasználatot – ami nem feltétlenül mentes a trágár kifejezésektől. Ezenkívül a szavakat és a kifejezéseket keveri úgy, hogy a magyar irodalom régebbi korszakából származó szavakat a modern kifejezések mellé helyezi, sajátos hangulatot keltve ezzel.

A kötet egy hosszabb korszak alkotói terméséből válogat, bizonyos tekintetben összegző szándékú, többségében újraközölt költeményeket tartalmaz. A könyvben fellelhető versek valamivel több, mint a fele az 1990 utáni kötetekből való. A válogatás ilyen szempontból egy egyéni olvasási tapasztalathoz kötődik,¹⁰ bár ezt Orbán meglehetősen ironikusan kezeli.

A vers

Orbán verse mindenképpen olvassa Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét, a kérdés az, hogy milyen szinteken jelenik meg ez az olvasat. A két szöveg kapcsolódása nyilvánvaló, jelen munka célja tisztázni a kapcsolódások mibenlétét.

Orbán Ottó

*Illyés Gyula hangfelvételről az Egy mondatot mondja*¹¹

Domonkos Mátyásnak

*Ahogy a költő mondja,
más úgy senki se mondja;
ha ő mond verset, egy nyersebb
erő formálja a verset,*

*sodorja sorról sorra,
zökkenve és botolva;
nem úgy mint a színészek,
úgy mondja, mint a végzet,*

*enyhe tájnyelvi ízzel,
telve fűvel és vízzel,
a rövid u-kból és i-kból
a gyerekkor szökik föl,*

*rekedtes férfihangot
kondítva, mint harangot,
mely lélekbe és fülbe
zengő ércként nyomul be,*

9 Vö.: „...egy felöltött stílus a valami mondásának, a dolgok valahogyan látásának lehetőségét rejtí, ahol az új nézőpont ajándéka joggal hív ki akár hálátelt gesztusokat (hódolatot) is, s a felölthető szerepek közötti értékkülönbség elsajátíthatóságuk nehézségétől függ, hiszen minél nehezebb a *leutánzás*, annál inkább beiródott az individualitás kézjegyé az adott stílusba.” Uo., 604. p.

10 Uo., 594. p.

11 Ferencz Győző (szerk.): *A magyar költészet antológiája*. Osiris, Budapest, 2003, 978–979. p.

*és elménkben tovább ég
égig lobogó gyásképp,
mint lánggal írt világgép;*

*ahogy a költő mondja,
úgy csak Isten bolondja,
nem profimód fokozva,
csak szavak közt botozva,*

*kihagyva a sorok közt
iskolásan a sorközt,
és mégis, mint a lélek,
ha poraiból éled*

*és dadog és beszél,
mint a fák között a szél;*

*mondja, s az angyal lázad,
se tábor, se irányzat,
csillapíthatod lázad,
rádgyújtja a házat;*

*mondja, s a vers több versnél,
s mintha Istent keresnél
s hirtelen ráakadnál,
te is több vagy magadnál,*

*mert hang és hallgatója,
mint tenger meg a sója;
oldott és oldhatatlan
hullámmozgás alakban –*

*hogy szegény a szegénnyel,
mulathass a reménnyel,
egy szívverésnyi fénnel.*

A cím

Ha a címből indulunk ki, a vers egyszerű, alkalmi költeménynek is tartható: Orbán Ottó hallotta egy hangfelvételen, ahogy Illyés Gyula az *Egy mondat a zsarnokságról* című versét szavalja, és az ezzel kapcsolatos élményét verses formában így fejezte ki. A pozitívista irodalomszemlélet felől nézve ez a nézőpont védhetőnek tűnik, sőt egész kutatást lehetne ráépíteni, melynek csúcsa kétségtelenül az lenne, ha megtalálnánk azt a hangszalagot, amelyet Orbán Ottó valószínűleg *hallhatott*. Ezt fonetikai szempontból elemeznénk, és összevetnénk Orbán versben tett megállapításaival. Valószínűleg igaza lenne. Úgy,

ahogy Illyés mondja, valószínűleg senki más nem mondja. Vagy mégis? Hiszen Orbán újraírja Illyés versét, az ő hangján szólal meg, mégis mást mond.

A cím egy másik fontos körülményre is felhívja a figyelmet: Illyés Gyula *hangfelvételtől mondja* a verset – ez rögtön két erős utalás arra, hogy a versben a szokásosnál is nagyobb figyelmet kell szentelnünk az akusztikai síknak. Bár a verset a szemünkkel olvassuk, már a címben tematizálódik egy másik érzékszerv, a fül fontossága. Mi, az olvasók, ugyan nem halljuk Illyést, de a cím kivált egyfajta érdeklődést, felkelti a kíváncsiságot: *hogyan lehet egy versben visszaadni ezt az élményt?* Ezt a váratlan megerősítést az *Egy mondat...*-ra tett utalás, hiszen az Illyés-vers maga is kitűnik zeneiségével.

Természetesen nem feledkezhetünk meg a cím intertextuális vonatkozásairól sem. A továbbiakban ugyanis nem tekinthetünk el attól, hogy bevonjuk az *Egy mondat...*-ot is az értelmezésbe. Egy új horizont nyílik, Orbán verse infratextusként is értelmezhetővé válik.

A szövegek közötti kapcsolódás minden történelmi kor sajátja volt, de a posztmodernben az intertextualitás egyenesen az irodalom létmódjává vált. Ez erősen összefügg a nyelvi megelőzőtség tudatával (a nyelv meghatározza, mit tudunk kimondani és mit nem, nincsenek új gondolatok – amit lehetett, azt már megírták mások). Az allúziók és az evokációk révén a szöveg többletjelentésre tesz szert, a befogadók közös ismeretei párbeszédbe vonják a két szöveget. Ezt teszi Orbán Ottó is a versében.

Az Orbán-vers több szinten is megidézi az Illyés-verset. Egyrészt, mint azt már említettük, mindjárt a címben utal rá. A címben történik utalás az akusztikumra is – nem meglepő tehát, hogy a ritmusáthatalás is jellemző a versre. A párhuzam egyértelműen felfedezhető a szerkezetben is.

Szerkezet. A lírai én és a költői hang

Ami először feltűnik, az, hogy Orbán verse is egyetlen, hosszú körmondat. Két nagy szerkezeti egységre bontható fel. Az első a verskezdő mondatrésszel kezdődik: „Ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja”, és tart egészen a kilencedik versszak végéig. Ebben a szerkezeti egységben tulajdonképpen az említett mondat fokozása, bővebb kifejtése található.

A verskezdés kinyilatkoztatásszerű, egy megállapítás, ami nem tűr ellentétet: „Ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja.” Negatívan, tagadással határozza meg a költő egyediségét, kiemeli őt a tömegeből. Bár a cím miatt automatikusan Illyésre követeztetünk, a vers általánosan fogalmaz, az azonosítás emiatt nem feltétlenül egyértelmű. Az első versszak tehát a költői előadásmód egyediségét tematizálja. Csakhogy ugyanebben a pillanatban meg is cáfolja ezt az állítást, bár csak áttételesen. Hiszen Orbán verse az áthallások révén tulajdonképpen Illyés hangján szólal meg. Vagyis megteszi azt, ami

az első stófa szerint nem lehetséges: Orbán versét ugyanaz a „nyersebb erő formálja”, mint Illyés alkotását. A vers tehát már a kezdés pillanatában állít valamit, és rögtön meg is cáfolja a saját állítását.

Adott tehát egy harmadik személyű alany, vagyis Ő, a „költő”. Emellett adva vagyunk mi, a vers megszólítottjai, és adva van a lírai én, aki a verset mondja. A lírai én meghatározása azonban több problémába is ütközik. Első megjelenése az 5. stófában történik, amikor is velünk, a befogadókkal azonosítja magát: „...elménkben tovább ég.” A lírai énre több utalás nem is történik, de az első azonosítás alapján meg tudjuk határozni, hogy azonos velünk, a befogadókkal. A továbbiakban ugyanis csak a „te” megszólítás jelenik meg: „csillapíthatod lázad”; „rádgyújtja a házat”; „s mintha Istent keresnél / s hirtelen ráakadnál, / te is több vagy magadnál”; „mulathass a reménynyel”. A lírai én tehát feloldódik a „mi-ben”, általános jelentésre tesz szert, bárkivel helyettesíthető. Ezért lesz a továbbiakban a megszólított a „te”. Ez a kollektív „mi” pedig szemben áll az „ő”-vel, ami a vers szerint valami egyedi.

Egy másik szempontból nézve tekinthetjük a költeményt önmegszólító versnek is. Ebben az esetben a lírai én önmagát szólítja meg „te”-ként, mint például József Attila a *Karóval jöttél* című versében. „Ez a forma érzékelteti az én és a te azonosságát, metaforikus felcserélődését, a kint és a bent elválaszthatatlanságát.”¹² Mindez diszkurzív jellegű, a lírai én így ad hangot felismeréseinek. Az önmegszólítás/önértelmezés irányába mutat az is, hogy a lírai én azonosítható a biografikus értelemben vett szerzővel is. Erre mutat a vers erősen személyes jellege (egy egyedi tapasztalatot interpretál), valamint erre mutatnak a paratextuális elemek – jelen esetben az ajánlás. E nyomok mentén a költemény új jelentésirányokat jelöl ki, lehetővé teszi az értelemképzést a nyelvi megelőzőtség és az élet/irodalom viszonya felől szemlélve is.

De kicsoda „Ő”? A szöveg alapján két feltevésből indulhatunk ki. Egyrészt lehet Ő a költő, Illyés Gyula. Ezt a megállapítást a cím és az első versszak támasztja alá. Csakhogy ez az ő nem biztos, hogy egy személy, a vers alapján meg lehet kockáztatni azt a feltevést is, hogy az „Ő” nem ember, hogy az „Ő” a költői hanggal azonos. Ha megfigyeljük, az első szerkezeti egység tulajdonképpen az első versszak kibővített, már-már túlmagyarázott folytatása. Ebben a szerkezeti egységben minden kép erre a hangra vonatkozik, ezt magyarázza, vagy hasonlítja valamihez. Ez a hang „sodorja”, „mondja”, „nyomul be”.

Mint említettük, az „Ő” szemben áll, ellentétben van a vers megszólítottjával, azzal szemben valami egyedit, megismételhetetlent jelent. Ez az ellentét viszont feloldódik a második szerkezeti egységben: „mert hang és hallgatója, / mint tenger meg a sója; / oldott és oldhatatlan.” Úgy oldja fel az ellentétet, hogy megőrzi a két szubjektum integritását: ahogy a tenger és a só, együtt valami olyat hoznak létre, ami több, mint a két összetevő egyszerű keveréke. Ezért haj-

lunk afelé, hogy az „Ó” egyfajta antropomorf jellemzőkkel felruházott hang, ami semmiképpen sem azonosítható egy adott személlyel.

Semmiképpen nincs szó tehát egyszerű alkalmi költeményről. A költő azt az érzést próbálja megragadni, amit akkor érez az ember, ha egy vers nagy hatással van rá. Értelmezi magát a költészetet, hogy miért olvasunk verseket, mit ad nekünk egy vers, megpróbálja tematizálni, mit érzett, gondolt, milyen hatással volt Illyés Gyula verse a lírai éne. A kötet alcíme is segíti ezt a fajta értelmezést.¹³

Párhuzamok az Illyés-vers és az Orbán-vers között

Mindkét vers egyetlen, rendkívül tudatosan szerkesztett mondatból áll. Mindkettő egy tételmondatot bont ki, egyre fokozódó, egyre nagyobb nyomást kifejtő stílusban. Míg az *Egy mondat...* szintaktikai szerkezete a „hol... ott... nemcsak... mert” grammatikai viszonyok ismétlődésére épül,¹⁴ addig az Orbán-versnél ez az „ahogy... úgy... mintha” variációját jelenti. Az Orbán-vers rövidebb terjedelmű a másíknál, éppen ezért szintaktikailag sem olyan bonyolult. Ennélfogva mindkét vers retorikája célirányos és körkörös is egyben. Míg Illyésnél a körköröséget a zsarnokság fogalmának (hollétének, „hol zsarnokság van”) folyamatos újradefiniálása jelenti, addig Orbánnál a költői hang („ahogy a költő mondja”) meghatározására várunk.

Mind Orbán Ottó, mind Illyés Gyula versére jellemző a szemléletesség. Ez az előbbiekből következik, a két fogalom, vagyis a zsarnokság és a költői hang meghatározására tett kísérletek során egyik költő sem fukarkodik a képekkel. Ezek a képek „arra hivatottak [...], hogy a jelenségek felszíni jegyei mögött, azokat közelebről szemügyre véve rámutassanak az ott felfedezhető [...] összefüggésekre”.¹⁵ Mindkét vers egy megvilágító erejű verskezdő mondatból indul, amelyre a többi kép épülni fog: „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van”, illetve „Ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja”.

Csakhogy Illyés verse nem képes leleplezni a zsarnokságot, mivel annak maga is része (maga is szem a láncban). „Mindez retorikai megalkotottságából is következik, hiszen a szöveg úgy tartja mozgásban a zsarnokság alakzatát, hogy folyamatosan újabb és újabb összefüggésbe ágyazva el is különbözteti önmagától. A jelölők játéka ily módon a »zsarnokság« végleges definiálhatóságát kérdőjelezi meg.”¹⁶ Ugyanígy Orbán sem képes rá, hogy a „költői hang” végleges definícióját adja, sőt a kezdetben egyediként, különlegesként kezelt „hangot” is feloldja a „hallgatóban”. A jelölők „elcsúsznak”, nem jön létre végleges jelentésképzés.

Mindkét versre jellemző a „túlbeszélés”, néhol már-már mintha szétesne az értelem. Értelemszerűen ez a körkörös szerkezetből fakad. Nagyon leegyszerűsítve, mindkét vers egy-egy állítást próbál megfogalmazni. A kimondás, a verbalizálás viszont problémákba ütközik: mindkét vers szembeül azzal, hogy a definiálni kívánt foga-

13 „...mindezzel a könyvcím azonnal abba a hományba vesző eredetű kérdéskörbe viszi olvasóját, amely a líra (és a művészetek) szükségességének avagy fölöslegességének voltára vonatkozik.” Büky László: *Versek a mindenségről és a mesterségről*. Tiszatáj, 1995/2.

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/95-02/buky.pdf>

14 H. Nagy Péter: *Egy mondat a zsarnokságról*. Kézirat, 1999.

15 Katona Gergely: *Orbán Ottó költészete...*, i. m., 601. p.

16 H. Nagy Péter: *Egy mondat a zsarnokságról*, i. m.

17. „Amennyiben ugyanis a nyelv nem képes elvont fogalmak létrehozására, úgy arra is képtelen, hogy strukturálja, rendszerezze a valóságot – a valóság viszont így kifejezhetetlenné válik, hiszen megmarad a maga kaotikus, az emberi elme számára hozzáférhetetlen voltában.” Molnár Gábor Tamás: *Világirodalom a modernség után*. Hatágú Sip Alapítvány, Budapest, 2005, 40. p.

18 Katona Gergely: *Orbán Ottó költészet*, i. m. 597. p.

lom nem ragadható meg egyszerű nyelvi eszközökkel. Mind tudjuk, mi az a „zsarnokság”, és a „költői hang” jelentésével is tisztában vagyunk. Viszont ez a két vers a maga totalitásában szeretné visszadni a fogalmakat, ezért nem elégszik meg a hiányos definíciókkal, ezért futnak neki többször is a meghatározásnak. Tulajdonképpen mindkét költő szembesül a nyelvválság tapasztalatával, pont úgy, ahogy Hofmannstahl a *Chandos-levélben*. Szembesülnek a nyelv általánosító, elvonatkoztató képességének kudarcával.¹⁷ „...ha van a poétikai alkotás lehetőségeinek korszakos feltételrendszere, az Orbánnál abban áll, hogy a XX. századi történelem tapasztalata súlyos következményekkel jár a nyelvhasználat alapvető kérdéseire nézvést” – írja Katona Gergely.¹⁸ A nyelv nem uralható, a totális információátadás korlátokba ütközik. Ezért a képek, metaforák sora, a kontextusok szóródása ugyanis egyáltalán nem riasztja vissza Orbánt a képalkotástól, sőt az ábrázolt dolgok minél távolibb tulajdonságait próbálja megjeleníteni. Ezért lehet a költő hangja „zengő érc”, „lánggal írt világkép”, olyan, mint a „lélek, ha poraiból éled” vagy mint „fák között a szél”.

A forma látszólag nyugodt, egyszerű, rendezett: az Illyés-versre a rövid, legtöbbször négysoros versszakok, egyszerű rímek jellemzőek, Orbán Ottó ezt egy az egyben átveszi. Ennek ellenére folyamatosan jelen van és növekszik a feszültség, várjuk, mikor jön el a tetőpont. Ezt generálják az ellentétek („Ahogy a költő mondja, / más úgy senki sem mondja”), a felsorolás hosszassága. Egyáltalán, feszültségteremtő körülményként értékelhetjük azt is, hogy a lírai én próbál megfogalmazni valamit, de folyamatosan a nyelv korlátaiba ütközik.

A verseket az ismétlések és az áthajlások (enjambement) rendezik szerkezeti egységbe. Mindkét vers szerkezete a tagadásra épül. Illyés verse negatívan jellemzi, hol van zsarnokság. A „nemcsak” szó segítségével sorolja fel, hova férkőzik be a zsarnokság, és egyben fokozza a feszültséget. Orbán verse ugyanígy tesz a költői hang jellemzése esetében. Nemcsak azt mondja el, milyen ez a hang, hanem inkább azt sorolja fel, mire nem hasonlít.

Az Orbán-vers mint az Egy mondat... infratextusa

Mindezekon túl nem hanyagolható el az sem, hogy a két vers hangzása között is több párhuzam lelhető fel. Nyilvánvaló, hogy ebben a hasonló szerkezetnek, a sortördelésnek és a versformának is nagy szerepe van. Az Orbán-versben emellett kiemelten fontos szerepet kap a homofónia: „ha ő mond verset, egy nyersebb /erő formálja a verset” vagy „sodorja sorról sorra, / zökkenve és botolva”, amely már az *Egy mondat...*-ban is fontos szerepet kapott. Ezek az alakzatok egyrészt áthallást eredményeznek Illyés Gyula *Egy mondat...*-a felé, másrészt ráirányítják a figyelmet a vers hangzásának fontosságára. Vagyis az Orbán-vers nemcsak a szerkezetében, hanem a hangzásában is megidézi az Illyés-verset.

A hasonlóság viszont csak részleges: a két versnek különbözik a témája. A tradíció felvétele tehát nem a témában, hanem a dallam elsajátításában ragadható meg.¹⁹ Ez a tendencia Orbán más verseiben is megjelenik, például a József Attila 1935-ös *Emberek* című szonettjére írt *Buborékszonett*-ben. Nem egy konkrét vers újraírásáról van tehát szó (Egy „újabb” mondat a zsarnokságról), hanem egy olyan versről, amely Illyés Gyula *Egy mondat...-ának* a stílusában íródott. Mintha az egész vers egy kísérlet lenne: képes-e visszaadni egy Orbán-vers azt, ahogy Illyés az *Egy mondat...-ot* szavalja.²⁰ Orbán tehát imitál: „imitálni, az irodalomban éppúgy, mint másutt, mindig egy kompetencia-modell előzetes konstrukcióját feltételezi, melynek minden utánzása egy egyedi beszédtevékenységet eredményez, lévén, hogy a kompetencia sajátja, itt is, mint ahogy másutt, az a képesség, hogy határtalan számú korrekt performanciát hozzon létre.”²¹ Vagyis Orbán verse megidézi az Illyés-vers bizonyos elemeit, ezáltal kötelező kontextussá is emelve őket. Emellett az egész szöveg mint idiolektus konnotálódik, mivel az intertextusként megidézett szöveg hatásától nem tud szabadulni. Vegyünk egy példát ennek működésére.

Az Orbán-versben egy szó sem esik a totalitárius rendszerekről, sem a zsarnokságról, amiről az *Egy mondat... beszél*. Ha nem ismer-nénk Illyés Gyula művét, azt is mondhatnánk, hogy a művészettel, a költészet mibenlétével, értelmével foglalkozó műről van szó, amely azt próbálja tematizálni, mit adhat egy vers az embernek: „hogyan szegény a szegénnyel, / mulathass a reménnyel, / egy szívverésnyi fényvel.” Ez a „szívverésnyi fény” az a mozzanat, ami a költészet esszenciáját adja: az ember többnek érzi magát egy jó vers elolvasása után. Viszont nézzük meg ezeket a sorokat az *Egy mondat a zsarnokságról* című vers felől olvasva. Egy elnyomó rendszerben, ahol a zsarnokság mindenhova beférkőzött, ahol „ha magadban beszélgetsz, ő, a zsarnokság kérdez”, teljesen átértékelődik a költészet funkciója. Itt a „szívverésnyi fény” nemcsak egyfajta tisztább, magasabb esztétikum jelképe lesz, hanem a lázadás, a remény egyedüli eszköze. Orbán Ottó verse tehát más értelemkonstrukciókat hoz létre, ha önállóan vizsgáljuk, mint ha az Illyés-vers infratextusaként tekintenénk rá, jelentése ekkor konnotálódik.

Orbán Ottó *Illyés Gyula hangfelvételéről az Egy mondatot mondja* című verse, többszörös áttételekkel ugyan, de a költői hang egyediségéről beszél. A vers azt állítja, hogy „ahogy a költő mondja, más úgy senki se mondja”, és ez egy antropomorfizáló olvasatban annyit jelent, hogy Illyés Gyula előadásmódja egyedi, utánozhatatlan. Nem tökéletes előadás ez, hiszen a költő „dadog és beszél”, a verset „nem profimód fokozva, csak szavak közt botozva” adja elő. Mégis „az artikuláció konkrétságában, a dialektus beszűrődésében, az egyedi hangsúlyok alkalmiságában több mutatkozik meg, mint pusztán egy ideális értelemegész”.²² Orbán verse az áthallások révén megidézi az Illyés-vers stílusát, a szerkezettől fogva egész a fonémák szintjéig

19 Uo., 603. p.

20 „Az egyediségért folytatott küzdelemnek természetes velejárója [...] a mintákkal folytatott egyfajta versengés, a méltó elődöket és kortársakat kell utolérni.” Uo., 604. p.

21 Gérard Genette-
idézi Bónus Tibor:
„*En ejtem a szót, de
valaki más
beszél*”(?) Jelenkor,
1997/10., 994. p.

22 Katona Gergely:
*Orbán Ottó költé-
szete*, i.m., 606. p.

23 Fontos megjegyezni, hogy ez az egyetlen mozzanat, vagyis a költői hanggal és annak egyediségével való „játék” a vers egyetlen mozzanata, amely bizonyos fokon ironizálásnak fogható fel. Egyébiránt a költemény meglepően „komoly”, ami persze összefügghet azzal, hogy az Illyés-vers is meglehetősen nyomasztó mondanivalót közöl.

imitálja azt. A költői hang egyedisége azonban mégis megvalósul, mert Orbán Ottó verse nemcsak stílusutánezat, hanem egyedi jelentés-konstrukciók létrehozására is képes. A költemény állít valamit, ugyanakkor meg is cáfolja azt – de csak látszólag.²³ Igaz ugyan, hogy a vers témája inkább a recitáció egyedisége, viszont a „sorról sorra”, „szavak közt botolva” és a hasonló képek egy vizuális textusra emlékeztetnek, ezért tartjuk megengedhetőnek, hogy a költeményben elhangzottakat úgy általában a költészetre vonatkoztassuk. Nem engedhető meg tehát a kizárólagos antropomorfizáció, a „költői hang” nem azonosítható Illyés Gyula személyével.

Befejezés

Képes-e egy költő valami egyedit alkotni a XX. század végén? Ez a költemény egyik nagy kérdése. Pontos választ a vers sem ad, a jelentésképzést több irányban is nyitva hagyja, hogy a mindenkori olvasó maga alakíthassa ki a véleményét. Orbán Ottó válasza a kérdésre valószínűleg igen lenne, és ebben a dolgozat készítője is egyetért vele. Az *Illyés Gyula hangfelvételtől az Egy mondatot mondja* című

Hagyományörző kis szépirodalmi tanácsadó kezdőknek, 1996–2006.

**A nemzetvezető testvér
már ezerszer megmondta,
hogy az alliteráció
csak kivételes esetekben,
az arra illetékes döntés
függvényében, kizárólag
a szövegösszefüggéssel
kapcsolatos parancs
végrehajtásakor
alkalmazható !**

vers *A költészet hatalma* című kötet egyik jellemző verse, felmerül benne szinte minden téma, ami Orbán Ottó költészetében megjelenik. Akár ars poeticaként is felfogható. A költő úgy kapcsolja a kánonhoz a művét, hogy az folyamatos dialógust nyit a már odatartozó szövegek felé. Nem titkolja, hogy a vers több kontextushoz kötődik párhuzamosan, sőt rájátszik erre, és a szövegek közti párbeszédre buzdít. Teszi mindezt úgy, hogy közben maróan személyes mondanivalója is van.

Irodalomjegyzék

- BÓNUS Tibor: „*én ejtem a szót, de valaki más beszél*” (?) *Imitatív formációk Orbán Ottó költészetében*. Jelenkor, 1997.10., 990–998. p.
- BÜKY László: *Versék a mindenségről és a mesterségről. Orbán Ottó: A költészet hatalma*. Tiszatáj, 1995/2., 79–85. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/95-02/buky.pdf> (ellenőrizve: 2010. 3. 27., 17:35)
- GRENDÉL Lajos: *Magyar líra és epika a 20. században (26). A késő modern költészet további képviselői*. Irodalmi Szemle, 2008/11., 22–30.
- KATONA Gergely: *Orbán Ottó költészete 1990 után*. Irodalomtörténet, 1995/4., 593–609.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum, Budapest, 1993.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Egy költészet vakfoltjai. Orbán Ottó: Kocsmában méléz a vén kalóz*. Tiszatáj, 1997/6., 83–89. p.
- MOLNÁR Gábor Tamás: *Világirodalom a modernség után*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 2005.
- MOLNÁR Szilvia, Sz.: *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 2005.
- NAGY Péter, H.: *Egy mondat a zsarnokságról*. Kézirat, 1999.
- SZIKSZAINÉ NAGY Irma: *Magyar stílusztika*. Osiris, Budapest, 2007.

„Jelszerűségemből kifolyólag...”

Modernség – hagyomány – olvasás Vida Gergely költészetében

* A gondolatmenet áttekintéséért, kipróbálásáért Fodor Péternek vagyok hálás.

Jóllehet a mai magyar költészet recepciójának egyik központi dilemmájává emelkedett irónia és pátosz, nyelvjáték és „közlés” viszonyának újraértelmezése, a jelenleg érzékelhető, a költői megszólalás hiteles formáit kereső líra kritikus, történeti távlatot is kiépítő feldolgozása további megválaszolatlan kérdéseket von maga után. Azt elsősorban, hogy a lírai közléshez való viszony rögzíti-e a feltételeit annak az olvasásnak, mely a líra mindenkori „líraiságát” tetten érni képes. Minthogy a kérdés olyan válaszokat is implikál, melyek az olvasás aposztrofikussága, a prosopopeia kiterjesztése, tehát alapvetően *poétikai* történések mentén irodalom előtti, vagy éppen irodalom túli szempontok bevonását ugyancsak lehetővé teszik – innen nézve bárki összeállíthatja a maga „szép versek”-et tartalmazó antológiáját, hiszen a tetszés szubjektivitása bármikor „líraiságot” kölcsönözhet a műnek –, belátható, hogy a megfelelő történeti távlatok kijelölése egyelőre némi tanácsstalansággal jár. Mert bár vonzónak hat az az egyébként a szűk szakmán belül megalapozott tapasztalatokra támaszkodó érv, miszerint a mai magyar irodalom ismét gazdag a minőségi költészetben, a talán némi túlzással kultikus tisztelet övezte – s éppen ezért fenntartásokkal kezelendő – Nyugat-érával vont párhuzam legfeljebb annak az örömmek lehet a jelölője, mely a két-ségtelenül tehetséges fiatalok versíró kedvét ünnepli.

Ha ugyanis annak költészettörténeti relevanciája a tét, vajon poétikailag miben más az új, közvetlenebbnek, (kissé megtévesztően) retorizálatlannak mondott líra, illetve a hétköznapi (lefokozott) beszédet a vers közlésigényéhez emelő dikció az előzményként említett ironikus, nyelv és hagyomány transzdialogikus horizontjában keletkező költészethez képest, mellyel szemben az előbbi meghatározó-dik, a „líraisághoz” való viszony változásainak tettenérése megkerülhetetlennek tűnik a történeti távlatok kirajzolásához. Sőt, mivel ezek a változások járulnak hozzá leginkább ahhoz, hogy a költészet éppen történő megértését elkülönböltessük az ezt megelőző megértésektől, alighanem biztonsággal állítható, hogy pontosan *ezekben* a változásokban áll az irodalom történetisége.* Annyiban tehát még a Nyugattal vont irodalom túli párhuzam is segítségünkre lehet, hogy

magában foglalja a kérdést, milyen eszközök állnak rendelkezésünkre a líraisághoz való változó viszonyok megragadására. Mert az egészen bizonyos, hogy a Nyugat-éra – ha csak a verstermelést tekintjük – jelenkori párhuzama a tehetségdondozás kritikai báján túl rendre azzal a feladattal látszik szembesíteni, hogy a *valamihez képest* történő föllendülés nem előzmény nélküli, éppen emiatt nem is függetleníthető a líraiság „médiának” változó esztétikai tapasztalatától. Az alábbi dolgozat arra tenne kísérletet, hogy Vida Gergely költészetét e „médiának” vagy medialitás történeti változékonysága felől olvassa, s amennyire lehetséges, tagolja azt a közeget, mely e nyelvi teljesítmény interpretálhatósága által talán költészettörténetileg is jobban érthetővé válik.

Amennyiben a klasszikus modern költészet líraiságának egyik centrális komponenseként a megbonthatatlan, zárt esztétikumú műalkotás eszménye említhető, úgy az ennek az esztétikumnak a materiális értelemben is vett megbontása nemcsak az alkotás fenomenális és poétikai, illetve mediális-materiális egységébe vetett bizalom megkérdőjelezésével, hanem a klasszikus modern olvasáskultúra esztétikai tapasztalatának átalakulásával ugyancsak számolni kell. H. Nagy Péter irodalomtörténeti munkája nem véletlenül *kánonmódosításként* rögzíti e költészet vers- és olvasáshagyományhoz való viszonyát, hiszen Vida Gergely a második kötetével már „olyan poétikát [valósít meg], amely többszörös rálátást biztosít a nyelv modernitás-keretén túli anyagiságára. S teszi ezt úgy, hogy közben produktívan kihasználja például a tömegkultúra és a filozófiai tradíció, a szociolektusok és a kanonizált irodalmi beszédstílusok találkozásából adódó feszültségeket [...] Ez a kítűnően alkalmazott önironizáló technika is része annak a diszjunkciónak (»szétszalazásnak«), mely a látszólag referenciálisan hozzáférhető képeket is kiszolgáltatja a retorikai olvasásnak”.¹ S valóban, a szlovákiai magyar költő akár a határon túliság, akár – tágabb értelemben – a periféria tapasztalatát nem a hagyomány szűkítésének vagy a közlésre való tematikus ráhagyatkozásnak a szöveg előtti kényszereként érvényesíti, sokkal inkább a nem-autoriter textuális univerzum és nyelviség létesítő erejeként engedi szóhoz jutni. Még hozzá úgy, hogy a beszéd objektuma és szubjektuma is a beszéd kiáramlási pontjához kanyarodik vissza, mintegy tárgyiasítva nyelv és nyelvhasználó képződő közlését és képét:

*Beszél, mert muszáj,
maszkíroz, arra való a száj,
reszkíroz néhány hasonlatot,
hiszen az ég bedagadt torka
fényhurutot pök a jegenyék
mögül, eső lesz hát,
ha szél nem előbb, kukoricára.
(Az öreg)*

1 H. Nagy Péter:
Hagyománytörténet.
A „szlovákiai magyar” líra paradigmái 1989–2006.
AB-ART, Pozsony,
2007, 49–50. p.

Az önmagára visszarefektáló szubjektivitás itt azonban nemcsak ironikusan eltávolodik magától, mint a beszéd tárgyától, hanem olyan nyelvi történéseknek van kiszolgáltatva, melyek a vers képződésének színrevitele során sohasem garantálhatják, hogy ahonnan a szubjektum – vagy szubjektivitás – kiindult, ugyanoda tér vissza. Hiszen ami a vers zártnak tűnő világában történik – beborul az ég, majd esni kezd –, az egyszerre van ráutalva a hasonlat, pontosabban a metafora retorikai eseményére, illetve tágabban a vers poétikájára. Ennyiben tehát „az ég bedagadt torka / fényhurutot *pök*” lenne a megreszkírozott hasonlat, mely a vers klasszikus modern értelemben vett „líraiságát” adja, ugyanakkor a beszéd, mely alapvetően hangzó történésként reflektál az éppen keletkező metaforára („Beszél, mert muszáj, / maszkiroz, arra való a száj”), már nem a metafora vagy hasonlat esztétikumát megelőzve tér vissza az azt megelőző pozícióhoz, hanem egyszerre találja benne magát ebben az esztétikumban („eső lesz hát”), de rajta kívül is, amennyiben a metafora érzékeltette természeti esemény következménye már szókép használata nélkül építi tovább a vers fikciós terét. Hasonlóképp adja magát hírül – ironikusan is – az az alany, amely úgy ismer magára a vers belső világának referenciális bázisában jelként, hogy mindig egyúttal a képződő szöveg performatívumának van kiszolgáltatva:

*Jelszerűségemből kifolyólag
lehetnék akár tócsa, aszfaltút-
horpadásban például,*

*de akkor a mondatot eső kellett
hogy előzze vagy vízözön,
és így viszont elnyúlna a horizont.*

(Az észlelés allegóriái; verselmélet)

A *verselmélet* ugyanakkor nyelvi többértelműsége folytán éppen annyira állítja az alany és az azzal korlátlanul behelyettesíthető jelölők jelszerűségét, mint amennyire hátra is hagyja azt, helyesebben, föloldja egy „üres jelölőben”. Ugyanis a „Jelszerűségemből kifolyólag” kijelentéssel az alany épp a „jelszerűségtől” mint attribútumtól szabadul azáltal, hogy mintegy a vers szcenikájának engedelmességgel „kifolyik” belőle; a tócsa képeinek rögzítése azonban olyan előzetes történéseket von a vers világának valóságosságába („eső kellett / hogy előzze vagy vízözön”), melyeket a mondás maga csak feltételesen tartalmaz. Ez a reflektált viszony, mely szubjektum és objektum között „pusztán esztétikai” lehet (Nietzsche), a szöveg zárt fikciós világán túl egyaránt érvényre jut – a beszéd performatívumában –, sőt az alany itt úgy ismer rá saját maga nyelvi feltételezettségére, hogy jelszerűségének kiépíthetősége is úgyszólván a mondás tervezhetetlen retorikai eseményeitől függ.

Ennek esztétikai tapasztalatához segít hozzá Vida Gergely *Rokokó karaoké* című harmadik verseskötete, mely már címében a mondás

hagyományfüggő, de mindig kalkulálhatatlan kimenetelű eseményét viszi színre. Ebben a konstrukcióban az olvasó nemcsak a dolgok közt létesíthető pusztá esztétikai viszony univerzalitásával szembesül, hanem a líraiság azon megváltozott feltételeivel is, melyek az originalitást a „ráénekelhetőség”, a hangkölcsonzés, az arc-adás poétikai potenciáljával helyettesítik. A saját hangnak a produktív értelemben vett sokszólamúság vagy partitúra szövetében való kölcsönözése egyúttal kikerülhetetlen találkozás a lírahagyomány karakteres szólamáival – illetőleg konkrétan a nyelvi létesülés valamennyi kockázatával. A hangkölcsonzéssel és arc-adással, valamint a szavak performatív erejével nyerhető tapasztalatok azonban a tekintetben túlmutatnak a nyelv- és szójátékok divatjain, legyen szó akár a legkülönfélébb kulturális regiszterekről, amennyiben a versek által azzal (is) szembesül az olvasó, hogy maguk a divatok épülnek be diszkurzíve a szövegekbe, ám e divatok a szövegek nyelvtana, retorikája és emlékezete közt mozogva válnak, maga a *Rokokó karaoke* önidézeteiben is, ironikussá és reflektálttá.

Érted: a témában a legtöbb szóját.

Ezek majd esetleg megoldják,

a szójaliszt meg a szójabab.

De ez már majdnem partinagy.

(Szóját)

lik végül minden

a költészet maga

szét hull dara

lök csillámló szik

ez a hányadik

sora amit tölt

ime itt a költ

(Lírikus komplexusok: A mai költészetnek a kedvenc költőn át való figurázása)

Persze, a rontott nyelven alapuló szójátékok Parti Nagy-féle átirata aligha lép túl az (ön)ironizáló geg és a jelölők materiális–nyelvi megbontásán alapuló poénok szemhatárán. Ám a *Rokokó karaoke* sikerültebb darabjai az önreferens nyelv stabilizálhatatlan jelentésképző játékát játsszák, s így olyan, nem teremthető, csupán beépíthető alakzatoknak teszik ki a hagyomány szólamait, melyek mintegy véletlenszerűségükkel, váratlanságukkal szegülnek szembe a klasszikus modern olvasásesztétika lehetséges elvárásaival. A nyelv alapvetően aleatorikus szerkezete, közelebről: a szavak vagy szintagmák hangzóinak egymásmellettségéből véletlenszerűen nyerhető széttartó jelentések, jelentéstöredékek ellenőrizhetetlensége, instabilitása ugyanis a széttartásban vagy a szóródásban engedi csak érvényre jutni az olva-

sást, még abban az esetben is, amikor a *forma* emlékezete szavatolni látszik az esztétikumot. Minthogy azonban az aleatória alakzata nem tervezhető, csupán beépíthető, a versek jelentésképző potenciálja a *véletlenszerűség* poétikai minőségében mutat túl a klasszikus modern műalkotás teljességelvének és esztétikai zártságának horizontján, akkor is, amikor a rokokó költészet versnyelvének dekonstrukciójával nemcsak a XVIII. századi, de azelőttről származtatható sablonokon keresztül létesül a jelenbeli hang:

*Hiába kék szemed bő pitvaromig tekint,
Létezniem hogy lehet testemben, Te-kint.
Ne lopd el psychémet, vázámra tekints.
Tüdőznöm szép léget rám hagyjál, Te Kincs.
(40 éves jubileumára)*

*egygy víkon csikot olly genialis
módon huza az Úr ki mezsgyekint
minus pluss közé hogy genitalis
szerveink mindig összeve-keverik
(A pornografikáru – keserv)*

A figyelmes olvasó hamar rájön, hogy a múlt hangjainak megszólaltatása korántsem csupán retrospektív, időben egyirányú haladás eredménye és így pusztán imitáció. A *40 éves jubileumára* vagy *A pornografikáru* ugyanis a késő modern / posztmodern korszakküszöb szereplírájának és fikcióteremtésének (Weöres *Psychéjére* és Esterházy *Tizenhét hatyúk* c. könyvére egyaránt gondolhatunk) megidézésén keresztül szólaltatja meg a modernség előtti hagyományt. Úgy tehát, hogy a megelőző századok versnyelvét a késő modern szövegen át olvastatja. Persze, a különböző fikciók összevonása, egymásban-tükröztetése, a jellegzetes verstípusok és beszéd-módok idézése és kijátszása korántsem számolja föl a létesítő és kölcsönözhető hang egyediségét: a szövegek többsége ugyanis a hagyománytörténetre kifejezetten ironikus kontextusban mutat rá, hiszen egy-egy meghatározó poétikai képlet vagy a költészettörténet „köztudatában” rögzült trópus konkrét rögzítése sohasem töltheti be ismét ugyanazt a szerepet ugyanazzal a funkcióval. Így például az *Eszmélet* ismert disznó-motívuma – amely a szépség/boldogság előre ki nem töltött asszociációs mezejét forgatja ki vagy teszi viszonylagossá – egy profán módon elmondható vidéki disznóvágás prózaversszerű narratív szerkezetének komponensévé válik a *NA, JA!* című darabban. Ennek a kötetben belüli exkluzivitását is adja, hogy a „mozgatható” egységek a hagyomány csaknem véletlenszerűen jelentkező, közbülső beszédét szcenírozzák; az idézett szövegeként futó epikai köznyelv szövegei a későbbi *Lírikus komplexusok* fontosabb már kiemelt darabjában is felismerhető J. A.-vers szilánkjai kerülnek, határát vonva a költészeti tradíciónak, ugyanakkor egyen-

lőséget is téve a líra hagyomány újrahaznosítható, ready-made-ként egyaránt érthető szövegtörmelékei, valamint a hagyományból az emlékezet által úgyszólván kinyerhető – sőt innen nézve kisajátítható –, de egyéni módon továbbgondolható imaginációs tere közé. Ráadásul mindez a kötet saját szövegüniverzumának „jogát” úgyszintén jelöli, hiszen a „Költőnk és kora” kiragadott, képletesen szólva: „nem megtisztított” talált tárgyai, csonka szavai ugyan nyílt intertextusként ismertetik föl a József Attila-verset, a *Lírikus komplexusok* végrehajtotta citációs gesztus mégis relatívvá teszi a szöveg birtokoltságának, szerzői jogának egyetemességét, ezért a textus a *Rokokó karaoke* belső önidézetévé is alakul. Mindez persze arról a dilemmáról ugyancsak nagyban beszél, hogy az eredetiség konvenciójának kudarc ellenére sem magától értetődő a szövegek idézhetősége. Hogy miből, mennyit és hogyan lehet idézni, azonban máris vitán felüli kérdés, amennyiben a töredékesség még elegendő ahhoz, hogy emlékezetbe idézze az eredetit, a szöveg anyagának roncsolódása viszont már a „birtokolható” mű mediális feltételezett-ségének változásairól, és így a kontextusok, az olvasás időbeli változékonyaságáról ad hírt... Aminek persze messzemenően humoros és ironikus megvalósulása egyaránt lehetséges, s ahol mű, műfaj, nyelv és médium a többértelműség jelentésfelszabadító erejével parodizálja hagyomány és szöveg, de egyben szerző és „felhasználó” paktumát és jogát:

*Ki rákiván kiváló dallamú zenére,
jelzem: nem itt tesz szert vágya szerzeményére;
s foga ha e mögött még homályra is fájna:
sokkal inkább saját pubertjén szolmizálna.*

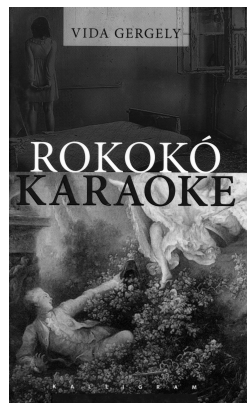
*Egy szonettnek ugyanis rengeteg a dolga,
nekem tollba ezt is, csak úgy, foghíjról mondja.
Mindig így szokta: át ára tol át, bét a bére,
és akkor, ha hibátlan, rájátssza cédére.*

*Azt mondja, kapóra én jöttem neki éppen,
harcolnia nem kell más, hórihorgas énnel;
a szerződést alá e percekben pingálom,*

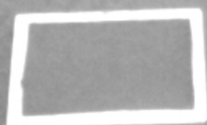
*hogy ehhez mérten kapom vers végén a bérem.
Be így teljesülhet egy szonettikus álom.
Pár napon belül ott lesz a folyószámlámon.*

(Szonetika)

Hasonlóan humoros, a szöveg médiumának materialitását hangsúlyossá tevő darab az *Egy karbantartó-lélek keserveinek leírása* is, amely a líra hagyomány citálhatóságát a betű anyagán keresztül teszi nem-egyértelmű, de nem is megkerülhetetlen eseményé. A kezdő

**Kis képeket nagyobbra
cserélném... Ráfizetek !**

Kisebbségi művész jeligré.

Hirdetés, 1985.

szakasz – „R és R és R! foR eveR! / (kezdő) / betűd / etűd / tűd” – lát-
szólag önkényesen emel ki egy hangzót az ábécéből, hogy aztán a
jelentéssel telíthető szavakat megjelenítő és közvetítő anyag fogyat-
kozásával (csonkolásával) az aleatória öngeneráló, de egymással nem
feltétlenül összefüggő jelentéseket létrehozó szerkezetét tegye poé-
tikai minőségé. Az ezt követő történet, melyet a vers közöl, az
Adyn át Petőfiig és Csokonaiig hátráló, de József Attiláig nyomatéko-
san előre-előreugró versnyelv emlékezete. E nyelv pedig hangvéte-
lében, jelölt vagy jelöletlen szövegközi játékaival, továbbá a valóság-
os életrajzokat a versek fikciójával finoman összemossa sorakoztat-
ja a szövegek azon „tárgyi alapjait”, melyektől valójában már a kelet-
kezésük pillanatában függetlenné válnak (ha ugyan valaha is hozzá-
juk tartoztak), és föltárja a beszéd regisztereinek különbözőségeiből
fakadó távolságokat, s főként az e távolságban rejlő humort. A kielé-
gítetlen, szexuális kudarcok sorát átélő költő panasza, pszichoanalízi-
se így nemcsak paródiaként olvasható, hanem minden tudásnak és

megértésnek a lehetőségét *szöveggként*, nyelvi konstitútumként tételezi, természetesen itt sem identikusan hozzáférhető nyelvi létesítésként: a vers által elmondott történethez csillagokkal jelölt jegyzetek kapcsolódnak, ám maguk a jegyzetek is a szöveg szerves részeként, tehát a „fő”szövegben és nem alatta vagy mögötte épülnek ki. Ily módon relatív lesz „fő”- és „mellékszöveg”, esemény és kommentár, vers és értelmezés különbsége, még ha a szövegmédium anyagának látványos változása – betűtípus-csere – jelzi is a viszonyrend valami-fajta stabil állandóságát. Ám minthogy maguk a jegyzetek egy része szintén jegyzetelve van, olyan egymásba omló szövegstruktúrákba „fut” az olvasás, amelyek már nem garantálják sem a koherens értelmet, sem az olvasás linearitását, ezzel együtt pedig a történet elmondhatóságának illúzióját sem. Párhuzamosan – és nem mellékesen – azzal a technikai megoldással, mely a beszélőt mint a szöveg-hagyomány „karbantartóját” úgy szituálja, hogy a „vers” és „kommentár” együttírására és együttolvasására, de ennek felfüggesztésére egyaránt lehetőséget kínál. A *karbantartó-lélek* így nemcsak a beszélő, hanem maga a befogadó is, aki a verset szét- és összeszerelve próbálja helyrerakni az értelmet, a hagyomány darabkáit és a látható nyelv töredékeit, miközben a beszélő mint „karbantartó” őrzi a tradíció beszédét, de nem garantálja azok önazonosságát, sőt átírja, re-kontextualizálja azt.

A szövegek keletkezésének és rögzítésének mozzanatai nem ritkán médium és felület fizikai „összjátéka” folytán szövegen túlmutató hatásokat generálnak, de ezeket a reakciókat rögvest vissza is írják a szöveg öntükröző retorikájába. A materiális beírást így éppen az immateriális értelemadás reflektálja, miközben a beírás – itt pontosabban: a „bevésés” – érzéki, közvetlen, anyagszerű történése fogja alakítani a szövegvilág horizontját. Ez az oszcilláció jelenségéhez hasonlatos játék olyan tapasztalata a késő modern, illetve az azt továbbvivő líra önértésének, amely számol a mindenkori mediális viszonyok „mögékerülhetetlenségével”. Innen tekintve adhat úgymond releváns választ Vida Gergely versének nyelvet és identitást vesztett beszélője a materiális és mediális „kitettségre”:

*lök és hallga
komolyan na ja
bele se rezdül
bele se rezdül*

*lik végül minden
a költészet maga
széthull dara*

– melyben az egymás mellé helyezett, csonkolt szövegek, szövegtörmelékek még nem veszítették el a szintakszis nyújtotta értelem- vagy jelentésképzés ismerveit, sőt a József Attila-korpusz egyes

darabkái szintén azonosítható idézetekként futnak (*Duett egy korpuszra – szakítás szonett*). Azonban a szavak csonkolásából következő részlegesség éppen a mediális effektusok deficitessé tételén keresztül válik beszédessé a médiumok érzékelhetlenségét implicit mód elismerő, a szó mitikus-ezoterikus teremtőerejét, és így a zárt esztétikum terét igenlő klasszikus modern költészet itt már folytathatatlanak bizonyuló nyelvéről. A beírás aktusa e helyütt – noha a törmelékek „válogatása” korántsem mondható önkényesnek – azt teszi a megértés tárgyává, hogy a metaforikus versnyelv mediálisan ugyanúgy „lebontható”, „szétszerelhető” és pusztá anyagként ismét beírható, azaz, a nyelvi materialitás értelmében sem nem zárt, sem nem sérthetetlen egész. Persze, ha pusztán csak erről tudósítana, aligha érdemelne különösebb figyelmet. Azonban a „darabokra szét hulló” költészet nagyon is sajátosan kapcsolódik a József Attila névvel jelölt késő modern korpusz nyelv- és hagyományértéséhez. Ily módon a fenomenálisan „kiegészíthető” textuális univerzum bár nem viszonyul eleve igenlően hagyományához, de visszavonja annak a mediális–anyagi „kikezdehetlenségébe” vetett hitét, méghozzá oly módon, hogy nem marad érintetlen önmaga ironikus felülírásától sem. A „komolyan na ja” tehát nemcsak egy igenlő megerősítés a versírás aktusát illetően, sőt nem csupán a J. A. névvel jelölhető korpusz „komoly” megszólaltatásának igényét/tényét jelenti be, hanem olyan sajátlagos kontextust is maga köré von, amelyben a „na ja” az aktuális szövegi tér – vagyis maga a *Rokokó karaoke* verseskötet – belső kapcsolódásait teremti meg. (A törmelékek a *NA, JA!* címet viselő versben és a *Lírikus komplexusok* egyik tételeként egyaránt visszatérnek. A hagyomány „írásának” ilyen allegorikus eseményei éppen a történeti látásmód kitüntetettséget jelezhetik.)

Az ironikus, önreflexív nyelvi játék tere, éppen, mivel mindig tulajdonnevekkel jelölt költészeti teljesítményekre van ráutalva, a név beírásának retorikája is egyben. A „nyelvhús” paradigma – Németh Zoltán kifejezése Parti Nagy Lajos költészetére vonatkozóan – nemcsak a helytelen, rontott grammatikában és jelentéstanban, hanem a fikcióba emelt név mint jelölő játékában ugyancsak értelmet nyer. Hiszen a tulajdonnév – amelynek elvileg *van igaz(i)* referenciája, ezért nem is fenomenalizálható korlátlanul és mindenki számára – ténylegesen olyan jelölő, amely hagyomány és nyelv üres deixiseként megteremti az értelmezhetőség keretét, de a szöveg *retorikai* komponenseként fel is számolja, úgyszólván „újrapoetizálja” azt, mint a korábban már idézett szakaszban:

*Érted: a témában a legtöbb szóját.
Ezek majd esetleg megoldják,
a szójalízt meg a szójabab.
De ez már majdnem partinagy.
(Szóját)*

A fenti szakasz jelzősíti és egyben köznevesíti is a tulajdonnevet, mely által egyszerre mutat rá a nyelv aleatorikus mozgására, a költői névre mint médiumra és az ebből származó – vagy ebből származtatható – esztétikai tapasztalatra. A „szójátékos” retorika ugyanúgy a vers tematikus eleme, mint poétikai belátása, a viszonylagosan értett „partinagy” azonban revideálja is a „rontott” nyelv kvázi egyediségét, megszólalását. A negyedik sor ugyanis vonatkozhat az aleatória generálta szójátéokra, a rontott nyelvre és annak költészettörténeti „indexére”, de ugyanúgy egyneműsítheti a költői nevet a vers olyan közneveivel, mint a „szójaliszt” vagy a „szójabab”. Ily módon a név a fikció terében szövegtárgy, de metapoétikus eszköz egyben, miközben – mint korábban utaltunk rá – mindez a geg, a poén határán belül maradva rögzíti a vers közléshez való viszonyát (modalitását).

Ezzel párhuzamba állítható törekvést valósít meg Vida Gergely „szakítás-szonettje”, a *Se jelent*, mely a Kassák-évforduló jegyében *A ló meghal a madarak kirepülnek* zárata négy sorának („madarak lenyelték a hangot / a fák azonban tovább énekelnek / ez már az öregség jele / de nem jelent semmit”) parafrázálására szólító felhívásra született (vagyis alkalmi szövegnek is tekinthető, noha e filológiai esemény nem jelöli ki a vers értelmezhetőségét).

*Mostanság bizony gyakran kell vizelnem,
nincsen semmi hosszantartó üresség.
Prosztata lesz ez, efelől semmi kétség:
dezsávűim forgalmas, szűk klozetten*

*emelik mind jobban a fordulatszámot.
Hány üres szemüreg kukkolja farkam
vég nélkül, a csempehálóba varrtan –,
csodát szuggerálva, múlna az átok,*

*kerülendő egyéb kivezető utat!
Az öregség szerintem lófaszt se jelent,
könnyedén pisálok, most is, ha kell, olyat.*

*Minden vízsugár eltörött, ócska selejt,
de e felismerés sem ad alám lovat:
klozett, időgép, hova tetted a jelent?*

A fentebbi vers, amellett, hogy számos módon dekomponálja és stabilizálja a Kassák-hagyományt, úgy szembesít a nyelvi létesülés tervezhetetlen, de rendkívül „szórakoztató” eseményével, hogy mindvégig fönntartja hangja individualitását. A szó- és betűjátékokra, a nyelv alkotóelemeinek véletlenszerű egymásmellettségére, kontingenciájára épülő szonett produktív párbeszédet létesít a Kassák-féle avantgárddal, hiszen – fölbontva az aleatória konkrét „eseményét” – rámutat a nyelvi jel önkényességére, azaz tág értelemben deszemio-

2 A vizezési nehézség „témája” mint olyan ugyanakkor mégis illeszkedik egyes avantgárd programok abszurd fölvetéseibe, vesd össze például Hans Arp követelésével a több színben való vizezés jogáért; lásd Kappanyos András: *Tréfa, szatíra, irónia és az avantgarde*. In: *Újraolvasó. Tanulmányok Kassák Lajosról*. Szerk. Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna. Anonymus, Budapest, 2000, 64. p.

tízal. Ugyanakkor a vers a kontingenciának mint avantgárd versstruktúrának mond ellent, amennyiben egyetlen történés „képét” beszél el, és az olyan, a ló-motívumot defiguráló alakzatok, mint a „nem ad alám lovat” vagy „lófaszt se jelent”, ugyancsak nem a szerkezet kontingens elemeiként működnek. A szonett további dekomponáló és stabilizáló játéka közé tartozik, hogy „Az öregség szerintem lófaszt se jelent” állítással nemcsak igenli az „ez már az öregség jele / de nem jelent semmit” sorokat, hanem – szemben a Kassák-töredék azonosítható jelentést kioltó szerkezetével – épphogy határozott állásfoglalást nyújt. Állásfoglalást, ám olyan kérdésben, amely nem képezi részét sem a Kassák-töredéknek, de még csak az öregséggel kapcsolatos közvetlen képzettársításoknak sem.² – A trükkök sorolhatók lennének: a szonettformától Kassák vélhetően a haját tépné, miközben a vers témája nyilvánvalóan szembemegy a szonett hagyomány diktálta emelkedettséggel; a „Minden víz sugár eltörött, ócska selejt” ironizál a modernség válságának tapasztalatán („Minden Egész eltörött”), de meg is tartja a „világ” és az „én” értelmezhetőségébe vetett hitet, ha csak a „vizezés hermeneutikáját” tekintve, és így tovább...

Az időiség retorikájának más tapasztalatával szembesítenek azonban Vida Gergely *Horror-klasszikusok* gyűjtőnéven futó újabb versei (a művek az említett címen idén, azaz 2010 tavaszán jelennek meg kötetben). Más tapasztalattal, hiszen az olvasás itt alapvetően a hagyományok, és így a lehetséges elvárások konstellációinak különbözőségeibe ütközik. E szövegek sajátossága, hogy az eleve a tömeg-, zsáner-, illetve szerzői filmekből kölcsönzött tematikus és képi világ nemcsak a műfaji emlékezetet mozgósít(hat)ja, hanem a lírai közléshez való viszonyt szintén átalakítja. Mindez kétirányú játékot jelent: egyfelől – látszólag – az olvasás tétjévé avatja a konkrét előzetes ismereteket mind az egyes darabokat, mind a műfaj jeleneztetését és vizuális világát illetően, másfelől – ettől eltekintve – a versek *szövegszerűségére* irányítja a figyelmet akkor, amikor mediálisan a képet „fordítja”.

Azt hiszed, mindent láttál.

*A sivatag elég méretes, bármi akadhat,
babahaj, bányászbarakk,
naptej, csecsszopó mutáns,
szó szerint, vetített naplemente,
kinnfeledt nyugágy
stb.*

*Milyen távol van már a fogatlan benzinkutas,
aki megjövendölte ordító magányod.
Az ostoba arcára volt ráírva,
nagyközeli.
De te ezen a fontos fordulóponton*

*sem bírtál rendesen
figyelni.
(Sziklák szeme)*

E szövegekben ugyan nem a költészeti hagyomány látszik megszólalni, bennük annyiban mégsem a puszta médium vagy történet fordítása a döntő, hogy még a filmet vagy a filmezettséget reflektáló momentumok is inkább a képek olvashatóságáról – nem pedig a nyelv „képiségeről” – beszélnek. Ráadásul a filmek szcenikájába – helyenként a történet ívébe – illeszkedő lírai közlés nem annyira a film esztétikai tapasztalatát, mint inkább szcenika és asszociációs mező feszültségét közvetíti, pontosabban az e feszültséget „tölti ki” olyan közlésekkel, melyek jellegzetesen az én és a másik viszonyára vonatkoztatja a szabad asszociációs teret. Ez lehet az oka – többek közt – annak is, hogy e versekben egyrészt a személyes megszólalásmód dominanciája a szabadabb, kötetlenebb, hétköznapiabb beszéd regisztere felől képződik meg, másrészt a lírai alany ön- és világertelmezése a képek „olvashatóságának” értelmében mindig túl is lép az aktuálisan a vers terébe vont film – és annak médiuma – szemhatárán.

*Legutóbb a víz alól is oly végtelen
szerelemmel mosolyogtál vissza rám,
hogy a fürdőkádból magam rántottalak
ki. Aztán hetekig gyötört a bűntudat,
és szerettek bűnös szerelemmel.*

[...]

*Én meg a fogásaid fordítom ellened.
Mindig sügysz, ha elakadok,
a tört is megigazítod kezemben,
ha kell. Értem teszed, kétségtelen,
olyan tisztán bírsz vétkezni.
Én meg bűnözni sem rendesen.*

(Menekülés a pokolból)

Ha pedig a lírai közlések túllépnek a képek „olvashatóságán”, de az asszociációs mező előtti filmes reflexiókat sem feltétlenül vonják ki az értelmezés játékeréből, úgy a *Horror-klasszikusok* líraiságát az a befogadói magatartás körvonalazhatja, mely észleli és játékba hozza a megengedhető utalásokat (tematikus-képi és narratív értelemben úgyszintén), ám egy megváltozott, intermediális *effektusokkal* is élő, ugyanakkor mégiscsak szövegszerűségével kitüntetett versbeszéd által lépteti be az olvasót a hagyománnyal és műalkotással folytatott dialógusba. Hogy mindez maga mögött hagyja-e az iróniát, vagy annak másfajta minőségét teremti meg, az olvasói aktivitástól egyaránt függ, mely egyensúlyban tarthatja a beemelt és átalakított kon-
textusokat – így például *A lény* címet viselő darab az azonos című

film szcenikájának profán szeretkezésbe való átírásával („Pedig már testem része voltál / s a rettenet, a francba, / fekete lyukként szíjpantott ki. / Leváltak a finom hárttyák, a félkész szövetek, / így hagy-tál ott, / megroncsolva engem gyávaságodban”) olyan ironikus fordítás, asszociáció, illetve magánbeszéd, mely a többszörös regiszterkeveréssel egyszerre más és más olvasói elvárásoknak tud úgy szólni, hogy megfeleljen.

Ily módon a kortárs magyar költészet újabban előtérbe került poétikája, mely a „hétköznapiágban” és a pátoszmentességben a posztmodernként említett játék-lírával találja magát szemközt, s eszközeit, valamint azok funkcióját mintegy az „új érzékenység” felől értelmezi újra, szerkezetileg talán mégsem mutat oly radikális különbséget, mint az első pillantásra látszik. A „hétköznapiág”, illetve a lefokozottság retorikája előtt ugyanis már nem a rögválóság moráljának hangjai szólnak meg, hanem éppen hagyomány és szöveg találkozásánál maga a nyelv.

A művészelit politikai vetülete, 2010.

MICHAL REHÚŠ

Komoly

Mielőtt belekezdenénk a tervezett versbe
fel kellene túrnunk a

Hogy nyilvánvaló legyen
hogymivel mi most az komoly

Mert mi van ha rajtakapnak hogy nincs feltúrve?
Mit fognak gondolni?

Hogy tétlenkedünk
Hogy csak az időt
Pontosan ezt fogják

S közben mi azzal vagyunk elfoglalva hogy

De mi van ha nincs is mit?
S ha lenne is
de nem túrjuk fel?

(Mint ebben az esetben is)

Biztosan azzal fognak
hogymi belőlük

Pontosan ezzel fognak minket

Könyökök

Rizottót kiönteni
rétest kiszórni

A könyökök ehhez könnyedén

S az asztal?
annak mindent el muszáj?
az indiszkrét kosztoló minden szeszélyét?
még az étkezéslettel történő önkényes támadásokat is?

És te mihez?
az ő helyében:

kockázatos edények mindenütt
és a könyököknek csak az jár:

hogyan veled alaposan kibasszanak

Hogy lehet hogy?

A hagymás két utat tör magának
utat magának már jó ideje
a hagymás kéz már jó ideje

Támasz nélkül
a hagymás kéz teljesen egyedül
az időjárás sem kedvez
jó ideje már az időjárás sem
ha legalább a fény helyenként
sötétben a hagymás kéz

Bármi megtörténhet
kit fog terhelni?
már a felelősség se
kit fog terhelni?
a hagymás kéz teljesen egyedül

Hogy lehet
hogyan csak nézed hogy lehet?

KATARÍNA KUCBELOVÁ

kis nagy város

(Részletek)

I.

a nap mindig
a fizikai lehetőségek határán
belül mozog

az elődök
lehetőségei
felértékelődnek

minden nap

jelenlétem
a napi teendőkben
amelyek
a mindennapi életet alkotják
bizonytalan

nem biztos
hogy saját múltjuk
biztosítékot nyújt számukra

a legnagyobb bizonyosság mindig a nap

II.

az utcákon változnak az események
az utcák mindig más nevet vesznek kölcsön
mi változtatjuk az utcákat
és mindig más lakást kölcsönzünk

a legnagyobb bizonyosság mindig a nap de
az egyes számú szabály nem számolni
a hetek évek századok segítségével
a múlt ebben az alkalmazkodó városban
bizonytalanabb mint a jövő

nem könnyű élni a határokon

III.

sok nap van

az események történéseit
nem tudom olyan konfliktusmentes
korrektséggel rögzíteni
mint a kortalan
árva és gyermektelen emberek

IV.

igyekeztem
nem felejteni

de a nevek csak tovább
változtak vesztek változtatták
őket tömegek amelyek szakadatlanul

áthaladtak és szünet nélkül haladnak át a városon

és tökéletesen érzékelve a jelent
úgy tesznek mintha állandó lakosok lennének

(a tömeg adottsága
hogy egyetlen cél érdekében
egyforma egyéneket hoz létre
hogy különbözőek legyenek)

szeretném
ha emlékezetem megnevezné újra
de újra és újra képtelen vagyok
kiigazodni a napokon
amelyek áthaladnak a városon
és
mind egyformának tűnik

(a felmérések alapján az idelátogatók átlagosan
csak egy napot töltenek ebben a városban)

NÓRA RUŽIČKOVÁ

héj

testem zátonyról
taszítom
az álomba
sirályok még a levegőben
kapkodják darabokra
vagy közel a víz felett
csőrük csíptetőjében tartják
a véreből kimosott
torinói lepelt
nem lelem helyem hallatszom
s vékony hidegleléssé száradok
mint egy eszement héj
amely nem engedi az arcot egybeforrni
a víz dolgozik rajta
és az álom
mint a rezgő vízszint
százszor is visszasodorja
a felismerhetetlenségig megváltoztatva
én meg százszor eltaszítom magamtól
mint egy tányér ételt
amelyet nem akarok
megenni

tulipánok

(bajor barokk)

léghuzatba állított szobrok
vörösre festett fém-ajkak
a száj sötétje s körülötte
az azonnali dicsfény
oda abba a szájba
térek óvatosan nyugovóra

a gyúlékony függőágyba
a tulipánok közé
mint egyenrangúakhoz

remegés

eleinte nem vettem észre semmit
mozgattam kezem lábam
jártam keltem beszéltem
nevettem és zokogtam
és használati utasítást használtam
hiányzó forgatókönyv helyett
és a használati utasítást
használati utasításként használtam
de mikor gesztusaimat
mint megdagadt ékszereket félretettem
s továbbítottam testem
a soron következő sötétségnek
akkor figyeltem fel
a finom de kitartó remegésre
és átható világossággal
éreztem hogyan szabadulnak el
a szétporladt részekből az egyes porszemek
hogyan gördülnek le és zuhannak
az eleven szövetbe
s pánikban miként díszíti magát a test
s sötétben miként dacol a sötétséggel
a gyöngyház vékony réteg alatt

MICHAL HABAJ

Karmakóma

(Részlet)

1

Hamuszürke arcokból jóslatot nem lehet kiolvasni
Egy másik országban lehet hogy tudod mi a neved
Hajad amely nem a tiéd az eget érinti
Akárki köszön szó nélkül odébbáll
Nem tartozol sehová
Kortalanul és mégis egyre fiatalabban
Nem hátrálsz meg még ha nem is jön ki a lépés
S két lépés között tántorodsz meg
A szélben két fűszál között
Hirtelen egy szó vagy amely egy rég elfeledett nyelvnek jutott az eszébe
Csak egy kiáltás vagy a néma égből
Amely nem a saját csillagaival érint meg
Kié ez az álom
Amelyben támolyogsz és egy helyben állsz
És címeket neveket számokat jövőt
Tudakolsz
Sorsot amely két élet között tántorodott meg
Hamuszürke arcokból jóslatot nem lehet kiolvasni
Azt már tudod
Tenyeredbe köpsz
Sosem teszel már ilyet
Már tudod mi a neved
Egy másik országban más időben más jövőben
Azok a madarak a kezedre szállnak a néma ég kiállt belőlük
Téped a hajad amely nem a tiéd
Címeket neveket jövőket tévesztettél el
Lépéseket szavakat nyelveket tévesztettél el
Arcokat hajakat sorsokat tévesztettél el
Nem tartozol sehová
Ezer anyád és ezer apád volt
Ezer nőd ezer lányod ezer fiad
Egy másik jövőben egy másik múltban

Nem tartozol sehová
Nem tartozol sehová
Az úr érdek nélkül tönkre tett

2

Nagyon egyszerű vers
Szeretnéd mondani
De oly súlyosak ezek a szavak
Sosem láttál ilyen szavakat
Honnan jöttek ezek a szavak
Idegenek ismeretlenek feketén suhannak az éjben
Levedlett testük ott nedvezik a küszöbön
Vadak zabolátlanok intelligensek hűvösek ezek a szavak
Súlyosan suhannak a folyosón behatoltak a házba
Behatoltak a szobába benn vannak a fejben
Most mi lesz
Emeled kezedet s ráveted kezedet a billentyűzetre
Ráveted kezedet marcangolod a szavakat és a szavakat a semminél fogva
A fekete nedves semminél fogva marcangolod a szavakat és veted ki a szavakat
Ki a fejből
Ki a fejből
Ilyenek a szavak közönséges por
Könnyű felkavart por semmi több
Szeretnéd mondani
De valami suhan az éjben valami behatolt a házba
Kint a folyosón valami moco rog
Sosem láttál ilyen szavakat
Honnan jöttek ezek a szavak
Kiért jöttek kiért jöttetek
Szeretnéd mondani
De a szavak helyetted mondják
A feladat teljesítve a terület elfoglalva
Micsoda szörnyű intelligencia lélegzik
Ki vagy most
Ki kérdez
Kezek a billentyűzeten valamit írnak

1 + 1 = 3, -1991.

desztillált költészet

- (1) elképzelem mennyi bonyodalommal járnak a könyvtárak – archívumok
- (2) a szerelmi költészet / (3) és a világon az összes szerető
- (4) néha csak két üvegtábla krómba foglalva
- (5) megtaláljuk a versekbe rejtett szavakat

- (6) memóriákba mentik a tükrök szellemei
- (7) a véletlen beépített elemét
- (8) a költészet mint a rendszer anomáliája
- (9) s így egyetlen verssor is közühatagot indít el
- (10) életmenetek szerelemidők körhinták
- (11) és a gondolatok is amelyek mint párhuzamosok találkoztak a távolban
- (12) nem érdekelnek annyira a végek és a kezdetek
- (13) bár lady ada azért párszor már állt a greenen
- (14) egyszer majd nem egy vita tárgya leszünk
- (15) a jövő membránját szétmarja az ambrózia

első az egyenlők között

memóriákba mentik a tükrök szellemei
a gyermekkor / a fiatalág összes megnyilvánulását
a jövő senkit sem érdekel

aki tehát az évek álmos mozgásának
letargiájába zuhan
az gyógyíthatatlan romantikus
csendes gnosztikus

primus inter pares

kirándulás

valahol azért voltunk

esett

voltunk

sütött a nap

voltunk

véletlen turisták

senki sem mondta hogy tanulmányúton vagyunk/

/kiránduláson

//és részletes jegyzeteket kellene készítenünk

/csakúgy összevissza

//hiszen tollat füzetet sem hoztunk magunkkal

/ezt-azt megnézni valamit bekapni

//libatollat pergament vésőt agyag rögöt köveket

/emléktárgyakat vinni (mit is kezdenék a gyémánt koponyával)

//nem rögzítettünk semmilyen tudást

/víg szerzeményeket okarinára dudára kültre tubára furulyára dorombra

//ha szemfényvesztés is az élesztés azért megható volt

/ukulelére citerára lantra gitárra hegedűre violára

//volt aki többet volt aki kevesebbet őrzött meg emlékezetében

/uborkasaláta receptet

//például nem volt rossz sugár segítségével utazni

/az öszvér egyenes haladására vonatkozó tanácsok

//és a gondolatok amelyek mint párhuzamosok találkoztak a távolban

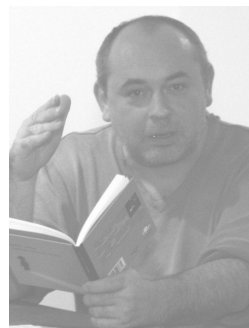
/s adalékok gyógyfüves fürdőbe

(mikor alámerülünk felmerülnek az emlékek)

jó volt jó

kirándulni

valahová

biztos hogy még elutazunk

esik majd

elutazunk

süt majd a nap

elutazunk

(a konyhából pedig valaki kiszól:
készen van a saláta az uborkasaláta)

kedves barátom
reménykedve a kísérleti régészethez...

Macsovszky Péter fordításai

Példa a kétnyelvű felirat helytelen alkalmazására, 2009.

MÉRY ERZSÉBET

Asszony a fronton

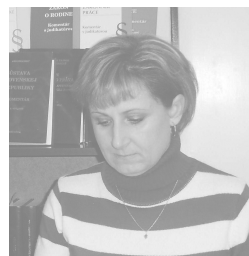
Polcz Alaine (pszichológus, thanatológus, író) nevével életem egy olyan meghatározó szakaszában – és nagyon fiatalon – találkoztam először, amikor gyógyíthatatlan csecsemők halálával kellett szembe-sülnöm nap mint nap. Életük utolsó óráit töltöttem velük. Feldolgozhatatlan volt számomra a tehetetlenség és az intézeti gyermekhalál. Évekkel később döbbsentem rá, hogy az öregkori halállal – amely egy zárt intézet rideg falai (és személyzete) közt tesz pontot egy hosszú élet végére – sem tudok mit kezdeni. Majd megszokom, mondták az idősebb kollégák. Nem szoktam meg. Megszöktem.

Polcz Alaine ezekben az években indította el Magyarországon a Hospice-mozgalmat. Olyan meggyőződéssel szállt síkra írásaiban a halál méltóságának megőrzése és visszaállítása mellett, amely hihetetlen lelki erőről és segítő részvétről tanúskodott, és amelyből merítettem én is. A halálról írt, mégis az élet oly mértékű tisztelete sugárzott az írásaiból, hogy már akkor se tudtam őket pusztán tényközlő szakszöveggként olvasni. A szocialista egészségügy akkoriban szinte kötelezővé tette a „kórházi halált”, a haldoklót elkülönítette, még a saját kérésére sem engedték haza, pedig a magyar kultúrtörténetben egész más hagyományokra tekintünk vissza. Gondoljunk csak olyan irodalmi példára, mint Németh László *Gyász* című regénye, ahol a haldokló gyermeket egy pillanatra se hagyja magára a család, a falu. Ez viszont már a másik véglet, mert nem biztos, hogy a nagy nyilvánosság előtt kell meghalni, de az bizonyára jó, ha a szeretteink kísérnek „át”, ha eljön az idő.

Egy riportban Polcz Alaine arról beszélt, hogy szakszövegeinek első közönsége mindig férje, Mészöly Miklós volt. Időnként megdorgálta őt, mondván, hogy egy magyar író felesége ne írjon le ilyen meg ilyen mondatot. Maga Mészöly lepődött meg a legjobban, amikor az 1990-es évek küszöbén felesége kezébe adta a titokban írt *Asszony a fronton* kéziratát. Tudta, hogy sikerkönyv lesz.

A regény pontosabb műfaji meghatározásánál segítségünkre lehet az alcím. Az *Egy fejezet életemből* az önvallomás, életrajzi eseményeken alapuló lélektani regény irányába mutat, de én megkockáztatom akár a történelemtudományban manapság oly hangzatos „oral history” ötvözetét is. Az egyes szám első személyű narráció is ezekre utal.

Polcz Alaine nem tartotta magát „igazi” írónak. „Te jószágos ég, annyi mindenkit és magamat is megírtam, mert sajnos mindig csak a

1 Polcz, Alaine:
Macskaregény,
Kalligram, Pozsony,
2005, 137. p.

2 Polcz Alaine:
Asszony a fronton.
Ötödik kiadás.
Jelenkor, Pécs,
2005, 111. p.

valóságot tudom írni... Mi lesz? Perek és sértődések özönét kapom, vagy mindenkitől kérjek engedélyt? [...] A rejtőzködés bűjőcskája. Persze ezt csinálják az igazi írók, ha írnak. Nehéz lehet igazi írónak lenni.”¹

Ha ezt az idézetet életrajzi adatok ismeretében olvassuk, és tudjuk, kik is tartoztak Mészölyék közvetlen baráti köréhez az 1945 utáni és a kortárs irodalom képviselői közül, körülbelül sejthetjük, mire is gondolhatott Polcz Alaine. Számomra még egy érdekes és lényeges üzenetet hordoz az *Asszony a fronton* megírása, ami miatt fontosnak éreztem a talán kicsit hosszúra sikeredett felvezetést. Polcz Alaine az irodalmi ingerekben gazdag környezetben „megtanult szépírni”. Negyvenöt évig hordozta magában mindazt, amihez valószínűleg kereste a megfelelő nyelvi formát, ha ugyan létezik megfelelő nyelvi forma azoknak a borzalmaknak a leírására, amelyek meghatározták egész életét és pályáját.

A rendszerváltás előtti években, amelyek a „szovjet barátság és testvériség” jegyében teltek, elképzelhetetlennek tartom, hogy Magyarországon – vagy akár nálunk is – megjelenhetett volna egy ilyen írás. Ezeknek az évtizedeknek a lelki vívódásai, élettapasztalatai, bölcsessége kellett ahhoz, hogy az *Asszony a fronton* ne a gyűlölet és a bosszúvágy regénye legyen, hanem a megértésé és a megbocsátásé. A túlélésé, az életé, aminek a végén, de csakis a legvégén, annak elválaszthatatlan és természetes részeként ott a halál, amely igenis megérdemli azt a méltóságot, amit az élet. Ez volt az a töltet, az élet alázatos tisztelete, amely áthatotta szakmai írásait is. Az *Asszony a fronton* azok közé a könyvek közé tartozik, melyeket nem tudtam letenni, s melyeket az ember valóban még a „bőrével is olvas”.

„Egy másik éjszaka egész csapat ütött rajtunk, akkor a földre fektettek, sötét és hideg volt, lőttek. A következő kép maradt meg bennem: guggolva körbevesz nyolc-tíz orosz katona, hol egyik fekszik rám, hol másik. Megszabták az időt, hogy egynek mennyi jut. Néztek egy karórát, időnként gyufaszálat gyújtottak, az egyiküknek öngyújtója is volt, mérték az időt. Sürgették egymást. Kérdezte az egyik: »dobro robota?« Nem mozdultam. Azt hittem, hogy ebbe belehalok. Persze, nem hal bele az ember. Kivéve, ha eltörik a gerincét, de akkor se azonnal.”²

Döbbenetesek ezek a sorok, és nem tudom úgy olvasni őket, hogy ne keressek párhuzamot a láger- és hadifogolyregényekkel. A civilek, és főleg a nők (gyereklányok és idős asszonyok) ellen elkövetett háborús erőszaknak – pedig nagyon is számottevő volt – alig van irodalma. Talán azért, mert ezt a felszabadító hadsereg hős katonái művelték akkoriban, és erről a felszabadulás utáni években nem-hogy írni, de még suttozva beszélni sem szabadott.

Azok közül, akik túléltek ezt a brutális erőszakot, kevesen érték meg a rendszerváltást.

Aki igen, az is öregasszony volt már akkor, családdal, unokákkal. És mélyen hallgatott. Talán jobb is ezt elfelejteni, ha ugyan lehet. A

nemiséget érintő megaláztatás nyilvános felvállalása bizonyára a legnehezebb, még akkor is, ha evidens, hogy ártatlan, szenvedő alanya volt.

3 Uo., 109. p.

4 Uo., 92. p.

Az irodalom kontinuitásáról is gyakran beszélünk. Szinte kaffkai asszonyors-képpel indul az *Asszony a fronton*. A házasságkötés körülményei, az első férj, János kimértsége és hűtlensége, ami miatt a fiatalasszony kénytelen elviselni az első megaláztatást, a nemi betegséget és az orvos ironikus megjegyzéseit. Mivé válnak a naiv lánykori ábrándok és a polgári értékek a front napjai alatt? Átrendeződik az egész értékrend.

Talán ebben az esetben helyén való az az állítás, hogy ami nem öl meg, az megerősít.

A szembesítés során, amikor a szovjet kiskatona szemében meglátja a riadt kétségbeesést és félelmet, amikor lehetősége nyílik valamiféle bosszúra, képes felmérni, hogy rajta az úgyse segít, de kár volna egy fiatal életért. És micsoda erő kellhetett ahhoz is, hogy valaki, akit szinte az egész ország ismer – aki sikeres pszichológus és Mészöly Miklós felesége – 1991-ben leírjon és felvállaljon ilyen mondatokat?

„Az esperes nagy belső szobájában tértem magamhoz. Az üvegek kitortek, az ablakok bedesztkázva, az ágyban nem volt semmi, csak a csupasz deszkák, azon feküdtem. Az egyik orosz volt rajtam. Hallottam, ahogy a mennyezetről egy női hang csapott le: anyu, anyuka! – kiabálta. Aztán rájöttem, hogy az én hangom az, én kiabálok. Mikor rájöttem, abbahagytam, csöndesen, mozdulatlanul feküdtem. A tudatommal nem tért vissza a testérzékelésem, mintha megdermedtem vagy kihültem volna. Az ablaktalan, fűtetlen szobában, meztelen alsótesttel fázhattam is. Nem tudom, még hány orosz ment át rajtam azután, azt sem, hogy azelőtt mennyi. Mikor hajnalodott, otthagytak. Fölkeltem, nagyon nehezen tudtam mozogni. Fájt a fejem, az egész testem. Erősen véreztem. Nem azt éreztem, hogy megerőszkoltak, hanem azt, hogy testileg bántalmaztak. Ennek semmi köze nem volt az öleléshez, sem a szexushoz. Semmihez sem volt köze.”³

Ebbe talán tényleg belehalni lett volna a legkönnyebb. Hatalmas élni akarásával azonban még az ezt követő súlyos betegségből is felépült. Csatákat nyert a halállal szemben. És tanult, szakadatlanul tanult. Tudta, hogy valakinek meg kell írnia az *Asszony a fronton*.

Igaz, hogy a regény akkor jelent meg, amikor a szovjet befolyás megszűnt, viszont éppen ezek voltak azok az évek, amikor divatosá vált a posztkommunista országokban hívőnek lenni. Nem kevés bátorság kellett ahhoz is, hogy antiklerikális gondolatait leírja, melyeket a papok visszataszító viselkedése a front alatt váltott ki belőle.

Talán érdekes megjegyezni, és ide is kívánczik, hogy felesége bunkerélménye alapján írta Mészöly a *Bunker* című drámáját.⁴ Első anyósáról, a kedves Mamikáról, akivel végigszenvedte a frontot és a bunkert is, Polcz Elaine megható szeretettel ír. Mamika révén, aki

5 Uo., 123. p.

kulcsárnő volt a csákvári Esterházy-uradalomban, betekintést nyerhettünk egy történelmi család fényes múltjának végnapjaiba is Magyarországon. „Mamika jó volt, tiszta, szelíd, hallgató. Mindig, mindenben egyetértettünk, sokkal jobban, mint anyámmal, mint bárkivel. Se férfival, se nővel, soha senkivel nem tudtam úgy meglenni, mint Mamikával, pedig mindvégig veszélyes helyzetben és nagy bajok közepette voltunk együtt. Talán angyal volt. Ő volt a csendesség, a szelídség és a szerénység.”⁵

Az *Asszony a fronton* megrázó olvasmány, sőt fontos kordokumentum is. A magyar asszonysorsot egy olyan időszakában tárja elénk, amely sokáig hiányzó láncszem volt irodalmunkban.

Ajánlott követési távolság művésznövendékeknek, 1999.

**HA EZT EL TUDOD OLVASNI,
AKKOR TÚL KÖZEL JÖTTÉL !**

Non est volentis

A Cs-tartomány – pro és kontra. Cselényi László költészete kritikák és értékelések tükrében. Összeállította Kövesdi Károly. Madách-Posonium, Pozsony, 2009.

Az ön maga csapdjába (írjanak vagy ne írjanak rólam, és egyáltalán rólam vagy a műveimről írjanak?) gyakran belesétáló, munkásságának méltatottságán folyamatosan kesergő Cselényi az állandóan elégedetlen alkotót testesíti meg. Pedig az utóbbi nyolc évben már négy olyan kötet jelent meg, amely kizárólag Cselényi Lászlóra és munkásságára összpontosít, ráadásul különböző közelítéseken keresztül. Ez több mint figyelemreméltó, tekintve, mikor adott ki az író legutóbb kötetet. 2002-ben jelent meg a Pomogáts Béla által szerkesztett *Escorial, avagy a Cs-tartomány* című könyv, mely ugyan Cselényi költészetének recepcióját tartalmazza, viszont figyelmen kívül hagyja az elmarasztaló kritikákat. 2005-ben, teljesen más céllal jelent meg Bohár András *A megírhatatlan költemény. Hermeneutikai kísérletek Cselényi László költészetéről* című kismonográfiája, amely viszont a Cselényi-művek fogadtatását nem tárgyalta. 2007-ben egy újabb monográfia látott napvilágot Cselényi Lászlóról. Pomogáts könyve a költő életútját mutatja be, de tág teret hagy a művek elemzésének is.

Ezen előzmények után, nyilvánvalóan teljességalkotó vagy – ami a kötetben nagyon gyakran szerepel a Cselényi-életműre reflektáló írások kapcsán – hiánypótló szándékkal, 2009-ben megjelent a következő kötet, ezúttal Kövesdi Károly összeállításában, *A Cs-tartomány – pro és kontra. Cselényi László költészete kritikák és értékelések tükrében* címmel.

A Cs-tartomány – pro és kontra tartalmánál, témájánál és szándékánál fogva az *Escorial...* ikerkönyvének tartja magát, pedig tulajdonképpen egy kicsit más „rokoni” kapcsolatról van szó. A Pomogáts Béla által összeállított kötet már ugye 2002-ben megjelent, ezzel megszületett a „pro”, a kontra viszont azóta hiányzott, ami megkérdőjelezhető volt, tekintve a Cselényi-kritika (jelen)létét. *Cs-tartomány – kontra* címmel viszont nyilvánvalóan senkinek nem állt szándékában könyvet kiadni. Megjelent viszont a Kövesdi Károly által összeállított kötet, melyben első látásra és bizonyos szövegek elolvasása után úgy tűnhet, a címben szereplő „pro” csak a szépítés miatt van jelen. Ez azonban attól függ, milyen sorrendben olvassuk a szövegeket, hisz a véletlenszerűen kiválasztott írások egymásutánja

1 A rendezvényről I. a kötetben: „...az író mindig olyan, amilyenek a fiatalok látják” (!?) (156–189. p.).

eredményezheti ezt a benyomást, ami persze a teljes Cs-tartomány elolvasása után azért megváltozik.

Kérdés lehet tehát, hogyan is olvassuk a kötetet. A szerkesztők ugyan az időrend alapján kialakuló sorrend szerint állították össze a könyvet, ami persze korántsem jelenti, hogy kizárólag ennél a sorrendnél maradvá olvashatjuk csak: elejétől a végéig. Érdekes szervezőelv lett volna, ha a szövegek tárgya szerint alakult a sorrend: például a *Negyedvirágzásról* szóló és azt taglaló írások, vagy a már említett előzményt, a Pomogáts-féle Cselényi-tartományt minősítő, jelenlétét konstatáló írások csoportja került volna egymás mellé. Mellesleg érdekes, hogy az újabb Cs-tartomány kétféleképp is magában foglalja elődjét: egyrészt tartalmazza a már említett írásokat a 2002-es összeállításról, másrészt pedig megtalálható benne a korábbi kötet lényege, a Cselényi-életműről való pozitív megnyilatkozás szükségérzete. Tény azonban, hogy a 2009-es kötet fele (?) valóban csupán szándékát tekintve foglalja magában a korábbi gyűjteményt, hiszen a teljes szövegek szintjén nem, csak utalások és idézetek formájában tartalmazza – vagyis nem ismétli – az abban szereplő írásokat. Azonban pont ezeknek köszönhetően mondható el, hogy az egyes szövegekben más szövegek is benne foglaltatnak, bővítve, hangsúlyozva vagy ellenezve azokat. Így adnak egy komplexebb képet.

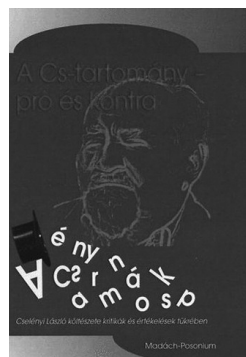
Különös dolgokat is képes produkálni a kötet, mint amikor Duba Gyula csaknem tizenöt év elteltével – a Pozsonyi Páholy Cselényi László munkásságát értékelő rendezvényén¹ – megemlíti az 1993-as Intermediális Alkotások Fesztiválját, azonban nem emlékszik jól, sok esetben pontatlan dolgokat állít. Pedig az eseményről maga is írt egy beszámolót *A dolgok véletlen összefüggései* címmel (még akkor, 1993-ban), ez a szöveg pedig szintén bekerült a ...*pro és kontra*-ba. Ha tehát lineárisan olvassuk a kötetet, előfordulhat, hogy mi még emlékszünk azokra a részletekre, melyekre Duba már nem. Vagy másképp: Duba önmagát „emlékeztetheti”, hogy is történtek pontosan a dolgok.

Ami a kötet írásait illeti, témájukat tekintve akár olyan csoportokba is lehetne őket sorolni, mint a Cselényi korai köteteiről szóló írások (például Rácz Olivér és Zsilka Tibor esszéi, melyek az *Escorial*-ból kimaradtak), a *Negyedvirágzás*t illető kritikák (Hizsnyai Zoltán, Szászi Zoltán és Németh Zoltán korrekt írásai) vagy Cselényi későbbi „költeményeinek” elemzési lehetőségei (H. Nagy Péter és Mekis D. János műcentrikus olvasataiban). Mindezek mellett pedig – mint már említettem – megtalálhatóak a Pomogáts Béla által összeállított *Escorial*-ról, valamint a Bohár András hermeneutikai Cselényi-közelítéséről értekező írások csoportjai is. Így viszont nem pontos a kötet alcíme – *Cselényi László költészete kritikák és értékelések tükrében* –, hiszen az itt szereplő írások nagy része nem Cselényi munkásságának, még kevésbé költészetének, hanem a már elétartott tükröknek tart tükröt / szegez fegyvert, ahol a költő alkotásai már (legfeljebb) csak közve-

tetten vannak jelen. Nem baj ez, csak a cím alapján másra számítunk. Pedig világos, hogy 2002 óta nem történt csoda, és nem kezdtek el tömegesen Cselényi költészetéről írni azzal a szándékkal, hogy egy újabb gyűjteménykötetet töltsenek meg. Furcsa is lenne, meg aztán a mennyiség sem kell, hogy számítsen ott, ahol előtte már volt és nagy valószínűség szerint lesz is minőség, vagyis van jó kritika és értékelés. De vissza a tartalomhoz.

Témáját tekintve a kötet meglehetősen szerteágazó, néhány szerzőnek köszönhetően pedig (dekonstruktívan) önisméltóvá válik, még akkor is, ha a különböző csoportokat külön blokkoknak tekintjük. Erről például azok a szövegek (is) tehetnek, melyek a sokszor, más-más apropóból, de mindig egyformán tárgyalt Cselényi-életutat (honnan, hova, min keresztül) mutatják be. Ha viszont a köszöntők és egyéb tiszteletköröknek beillő és ezzel a „futottak még” kategóriába való besorolást kiérdemlő írásokat leszámítjuk, sokkal „tisztább képet” kapunk, a pró és kontra nem egymást kioltó, sokkal inkább egymást árnyaló funkciót tölt be. Itt már megtalálhatóak „a Cselényi-költészet problematikusságát tárgyaló jelentékeny írások”, mint például Németh Zoltán kritikái (aki mellesleg Cselényi mellett mintegy második főszereplőjévé válik a Cs-tartományak) vagy a *7-en 1 könyvről 7 mondatban* reflexiói, melyeket Csehy a *Monográfiát helyettesítő enciklopédia?* című írásában az *Escorial...*-ből hiányol. Mellesleg maga Csehy Zoltán hozzájárulása sem kevés, ami Cselényi költészetének zenei értelmezhetőségét illeti, hiszen két szövege is („*Minnek zene minnek fog minnek oboa*”; *Nyulak kövel kivert fogsora*) taglalja abbéli meggyőződését, miszerint „Cselényi László költészete eredendően zenei fogantatású”, vagyis az olvasati lehetőségeket egy másik médium bevonásával bővíti. Nem utolsósorban pedig megtalálhatóak itt azok, a szöveget elengedni nem akaró, szuggesztív – Mekis D. János (*Félszázad, szövegfolyam, Cselényi László*), de legfőképp H. Nagy Péter (a Pozsonyi Páholy rendezvényén elhangzottak, *A kiiktathatatlan tényező[ek]*) – írások, melyek képesek „visszarángatni” az évfordulóknak, vitáknak és életutaknak elveszni látszó olvasót ahhoz, ami valóban számít: a műhöz és annak értelmezési lehetőségeihez.

A *Cs-tartomány – pro és kontra* sok helyen vet fel ugyan kérdéseket (kronológia, alkalmi írások jelenléte, cím és tartalom viszonya), azonban a Cselényi-értelmezéshez nagyban hozzájáruló írásoknak (pró és kontra egyaránt) köszönhetően figyelemre méltó összeállítás született. Ki-ki tekintse a maga érdekének.

Rónai Péter – Cogito Ergo Kunst

Installáció, objekt, posztinstalláció, posztfotográfia, videoinstalláció, re-konstrukció, antivideo, videoperformance vagy posztduchamp, post art, mér art – technikák, stratégiák és műcímek Rónai Péter közel négy évtizedes művészetéből, aki Csehszlovákia, majd Csehország és Szlovákia egyik legmarkánsabb conceptualista, multimediális művésze mind a mai napig. Az elmúlt húsz év alatt a hazai és csehországi művészképzés egyik meghatározó személyiségévé vált, önálló művészeti iskolát teremtett Nyitrán és Brünnben. Jelenleg a Nagyszombati Cirill és Metód Egyetem Médiakommunikáció Karának szakfelelős egyetemi tanára. Az érsekújvári Stúdió érté fesztiválok rendszeres résztvevője, néhány évig társszervezője volt. Pozsonyban él és alkot.

Az 1970-es évek közepétől a kép és annak főképpen a kortárs új médiára fókuszáló változatai foglalkoztatják mind elméleti, mind gyakorlati, művészeti síkon. A fotográfia és a tévékészülék – az új tömegmedium – képe közötti kapcsolatrendszer kutatása már az 1980-as évek közepén meghatározta művészetét: a képernyőre ragasztott (fólia) vagy vetített fotográfia (diakép) részben átfedte a tv-képernyő által közvetített képet (*Antivideo*, 1984; *Képképernyő*, 1985, stb.), ezek voltak az első hazai kísérletek a tévékészülék képzőművészeti felhasználása területén, csak ezután következtek a videoművészet első próbálkozásai. A kép-képiség művészeti összefüggései szempontjából azonos jelentőséggel bírnak azok a fotográfiai alapra vezethető művei, amelyek a *Motívumkereső* c. sorozatba rendezhetők (1983-tól). A képkeret, a festészet hagyományos eszköze, ebben az esetben a fotó-képkivágás szerepét tölti be, amellyel kisajátítja a létező világ egy szegmensét, ám annak környezetét is felvállalva. Ez a motívumkeresés már az 1990-es évek elején szöveges elemmel bővül, ami a kép és szöveg új kapcsolatát teremti meg Rónai művészetében. Mindehhez társult Marcel Duchamp ready made-ről, a kész tárgyról létrehozott koncepciója, ill. a váratlan meglepetés mozzanata, amellyel a „más kreativitás művészete” (Radislav Matuščík fogalma) mellett kötelezte el magát. Több évtizedes távlatból egyértelműen állítató, hogy Rónai több szempontból is kezdeményező szerepet töltött be a (cseh)szlovákiai kortárs művészetben, így pl. a fotóhasználat, a videoművészet, az installáció, ill. videoinstalláció témakörökben. Bizonyítják ezt jelentős retrospektív tárlatai, így pl. az objektjeit és installációit bemutató *Videoantológia* (1997 – Zsolna), a

Rónai Péter

videoművészetét összefoglaló *autoReverse* (2003 – Pozsony) és az általános retrospektívét kínáló a *Real – Time* (2009 – Brünn), valamint jelenléte a nagy értékű hazai és nemzetközi csoportos kiállításokon. Amennyiben egyetértünk Milan Knížákkal, aki szerint a művészetben az intenzitás mértéke a legfontosabb mérce, akkor éppen Rónai művészete lehet számunkra mintapélda, mind a koncentráció mértéke, mind művészetének állandóan változó jellege miatt. Ám feltétlenül hozzá kell tenni a következetes konceptualisa gondolkodásmódot, amely egyedi módon teremti meg a médiumok közötti átjárhatóságot.

A kisajátítás stratégiája ugyancsak kulcsfontosságú Rónai művészetében, a duchamp-i gondolatot követve a kész tárgy, a talált tárgy kategóriát kiterjeszti a műtörténetre, a művészettörténet-írásra, sőt még saját művészetére is. Jellemző ez az életmű egyes koherens egységes fejezeteire, mint az objektok és installációk, videomunkák stb., de érvényes a ritkábban prezentált vizuális költészetére is. Ez utóbbi sajátossága a magyar kulturális kötődés dominanciája, melynek megnyilvánulási formái felettebb sokrétűek lehetnek, pl. Ady Endre és más magyar kulturális és művészeti ikonok új összefüggésbe helyezése, az ironia piedesztálra emelése Karinthy Frigyes szellemében, az egyszerre tömör és epikusságra is törekvő elbeszélés Örkény Istvánt követve. Ehhez nemegyszer a napi aktualitások szolgálhatnak apropót, az ironia és önironia könyörtelen kommentárjait kiérdemelve: akár a 2/3-téma, akár a nyelvtörvény vagy a nemzetvesztőnek nyilvánítás vádja stb. Azonos intenzitással ironizálja a ki-sebbségi besorolást is (*A kis képet nagyobbra cserélném...* kezdetű vizuális műve), aminek előzményeként említhető az ugyancsak műtörténeti toposzból indító *Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?* performance és festmény az 1990-es évek közepéről. Konceptualista, neo-dadaista alkotóként figyelmét kiterjeszti a teljes vizuális kultúrára (Warhol-értelmezése: *New Slovak Dream*, 1994–1997), reklámokra, falszövegekre (*Isten – Eladó*), figyelmeztető (*A pénztártól való távozás után...*) és tiltó feliratokra, tömegtermékekre stb. Képszöveges, vizuális költészeti munkáinak fontos része a tudatos idézés, mind a művészettörténetből (pl. Hanson, Lichtenstein, Malevics, Picasso), mind a társművészetekből (pl. Sz. M. Eisenstein montázselmélete, az $1+1=3!$), de saját korábbi alkotásaiból is. Ugyancsak fontos szerepet töltenek be Rónai saját portréfotói mint kultúranthropológia leletek, talált tárgyak. Kezdődik ez a *Moscow DA-DA*-val (1986), folytatódik a *Camera Obscura* (1992–1997) manipulált portréjával, majd elkészül a 44 darab talált fotográfiából (saját portrékból) álló végtelenített *autoReverse* (1997) videomunkája stb.

Az eddigi életmű fontos periódusa volt Rónai Péter és Július Koller együttműködése az Új Komolyság alkotócsoporthoz az 1980-as és az 1990-es évtized mezsgyéjén. Rónai ekkor alapozza meg *Cogito Ergo Kunst* projektjét, amelynek homlokhullámai, -ráncai a művészi gondolat fototopozzává váltak a szlovákiai konceptualista művészetben.

MUNKATÁRSAINK

Bányai Tamás (1946, Budapest) prózaíró, szerkesztő. Legutóbbi novelláskötete *Fortuna tenyerén* címmel 2006-ban jelent meg. 1972 óta az Amerikai Egyesült Államokban, jelenleg Winston-Salemben él.

Bárdos László (1955, Budapest) irodalomtörténész, költő, műfordító. Legutóbbi, *Vörösmarty Mihály* című könyve 2006-ban jelent meg. Budapesten él.

Deisler Szilvia (1984, Érsekújvár) középiskolai tanár. Komáromban él.

Grendel Lajos (1948, Léva) Kossuth-díjas prózaíró, irodalomtörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi regénye *Mátyás király New Hontban* címmel 2005-ben jelent meg. Pozsonyban él.

Habaj, Michal (1974) költő, irodalomkritikus. Legutóbbi verseskötete *Básne pre mŕtve dievčatá* (Versek holt lányoknak) címmel 2004-ben, Anna Snegina álnéven *Básne z pozostalosti* (Hagyatékból hátramaradt versek) címmel 2009-ben jelent meg.

Hegedűs Norbert (1987, Rimaszombat) a Selye János Egyetem magyar–történelem szakos hallgatója. Komáromban él.

Hushegyi Gábor (1959, Pozsony) művészeti író, kurátor, esztéta, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának munkatársa. Pozsonyban él.

Kucbelová, Katarína (1979), költő, irodalomszervező. Legutóbbi verseskötete *Malé veľké mesto* (Kis nagy város) címmel 2008-ban jelent meg.

Macsovszky Péter (1966, Érsekújvár) Mészöly Miklós-díjas író, költő. Legutóbbi verseskötete *Hálás anyag* címmel 2009-ben jelent meg. Hollandiában (Enschede) él.

Méry Erzsébet (1966, Dunaszerdahely) könyvterjesztő és -kiadó, a Selye János Egyetem hallgatója. Somorján él.

Rehuš, Michal (1982), költő, irodalomkritikus, irodalomszervező, a *Membrána* és a *Kloaka* c. internetes irodalmi lapok szerkesztője. Verseskötete megjelenés előtt áll.

Ruzičková, Nóra (1977) költő, képzőművész, előadó. Legutóbbi verseskötete *Parcelácia vzduchu* (A levegő felparcellázása) címmel 2007-ben jelent meg.

Šulej, Peter (1967) költő, prózaíró, a *Vlna* (Hullám) c. irodalmi és kortárs képzőművészeti folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi verseskötete *História* (Történelem) címmel 2008-ban jelent meg.

Szalay Zoltán (1985, Dunaszerdahely) prózaíró, kritikus, jogász. *Nyelvjárás* című regénye 2007-ben jelent meg. Vajkán él.

Varga Péter, L. (1981, Székesfehérvár) irodalomtörténész, kritikus, a *Prae* c. folyóirat szerkesztője, az ELTE oktatója. Tanulmánykötete *A metamorfózis retorikái* címmel 2009-ben jelent meg. Budapesten él.

Zsávolya Zoltán (1968, Csorna) költő, prózaíró, irodalomtörténész, szerkesztő, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója. Válogatott elbeszéléseit tartalmazó kötete *A metró ördöge* címmel 2002-ben jelent meg. Budapesten él.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK

Május 28. 14.00–16.00: Pozsony, a Szlovákiai Írószervezetek Társulása (AOSS) székháza. 3. emelet. (Lőrincskapu u. 2. / Laurinská 2.)

Június 4. 14.00–16.00: Budapest, Centrál kávéház (1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 9.)

Minden csütörtökön 10.00–16.00 között a dunaszerdahelyi szerkesztőségben

Várjuk volt és leendő szerzőinket!

A folyóirat idején hat számát a SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.